SZEGED

A Város folyóirata

24. évfolyam 4. szám 2012. április

A TARTALOMBÓL:

A KÖLTÉSZET NAPJA
VALLÁSI KÖRKÉP
RÉV LÍVIA SZEGEDI KONCERTJE ELÉ
IFJÚ TEHETSÉGEK

Ára: 250,- Ft

ekonyvtar.szeged.hu

SZEGED

Várostörténet, kulturális
és közéleti magazin
24. évfolyam, 4. szám
2012. április

Tartalom

JEGYZET 1 A Csönd El Caminója – Thorday Attila

KÖLTÉSZET NAPJA 2 "Mondd, - távozzon tőlem a félelem" (Hetvenöt éve halt meg József Attila) – Marton Árpád

VALLÁSI KÖRKÉP 10 "Ne féljetek! Feltámadott!" (Beszélgetés Gyulay Endre nyugalmazott megyés püspökkel) – Kolner Zoltán

14 „Igazságot - szeretettel" (A Hittudományi Főiskola nyolcvan éve) – Zsódi Viktor

16 A tanító rend (Piarista jelenlét az elmúlt húsz évben Szegeden) – Károlyi Attila

20 Kölcsönhatások (Az erdélyi szászok reformációja) – Czagány Gábor

22 Szegeden már nincsenek zsidók? (Modernizáció, polgárosodás, integráció a 19. században) – Fenyves Katalin

26 A zsidó folklór szegedi kutatói (Modern zsidó tudomány és európai önkép) – Glässer Norbert – Zima András

30 Löw Lipót temetése (A hitközségi bejegyzések tükrében) – Ábrahám Vera

34 A vallási fesztivalizáció jelensége (A szegedi zsidó közösség példái) – Somodi Éva

MŰVÉSZET 30 Lélekké és szellemmé (Rév Lívia szegedi koncertje elé) – Marton Árpád

42 "Nincs ars poeticám - kérdéseim vannak" (Találkozás Turi Tímeával) – Arany Mihály

44 Dobbantódeszka (Kiállításra készül a SZTE Tehetségpont által támogatott négy fiatal képzőművész: Szakács Nóra, Egeresi Nóra Ilona, Fehér Mária, Vinkó Leó)

VISZHANG 48 Fókuszban a Vasari-kép (Megjegyzés és reagálás)

A címoldalon: a Szegedi Fogadalmi Templom rózsaablaka,
a hátlapon: a Szegedi Új Zsinagóga üvegablakai,
a borító harmadik oldalán: hetvenöt éve halt meg Juhász Gyula.

SZEGED
A város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: TANDI LAJOS
Szerkesztő bizottság: Árpás Károly, Blazovich László (elnök),
Gyémánt Iván, Horváth Ferenc, Nagy János, Nagy László, Nyilas Péter,
Szalay István, Turi Tímea, Nacsa Andrea (szerkesztőségi munkatárs)

Kiadja a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár
6720 Szeged, Dóm tér 1-4.
Tel.: 62/425-525
Felelős kiadó: PALÁNKAINÉ SEBŐK ZSUZSANNA
Szerkesztőség: 6720 Szeged, Stefánia 2.
Telefon: 30/365-5176, e-mail: szegedszerk@freemail.hu
szegedszerk@gmail.com
Készült az E-press Nyomdaipari Kft. nyomdájában
6724 Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B., Tel.: 62/543-025
Felelős vezető: Engi Gábor

ISSN 0239-1384

ekonyvtar.sk.szeged.hu

A Csönd El Caminója

Lobbanó gyertyafények a kereszt körül. Aranyvörös fénykörbe fogják a csöndesen térdeplő fiatalokat. A félhomályt sejtelmes meditációs ének lengi be. Egyszerű ének, mégis a túlvilág tisztaságát sugallja. A belépőt így fogadja a szegedi templomokban sem szokatlan „Taizéi imaóra." A keresztény közösség egységének jeleként is emlegetett lelkiségi mozgalmat Thorday Attila teológusprofesszor mutatja be:

Idén 25 éve, hogy első alkalommal eljutottam Taizébe. Akkor még ifjú legényként autóstoppal, egyedül vágtam neki az útnak, hogy az országhatárunkat szigorúan lezáró szögesdrótok közül kiszabaduljak, s a 30 napos vízum adta lehetőséggel világot lássak.
Amit e burgundiai falu szomszédságában, a Roger testvér által alapított szerzetesközösségnél láttam, erőt adott számomra. Hazatértem, s a következő évben elkezdtem a Szemináriumot, hogy papként szolgálhassak az Egyházban. Az elmúlt 20 évben, papként évről évre egy-egy hétre visszatérek Taizébe, de immár másoknak is meg akarom mutatni a világegyház fiatalosan lüktető életerejét.
Idén 65 fiatal társaságában kerekedtem útra, hogy közös élményben legyen részünk. Zarándoklatunkat a korábbi évek tapasztalatai alapján úgy szerveztem, hogy péntek reggel induljunk, s két éjszakát valamely – kb. félúton fekvő – plébánián vagy szerzetesközösségben töltsük. A Franciaországba vezető hosszú utazás helyett tehát két részletben buszoztunk; így a teljes szombati nap nyugodt alkalmat nyújtott az ismerkedésre, barátkozásra egymással, valamint a kirándulásra, a szívet-lelket gyönyörködtető természet fölfedezésére. Miután tavaly Svájcban töltöttük az első két napot, idén Bajorország egy festői szépségű tómelléki kisváros plébániáján kerestem szállást. Szombaton napközben három csoportot alkottunk aszerint, hogy ki melyik túraútvonalon kívánt elindulni. Aznap este és a másnap a buszutazás közben volt miről mesélni, és a frissen készült fényképeket mutogatni… A helyi plébániatemplomban szombat este tartottunk szentmisét. Az alkalmi zarándoktársaság tagjai sajátos karizmáik szerint szolgáltak: a ferences testvér prédikált, a papnövendékek ministráltak, a köztünk levő, s különböző rendbe tartozó szerzetesnővérek felolvastak és könyörögtek, aki odahaza is kántorkodik, az vezette az énekeket itt a templomi liturgián és a buszutazás közben együtt imádkoztunk.

Mire vasárnap délután megérkeztünk Taizébe, hogy ott részt vegyünk a következő vasárnapig tartó ifjúsági találkozó programjain, senki nem érezte közülünk elhagyatottnak magát. Azon a júliusi héten mintegy 3.000 fiatal volt a taizéi dombon a világ, de legalábbis Európa majd' minden országából. Örömünkre szolgált, hogy a Délvidékről szintén erre a hétre érkezett magyar fiatalokkal is találkozhattunk, sőt az egyik nap az altemplomban együtt ünnepelhettünk az eukarisztiát.
Tudnivaló, hogy a Taizéi Közösséget mintegy száz férfi szerzetes alkotja, akik életre szóló elkötelezettségben vállalják a priorjuknak való engedelmességet (a boldogemlékű Roger testvér után jelenleg Alois testvér áll a közösség élén, egységük szolgálatában), a nőtlen életformát, és tudatosan az egyszerűségre törekedve élnek, hogy az evangéliumi közösség eleven példázatai legyenek. Jel szerepük ott tűnik fel sokunk számára, ahol az istenadta sokszínűség megőrzése mellett megélik az egységet, amit Krisztustól tanulnak nap mint nap.
A Taizébe látogatók számára a napi háromszori énekes imádságuk az, ami leginkább megragadó. Szerte a világon híressé vált, s idehaza is elismert az a liturgikus zenei világ, amibe egyrészt könnyen be lehet kapcsolódni, másrészt az énekes és hangszeres szólók miatt változatos és művészi. Odakint nem meglepő, hogy az esti imádságokat követően több száz fiatal a templomban marad énekelni. Számomra felemelő szolgálat, amikor a fiatalok megnyílnak Isten felé, és ennek tanúja lehetek. Meghallgatom kétségeiket és örömeiket, feloldozhatom bűneik rabláncától és a jóra buzdíthatom őket. A lelkibeszélgetések és gyónásaik alkalmával bizalmukkal ajándékoznak meg, s velük örvendek, amikor megújítják hit- és szeretetbeli elkötelezettségüket. A Taizéből hazatérő fiatalok a helyi közösségeiket erősítik. Boldog II. János-Pál pápa, amikor 1986-ban Taizébe látogatott, így sóhajtott fel: „Ó, Taizé, te kis tavasz! A szomjazó vándor letér útjáról, hogy a taizéi forrásból merítsen, s felüdülve folytassa útját."

Thorday Attila

"Mondd, - távozzon tőlem a félelem"

HETVENÖT ÉVE HALT MEG JÓZSEF ATTILA

Dési Huber István: József Attila

"Az emberi lét intim szféráját egy költő esetében nemcsak az utókor kíváncsi hajlama vizslatja, hisz a történéseket s azok művészi projekcióit általában a költő maga tárja olvasója elé, felkínálván a művészi élmény mellé a pszichológiai elemzés lelhetőségét is."[1]

A címben foglalt megszólítás – a Gyermekké tettél harmadik szakaszának zárósora – olyan lírai helyzetet tételez, amely József Attila költészetének több vonatkozását is magába sűríti. E szerelmes kérlelés profán imádság, igézés és pszichikai képlet egyben. Közvetve ugyan, mégis közelről érinti József Attila istenkép(zet)ét, ilyeténképpen pedig életműve keresztény olvasatát. Hetvenöt évvel a költőnek a földi körökből való kilépése után ez utóbbihoz igyekszünk adalékokkal szolgálni.

József Attila legnagyobb – talán egyedül igazi? – szerelmének, hányatott szellemi-egzisztenciális útjai társának, Vágó Mártának fentebb idézett beszámolója joggal irányítja figyelmünket a szárszói síneken kilobbant lángélet tragikus vonásaira, pusztító kísérteteire. Milyen szerepet töltött be a huszadik század egyetemes értelemben is egyik legjelentősebb, Makóhoz, Szegedhez és Hódmezővásárhelyhez ezer szállal és számos verssel kapcsolódó költőjének létezésében az elmúlás, a veszendőség érzete és tudata; miként vált gyötrődő sorsa a megváltásra utalt egyetemes emberi léthelyzet egyik legpontosabb kifejeződésévé?

I. „Én nem tudom, mi fényeget"

Egy valami első pillantásra szembeötlő. Aligha találunk még egy költőt, akinek életműve többször és több módozatban szerepeltetné a huszadik század, a modernkor legelemibb érzését: a félelmet. Elég a verskorpusz elektronikus keresőjére kattintanunk, hogy kiderüljön: a félek ige hat versnek – *Napszonett, Versem komor..., Este volt s a bőrünk összeért, Harag, Kiáltozás, Egy vak ember sír* -; a névszói félelem alak pedig tíznek – Nem tudunk élni; Modern szonett; Gyermekké tettél, Jaj, majdnem; Majd megöregszel; Mint a mezőn...; Flóra; Hazám; Az Isten itt állt a hátam mögött...; Egy vak ember sír - kulcsmotívuma. Mi sem áll távolabb jelen tanulmány kereteitől és céljától, mint hogy eltúlozza a beszédes lista jelentőségét, mégis érdemesnek tetszik rávilágítani a mögöttes összefüggésekre, hisz egyetemes költőnk meghatározó létélményének értelmezése forog kockán. Maga vallja meg, miért vált költővé: „a félelmet akartam legyőzni".[1]

Lássuk mindenekelőtt, hányféle jelentést tulajdonít a félelem szónak a *Magyar értelmező kéziszótár*. Ezután a kifejezés pszichológiai, filozófiai és teológiai értelmezésére keresünk definíciót, hogy értékelhessük a költői életműben betöltött szerepét.

A *Magyar értelmező kéziszótár*[2] meglehetősen szűk körben értelmezi a fogalmat: „valamely közelgő veszély okozta szorongó érzés"; „aggódás"; „a félelem mint lelkiállapot" szinonimákkal írja körül. A kifejezés lélektani elemzése jóval differenciáltabb. Magának Freudnak életművében is aligha találnánk azonban frappánsabb összegzést, mint amelyet az analízis alatt álló – és első analitikusa, Rapaport Samu könyveit szinte társszerzőként letisztázva a pszichoanalízis nyelvezetének jó ismerőjévé vált – József Attila ad Babitsról írott, befejezetlen tanulmányában.[3] *„A gyönyörűséghez ragaszkodó egyén emlékezik kínnal szerzett tapasztalataira, mert fél. Nem magát félti, hanem a gyönyört. A félelem pedig induktív, egyetlen esetből is általánosít, attól tart, hogy ami egyszer már megesett, újból megtörténik. A félelemnek minden oka megvan erre a következtetésre, mert elválhatatlan társa, a gyönyör, azt akarja, hogy amit egyszer már megragadott, azt ismét keze ügyébe kaparinthassa."* A félelem filozófiai értelmezésének alapjait pedig Kierkegaard vetette meg, mindjárt metafizikai-vallási horizontba állítva a fogalmat. Alapja antropológiai: az ember eredendő meghasonlottsága. „Az ember a lelki és testi szintézise. *De minden szintézis elképzelhetetlen, ha a kettő nem egyesül a harmadikban. Ez a harmadik a szellem. [...] A szorongás tehát a szabadság szédülete, amely akkor jön létre, ha a szellem tételezni akarja a szintézist."*[4]

Ha az egzisztencializmust megjövendölő idézetet nem ismerhette is, szellemisége aligha lett volna idegen József Attilától. Huszonhárom évének idealizmusával írja Vágó Mártához: *„Azt hiszem, a szerelem semmi más, mint a test szörnyű erőfeszítése, hogy ő is oly végtelenül szabad és örökkévaló legyen, mint a szellem, tehát hogy szellemmé váljon."*[5] Vágó Márta könyvtárában, ahonnét József Attila gyakran kölcsönzött, megtalálható volt egy Kierkegaardról írott mű.[6] A jelentéktelennek tetsző körülmény a költőnek az egzisztencializmushoz való viszonya szempontjából nagyon is jelentékeny: ha nem ismerte a forrásokat, úgy az egzisztencializmus elveivel rokon gondolatok felvetődése felértékelődik. Transzcendentális idealizmusa —mely a tanulmányokban nyíltan kifejeződik — mindenesetre aligha választható el attól a tragikus világérzékeléstől, mely a félelem kifejezés alkalmazásában jut kifejezésre. Költészetében a szó valamennyi, fentebb bemutatott jelentésárnyalatra rálelünk. Az 1923. március 11-i keletű, kamaszkori zsenge a köznapi értelemben alkalmazza:

„Versem komor, félelmes bajtárs,
A jaj-mezőn, ha nagy a zajgás

1 Vö. SZABOLCSI Miklós: József Attila élete és pályája. Kossuth 2005, 1: 68.
2 Akadémiai, Bp. 1972.

3 Közli: SZABOLCSI: i. m., 2: 620. Uő. (i. m. 75.) már a Századunk körében töltött időkre valószínűsíti a költő megismerkedését a pszichoanalízissel, Ferenczi Sándor révén. Az analízis nyomairól a költészetben ld. i.m. 353.
4 KIERKEGAARD, Soren: A szorongás fogalma. Göncöl 1993, 53; 73.
5 József Attila 1928. október 12-i levele Vágó Mártához = József Attila levelezése. Szerk. Stoll Béla. Bp,, 2006. 301. Osiris Kiadó (JAL).
6 vö. SZABOLCSI: i. m. 2:29. Kierkegaard mint esetleges olvasmányélmény Szabolcsinál is felvetődik (i.m. 521.) uő. az egzisztencializmus hatásáról Bori Imre, Tamás Attila, Rába György és Janzer Frigyes nyomán: i.m. 548; 865.

Lábai vígadozva jönnek,
Mint Noé végén vízözönnek.

Súlyától görnyed gyáva szív:
Sarkát keményen odanyomja,
Kegyelmet pallósára hív
S botor fülekhez nincs pardonja.

Ilyen legénnyel bizakodván
Győztesen állok minden tornán,
A senkiket hadakba lássam:
Megvédjük egymást én s bajtársam.

Bátor. De félek egytül én:
Ha szálló pihe napsugárban,
Csak, versem nagy szemed tüzén.
Meg kell tagadni bús bajtársam."

Ugyancsak köznapi jelentésben szerepel a Harag című versben, 1935-ből: *Én is „dacolni fogok, attól félek, / hisz nem ismerem eléggé magam"*. Az 1924 nyaráról való *Este volt s a bőrünk összeért* is inkább a Reviczky és Ady védjegyének mondható végzetes szerelem-sztereotípiát visszhangozza:

„Minden asszony csókja összebugyog benned
S már sokszor félek, nagyon félek tőled,
Mert mi nagyon összebogozódtunk

S még minden szabad szálat elkeversz.
Ó, mi akkor is kívánjuk egymást,
Mikor énrajtam szörnyű kövek vannak
És te könnyű felhőkön heversz!"

Az 1936. őszi *Egy spanyol földmíves sírverse* a kor napi eseményeire reflektál, nem metaforikus:

„Franco tábornok besorolt ádáz katonának,
nem szöktem meg, mert féltem, agyonlövet úgy.
Féltem — azért harcoltam a haddal a jog s a szabadság
ellen Irun falain. S így is elért a halál."

A költő utolsó esztendejében, 1937 májusában keletkezett *Hazám 6.* szakasza is konkrét, politikai atmoszférát jelenít meg:

„Retteg a szegénytől a gazdag
s a gazdagtól fél a szegény.
Fortélyos félelem igazgat
minket s nem csalóka remény."

Leginkább e konkrét félelem jut szóhoz a *Mondd, mit érlel* utolsó szakaszában is:

„S mondd, mit érlel annak a sorsa,
ki költő s fél és így dalol,
felesége a padlót mossa
s ő másolás után lohol,"

és a Flóra-versek *Március* című darabja is a politikai atmoszférára utal:

„tankkal, vasakkal fölvonul az ember alja.
Megriaszt a buzgóság e söpredékben."

A vagabundos lejtésű *Modern szonett* 1935 májusában dacos kétségbeesést mozgósít:

„Az ember él, habár üres a kamra
s a dobozokban semmi élelem
Életben tart a halálfélelem."[7]

A szorongás pontos leírását nyújtja az 1937. júniusi *Én nem tudom...:*

„Én nem tudom, mi fenyeget
az estek csipkés árnyain;
mint romló halról a legyek,
szétszállnak tőle álmaim."

A második, „önigéző" szakasz a költő életében oly hangsúlyos anya-bölcső-szerelem képzet finom kifejeződésével válaszol:

„Én nem tudom, mily dajkahang
cseng a szívembe csendesen:
nyugodj, hiszen csak este van
s mitől is félnél, kedvesem?"

Analitikus szemmel nézve ennél is beszédesebb az 1936. július—októberi keletű *Jaj, majdnem...* kezdetű dal első rímpárja:

„Jaj, majdnem szétfeszít a szerelem.
Jaj, majdnem összenyom a félelem.
Egy ölelésben, asszonyok,
ki halna meg velem?"

Szerelem-szeretet, félelem és megkapaszkodásvágy egybeesésére számos példát találunk még az életműben.

Az 1936 október—novemberéből datált *Majd megöregszel* elégikus hangjával szinte rácáfol kései voltára. Inkább csak rejtetten vádol:

„Majd megöregszel és bánni fogod,
hogy bántasz, - azt, amire büszke vagy ma.
A lelkiismeret majd bekopog
s nem lesz emlék, melyben magadra hagyna.

Lesz vén ebed s az melléd települ.
Nappal pihensz majd, széken szunyókálva,
mert éjjel félni fogsz majd egyedül.
Árnyak ütnek a rezgő anyókára.

Az öreg kutya néha majd nyafog,
de a szobában csend lesz, csupa rend lesz;
hanem valaki hiányozni fog
a multból ahhoz a magányos csendhez.

Majd tipegsz: s ha eleget totyogott
rossz lábod, leülsz. Fönn aranykeretben
áll ifju képed. Hozzá motyogod:
„Nem öleltem meg, hiszen nem szerettem."

„Mit is tehettem volna?" - kérdezed,
de fogatlan szád már nem válaszolhat;
s ki a nap előtt lehunyod szemed,
alig várod, hogy feljöjjön, a holdat.

Mert ha elalszol, ugrál majd az ágy,
mint a csikó, hogy a hámot levesse.
S a félelem tünődik, nem a vágy,
a fejedben: Szeress-e, ne szeress-e.

Magadban döntöd el. Én fájlalom,
hogy nem felelhetek, ha kérded: él-e.
Mert elfárad bennem a fájdalom,
elalszik, mint a gyermek s én is véle.".

A fejlemények és a dokumentumok tükrében különös

7 Az élelem – félelem rímpár pszichológiai jelentőségeire már SZABOLCSI rámutat i. m. 2: 631.

jelentőséget tulajdoníthatunk két sornak. A *„Nem öleltem meg, hiszen nem szerettem"* a vers megszólítottjának azonosítása nélkül is számos párhuzamra lel József Attila szerelmi kapcsolatainak dokumentumaiban. Szinte prófétai, hogy a szeretetvágy frusztrációjának legékesebb példája, a Flóra-szerelem csak a következő évben támad rá a költőre. A pszichológiai képlet a gyermeki trauma érzetével gazdagodik az egyidejű, Mint a mezőn... kezdetű versben:

„Mint a mezőn a kisfiut, ha
eléri a vihar
s nincs tanya, anya, hova futna
kapkodott lábaival,
a tömött, dühödt ég dörög,
a tarlón szalmaszál pörög,
ő, mint az állat, nyöszörög,
zokogna, de a félelem
elveszi könnye melegét,
sóhajtana, de hirtelen
reálehel a hideg ég."

Az 1937. márciusi verspáros, a *Flóra* első költeménye jóformán autoterápiás elszántsággal fogadkozik-esd:

„Tudnál-e, Flóra, annyira szeretni,
erényeidből épül-e szerencse,
hogy mind a kint, mit nem lehet feledni,
hű szeretőd munkáján elfelejtse?

Tudnál-e engem uj világra hozni,
iparkodván szerelmes türelemmel,
hogy legyen erőm ismét adakozni
s eltölteni a gonoszt félelemmel?"

A második 12 sor a szorongás magyarázatát adja:

„Félek, nem tudod megbocsájtani
eltékozolt, ostoba, könnyü multam
és majd ezerszeresen fáj, ami
ezerszer fájt, mig szeretni tanultam.

Félek, nem ér majd annyit életem,
törekvésem és vágyam, testem, lelkem,
hogy megbecsülj, ha el nem érhetem
önnön jóságom útján győzedelmem."

Hasonlóképp árulkodó a Flórához szóló, az 1937-i *Egy vak ember sír* hatodik dala:

„Kik csak hallották a szerelem hirit
ugy másznak vakon a magányos sirig
a cikkázó fájdalom hirtelen
villámai után a félelem
homályával nagyranyilt szemük mélyén."

És már az első Flóra-sorozat élén, a Hexaméterekben: *„Látod, mennyire félve-ocsúdva szeretlek, Flóra!"*

Mint látszik, a félelem érzésének sem megjelenése, sem módozatai nem korlátozódnak egyik vagy másik életszakaszra. Az 1922-i Napszonett épp korai voltánál fogva döbbenetes – Juhász Gyula „öregségpózának" utóíze ellenére kíméletlen:

„- Ó Nap, a csókod új életre kelt,
Ha simogat selyem hajad, még élek;
Rossz idegem új ösztönökre lelt.

Maradj örökre - éjszaka lesz, félek,
Az éjnek oly riasztó árnya van
S ó jaj, nem gyújthatom föl önmagam!"

Az ugyancsak 1922. júniusi *Nem tudunk élni* pedig már komplex jelentéshálót mozgósít:

„Bennem betöltetlen szomorúság tátong
S gizgazzal benőve minden istenoltár.
Hajh, vágyak anyja, de mostoha voltál.

Eltévedtem járván erdő-rengetegen.
A félelem sikong zirrenő haraszttal
S vén adós erdő nem űz, nem marasztal.

A fák sudarára szállt az Est, az álnok
És torkom szorongatja valami titok:
Ajkat én miért csak sóhajra nyitok?

Magyar vagyok én is, (rivallnak a kányák)
Ilyen vagyok én és sose leszünk mások.
Jaj, jaj, nem tudunk élni, nyavalyások."

Az életút másik végén, 1936 májusában keletkezett *Gyermekké tettél* szinte csak elmélyíti a 17 évesen írott vers hangját a családások tapasztalataival:

„Gyermekké tettél. Hiába növesztett
harminc csikorgó télen át a kín.
Nem tudok járni s nem ülhetek veszteg.
Hozzád vonszolnak, löknek tagjaim.

Számban tartalak, mint kutya a kölykét
s menekülnék, hogy meg ne fojtsanak.
Az éveket, mik sorsom összetörték,
reám zudítja minden pillanat.

Etess, nézd - éhezem. Takarj be - fázom.
Ostoba vagyok - foglalkozz velem.
Hiányod átjár, mint huzat a házon.
Mondd, - távozzon tőlem a félelem."

Tágabb, teológiai összefüggésben alkalmazza a fogalmat az 1937. októberi töredék:

„Az Isten itt állt a hátam mögött
s én megkerültem érte a világot
.....
.....
Négykézláb másztam. Álló Istenem
lenézett rám és nem emelt föl engem.
Ez a szabadság adta értenem,
hogy lesz még erő, lábraállni, bennem.

Ugy segitett, hogy nem segithetett.
Lehetett láng, de nem lehetett hamva.
Ahány igazság, annyi szeretet.
Ugy van velem, hogy itt hagyott magamra.

Gyönge a testem: óvja félelem!
De én a párom mosolyogva várom,
mert énvelem a hűség van jelen
az üres űrben tántorgó világon."

Ugyanebből az időből, 1936 novemberéből—decemberéből való végül a téma leginkább jellegzetes reprezentánsa, a *Kiáltozás* is. Az áteredő bűn tana már-már „szorongásteológiává", a félelem refrénné válik, szerelmes elvetettség, személyes és egyetemes istenítélet eggyé válik benne:

„Jaj, szeressetek szilajon,
hessentsétek el nagy bajom!
Eszméim közt, mint a majom

a rácsok közt le és föl,
vicsorgok és ugrándozom,
mert semmit nem hiszek s nagyon
félek a büntetéstől.

Halandó, hallod-e dalom,
vagy zúgod csak, mint a vadon?
Ölelj meg, ne bámulj vakon
a kifent rohamkéstől –
nincs halhatatlan oltalom,
akinek panaszolhatom:
félek a büntetéstől.

Mint fatutaj a folyamon,
mint méla tót a tutajon,
száll alá emberi fajom
némán a szenvedéstől –
de én sirok, kiáltozom:
szeress: ne legyek rossz nagyon –
félek a büntetéstől."

II. „férfi létemre sírni kezdtem"

Köznapi, képletes és egyetemes síkok – József Attila költészetében a félelem fogalmának több rétegével találkozunk. Amint Bálint György írja *A fájdalom zsenije* című esszéjében, az életmű „felölel mindenfajta szenvedést, társadalmit és egyénit, gazdaságit és szerelmit, tudatost és tudattalant."[8] Számunkra a pszichológiai jelentések a leglényegesebbek, éppen, mivel a filozófiai-teológiai jelentéstartalmak előtt nyitnak tért. József Attila kórlélektanának gazdag irodalmából csak a lényeges összefoglalókat áll módunkban felvillantani. Már Kozmutza Flóra egész kórtörténetet mutat be 1987-ben megjelent jegyzeteiben. Pszichopátia, szkizoid jellemzők, depresszív tünetek, a valóságérzés teljes megszakadása már Bak Róbert koronként gazdagodó patográfiájában szerepelnek. Illyés Gyuláné – József Attilával való kapcsolattartása idején Szondi Lipót munkatársa – maga is tárgyilagosan összegzi a költőnek a *Curriculum vitæ*ből is ismert megpróbáltatásait: *„Az apa eltűnése, a lelencsors, nevének elvesztése, nyomor, anyja halála, hányattatása, anyját pótolni nem képes szerelmek, csalódások. Csalódások munkája sikerében, pártban, barátokban. A 'kegyelemkenyér' elfogadásának kénytelensége. Önbizalma elvesztése, kishitűsége. Költészetének nem méltó elismerése. És mindezt szellemi-érzelmi igényességével és túlérzékenységével kellene elbírnia."*[9] Sorait akár a sorsanalízis demonstrációjaként is olvashatnók: *„sorsbeteg az az ember, aki az ösztönstruktúrájának ellentétességét, az ösztöntermészet és a szellem sajátos ellentétességét megoldani nem képes."*[10] Teológiai megközelítésben igen sokatmondó a francia Eva Brabant 1982-ben közzétett esettanulmányának címe: *Az ártatlan bűnös.*[11] Tovább árnyalják a képet, noha jelentős újdonsággal nem szolgálnak az 1992-ben közzétett, Borderline-szindrómát valószínűsítő tanulmányok.[12]

Vizsgálódásunk szempontjából mellékes a tünetegyüttesek és diagnózisok azonosításának soha le nem záruló vitája. Lényegesebbnek látszik az eredeti dokumentumok: versek, levelek és naplók soraiból kibontakozó, nagyon is nyilvánvaló pszichikai képlet. Hogyan válik a költő pszichikai állapota alapjává az egyetemes emberi léthelyzet nagyon is érvényes, egzisztenciálisan eleven kifejeződésének?

A költőnek Vágó Mártához írott levelei és ez utóbbinak emlékezései szakításoktól és egymáshoz sodortatásoktól terhes kapcsolatuk kilenc esztendejére az ún. tárgyvesztéses neurózis[13] tüneteit mutatják. „Miért szeretsz? Mit szeretsz rajtam?" – ismétlődik a költő kérdése Vágó Mártához, aki magyarázatát is adja a csökönyös kérdezősködésnek: „Külső-belső biztonságot keresett és követelte, hogy én szilárd talaj legyek – hiába."[14] Ugyanennyi joggal vetődik föl a Vágó Márta által is emlegetett, az utolsó kezelőorvos, Bak Róbert mestereként[15] is ismert Hermann Imre teóriája az ún. megkapaszkodási ösztönről: „iszonyú erővel fogott, kapaszkodott, húzott, szinte könyörgött a karjával. Se durva, se erőszakos nem volt, egy kétségbeesett, vízbe fúló gyerek magával ragadása volt ez" – olvassuk ismeretségük korai szakaszáról.[16] Másutt: „egy más világból átnyúló kéz tapogató, kapcsolatkereső, érzésátadó, kapaszkodó markolásával szorongatta karomat."[17] Bak Róbert szinte szó szerint nyugtázza Vágó Márta megfigyeléseit: „A gyermek ősi belekapaszkodásának ösztönével görcsösen ragaszkodott ehhez az asszonyhoz"[18] – írja páciensérőI. A Siesta szanatórium ápolónője, Baloghy Mária emlékezésében ugyancsak: „A gyermek anyába kapaszkodó ösztönével ragadta meg a kezemet."[19] Mit mond erről a teória alapvetője? „Ahogyan az emberi csecsemő túlságosan korai leszakítása az anyjáról pótlólagos képződményeket hoz létre – olvassuk Hermanntól —, úgy a mindenképpen megfogózni, belekapaszkodni akarás könnyűszerrel csap át agresszív viselkedésbe."[20] Az utóbbi egyelőre lappang – csak a Gyömrői Edithez írott (*...aki szeretni gyáva vagy*) alkalmával mutatkozik majd meg: *„a gyermek rimánkodhat, hogy szeressék, / én nem tehetem; elpusztítalak"*, hasonlóképp a Freudnak ajánlott Akit szivedbe rejtesz esetében: *„Akit szivedbe rejtesz, / öld, vagy csókold meg azt!"* —, de kijelenthetjük, hogy kimagaslóan művelt, ámde tapasztalatlan Márta, aki szorongató helyzetében maga is a pszichoanalízis eszközeihez folyamodott, alighanem a lehető legártalmasabb terápiát választotta, amikor önkéntelenül is a költő neurózisait, anyakomplexusát táplálta: „egyetlen kis kölykének", „kicsi kis szopós borjúnak" nevezte – leveleiben se szeri, se száma az olyan fordulatoknak, amelyek a két évvel fiatalabb fiú „adoptálásáról", „ölbe vételéről", „dédelgetéséről", gyerekszobába, mi több, bölcsőbe tételéről szólnak. Második összekerülésük idején a költő versben is megfogalmazza biztonságvágya frusztrációját:

„Milyen tűzvész, miféle kivont kardok
káprázata volt, ami visszatartott,
hogy míg a hold haladt,
nem fogózhattam beléd azalatt?" (Elmaradt ölelés miatt)

Pszichoanalitikai végzettség nélkül is kimondható, hogy a költő „neurózisainak adaptív táplálása" „fixációt", más szóval „a traumához való rögződést"[21] eredményezett ahelyett, hogysem túllendítette volna személyiségfejlődése krízishelyzetein.
Vágó Márta aligha hibáztatható, amiért nem volt birtokában Espersit János higgadt tisztánlátásának, pedagógiai érzékének: „Én pörölök veled, és bántalak én is, mert így nyílik meg a szíved, mert úgy látszik, hogy tehozzád nem a szeretet érzésével, hanem a bántásával lehet utat nyerni, hogy megnyilatkozzál."[22] Márta óvatlanul belement egy kártékony játékba, melyet Jolán idéz fel: „Attila ártatlanul nézett a világba. Csak annyit értett, érzett az egészből, hogy ha őt bántották, akkor a mama leguggol hozzá és átöleli."[23]

8 József Attila – Eszmélet. Szerk. N. HORVÁTH Béla. Nap Kiadó 2004. 357.
9 ILLYÉS GYULÁNÉ: József Attila utolsó hónapjairól. Sziget 2005, 152.
10 SZONDI Lipót: Ember és sors. Kossuth 1996; 34.
11 Vö. ILLYÉS GYULÁNÉ: i. m. 169—174.
12 Miért fáj ma is? Az ismeretlen József Attila. Szerk. HORVÁTH Iván – TVERDOTA György. Balassi 1992; 5. skk. L.
13 Vö. LAPLANCHE; J. – PONTALIS; B.: A pszichoanalízis szótára. Akadémiai 1994; 467. József Attila költészetében SZŐKE György (:A szabad asszociációtól a költeményig) utal rá, már-már nevesítve a Gyermekké tettél elemzésekor: szerinte „a valamikor megélt vagy megélni kívánt tárgykapcsolatok hiánya" fejeződik ki a versben Miért fáj ma is? i. m. 34. CSERNE István (:Mitológia és diagnosztika. József Attila kórképe) hasonlóképpen. (in: i.m. 50.) A témához lásd még: NEMES Lívia: József Attila tárgykapcsolatai. I.m. 163. sköv.
14 VÁGÓ Márta: i. m. 289-290.
15 Vö. SZABOLCSI: i. m. 2: 790. A témához: KASSAI György: József Attila és a megkapaszkodás ösztöne. Miért fáj ma is? i. m. 147. sköv.
16 L. HERMANN Imre: Az antiszemitizmus lélektana. Cserépfalvi 1990; 77.; vö. Uő: Az ember ősi ösztönei. Magvető 1984; PLÉH Csaba: Pszichológiatörténet. Gondolat 1992; 183. Várady Szabolcs elemzése József Attila 1932-34 közötti, prózában írott analitikus Vallomásáról szintén a megkapaszkodás vágyára mutat rá (vö. SZABOLCSI : i. m. 2: 554.) Hasonlóképpen BAGDY Emőke az Illyés Gyuláné által felvett Rorschach-teszt elemzésében : Miért fáj ma is?, 74.)
17 VÁGÓ Márta: i. m. 38; 263.
18 BAK Róbert: i. m. József Attila – Eszmélet. I. m. 343.
19 Idézi: SZABOLCSI: i. m. 2: 883.
20 HERMANN Imre: Az antiszemitizmus lélektana. I. m. 99.
21 Fixáció: „egy fejlődési szakaszon való rögződés, ...általa a szubjektum előtt megnyílhat a regresszióhoz vezető út." (LAPLANCHE; J. – PONTALIS; B.: i. m. 192.) BENEY Zsuzsa (:Flóra) a Flóra-szerelmet jellemzi gyermeki regresszióként. József Attila – Eszmélet.I. m. 282. Megállapítása BAK Róbert eseteleírásával igazolható: „A pszichózis szélén tántorgó költő szerelmében a szeretésre, gyöngédségre, táplálásra való sírós gyermek színvonalára esett vissza." I. m. 343. BAGDY Emőke elemzése a költő Rorschach-tesztje alapján ugyancsak regressziót állapít meg (Miért fáj ma is? 75; 93.).
22 Idézi: SZABOLCSI i. m. 1: 411.
23 JÓZSEF Jolán: József Attila élete. Cserépfalvi 1940/1989; 58.

József Attila költészetének egyik alapmotívuma tehát, amelyet bízvást nevezhetünk gyermekségmitológiának,[1] személyes rétegekből forrásozik. A Szép Szó 2. számában megjelent *Szerkesztői üzenet* epizodikus jelentőségű kijelentése az életút egészének ismeretében válik árulkodóvá: *„Én boldog pillanataimban gyermeknek érzem magamat."*[2] A költő személyiségének gyermeki vonásai rendre szóba kerülnek a korabeli tanúvallomásokban, szerelmi kapcsolataiban való kamatoztatásukra pedig a költő ellenállhatatlan eszközrendszert, végül öntudatlan zsarolási mechanizmust vetett latba. *„Arcodba nézek, a tükörbe, én a rád bízott kisgyerek"* – szepeg a költő levelében 1928-ban.[3] Rajongó szerelme mégsem állja ki a lány londoni tanulmányévének próbáját. A Szántó Judit-féle kapcsolat dokumentumai – a *Napló és visszaemlékezés*[4] és a kortársak abban olvasható beszámolói -, ha más relációját mutatják is az anya-gyermek szereposztásnak, ugyancsak szinte infantilis függésvágyról tanúskodnak. *„Mama, mama, bújt hozzám oly erősen, mintha attól félt volna, hogy elhagyom. Mert akit hívott, tudtam, nem én vagyok, az a 'mama', aki már nincs."* Másutt: *„Attila úgy hatott rám, mint egy nagyon tiszta, nagyon kedves gyerek, de nem mint férfi."*[5] Kulcsár István emlékezése egyetlen hasonlatban a kapcsolat ambivalenciáját is összegzi: *„Judit anyailag gondozta Attilát. Ám mint egy Magna Mater, archaikus anyaistenség."*[6] A Flórához fűződő emlékek végül azért döbbenetesek, mivel jószerével az egész kapcsolatot a költő anyakeresésének kivetítődése határozza meg: *„Látja, erre, hogy anyám szeretett, egyszerre előlépett a lelkemből maga"* – írja a költő 1937. június 13-i levelében. Néhány nappal utóbb pedig, megvilágosító tisztasággal: *„rettenetesen félek, hogy azt mondod: nem."*[7] Flóra, aki egy Rorschach-teszt kitöltése ürügyén találkozik a költővel, szinte passzív, de legalábbis megadó elszenvedője József Attila immár hisztérikus ragaszkodásának. *„A segítségnyújtás vágya is lehet szenvedély"* – fakad ki gyanakvásokat oszlató, vádaskodások nyomán kikényszerített emlékiratai végén.[8]

Tovább árnyalja a képet az anyakomplexussal egyidejűleg jelentkező apakomplexus megannyi bizonyítéka is – elég csak a Hatvany Lajoshoz, Rapaport Samuhoz vagy végül a Babitshoz fűződő, ambivalens kapcsolatra utalnunk.[9] Babitsot versben is apához hasonlítja: *„leintenél, mint az öregebb, mint az apám"* (*Magad emésztő…*). Beszédes, hogy ugyancsak Babitsnak küldte el a *Mint gyermek…* című szonettet: *„s csak annak mellén, aki ellen lázadt, // tudná magát kisírni"*. Nagy Lajos, akit József Attila ugyancsak apjának szólít egy dedikációban, maga is gyermeki lényre emlékezik.[10]

A dokumentumok a gyermek József Attila jó néhány keserű csalódását rögzítik, melyek többsége a mamához fűzhető: amikor a mama egy év után meglátogatja gyermekeit, de nélkülük indul haza Öcsödről, Attila *„nem volt hajlandó visszacsókolni búcsúzkodó anyját"*.[11] Sokatmondó összefüggésre világít rá Németh Andor feljegyzése: amikor a tizenkét éves fiú skarláttal kórházba került, napokig várta hiába a mamát – őt ugyancsak ledöntötte betegsége. A költő ezalatt a gyerekek által rémes suttogásokkal övezett halálágyat is megjárja.[12] Szőke György a pszichózis jelének tekinti, hogy a *gyermek* főnévre többször rímel a *vernek* ige.[13] Az tanúságoknak refrénszerű motívumuk a félelem. Vágó Mártáéban a vonat elé fekvés, Szántó Juditnál a gyilkolás rémképe kísért, József Etelka szerint a költő a szárszói utolsó napokban *„folyton kérdezte, nem láttunk-e valakit a faluban, aki keresett valakit. Valakitől félt."*[14] Ekkor írja az *Egy költőre* kezdő szakaszában:

„Téged szeretnek: könnyen értenek,
nem kérdezed, ha félni kell, hogy félj-e;
én tulmagasra vettem egemet
s nehéz vagyok, azért sülyedtem mélyre."

A Flóra-levelezés és -emlékiratok tanulsága szerint inkább mindenre kiterjedő, pánikszerű űr félelme volt ez: *„Valami őrjítő félelem fogott el"*; *„nagyon borzadoztam az éjszakáktól"*; *„Ne menjen el, maradjon! Ne menjen el, maradjon!"*.[15] Az 1936 őszéről való Judit hasonlóképp nyomasztó képet fest: *„Némább a hosszabb éjjel, nagyobb a világ / s félelmetesebb."* A (Már régesrég…) elnevezésű töredékben: *„A zúgó egek fenekén / lapulok most, e költemény / szorongó lelkem buboréka."* A *Reménytelenül* című, összegző versben pedig a félelem kozmikus-metafizikus színezetben szólal meg:

„A semmi ágán ül szívem,
kis teste hangtalan vacog,
köréje gyűlnek szeliden
s nézik, nézik a csillagok."

A pszichológiai vonatkozások azonban csak további, hermeneutikai összehasonlításban bontják ki végső értelmüket. Garai László fontos pszichológiai tényt nyugtáz: „a válság központi tünete: az apa-, illetve anyakeresés nem a gyermekkorban tényleg elvesztett apának, illetve anyának az újra-megtalálására irányul. Az a helyzet, hogy a 'gyermek' motívum' szövegkörnyezete József Attilánál mindvégig filozófiai töltésű, a 'gyermek' nem empirikusan körülírható 'szociopszichobiológiai' létezőt jelentett, hanem olyan *viszonyt* Apához és Anyához, amely az éppen adott apa és anya véletlenszerűségeitől független. […] József Attila identitásválságát a 'gyermekké tétel' irányába az a szenvedélyes vágy hajtotta, hogy felépítsen az összeomlott helyett egy másik közvetítőrendszert, amely továbbra sem nélkülözhető a költő személyazonossága és az általános emberi identitás értékválsága között."[16]

Ki tehát a *Gyermekké tettél* igéző felszólításának valódi, végső megszólítottja? Ki csillapíthatja végleg azt a kozmikus szorongást, ki oltalmazhatná azt a végtelen védtelenséget, amely a szanatóriumban keletkezett sorokból felsír:

„Miben hisztek ti makacs égitestek,
hogy föllobogva
lángokkal egymásnak nem estek,
csak kerülitek egymást óvakodva?

Szerelem tart-e, béke és igazság
titeket féken,
vagy pisla, hunyorgó ravaszság,
mely farkasszemet néz az ürességben?

A tömegvonzás?... Lámpámba az éjnek
pilléje repdes,
gyász vergődik a falon. Félnek
emlékeim, mert messzi van a kedves." (Miben hisztek?)

III. Hiányod átjár

A megkapaszkodás vágya, a valakihez tartozás szomja itt egyértelműen a lét értelmére vonatkozó, komplex problematika része, megjelenésmódja már. *„Hiányod átjár, mint huzat a házon. / Mondd, - távozzon tőlem a félelem"* – a versek és a levélrészetek felvillantott párhuzamai világossá teszik, hogy József

1 Jellegzetes megjelenései a versekben: Kedvesem; Gyereksírás; Mama; Mint gyermek…; Amit szivedbe rejtesz (Freud tiszteletére, freudi terminológiával); Kirakják a fát;Herz Henrik Őméltóságának;Ha nem szorítsz…; Nagyon fáj; Kései sirató

2 Esszépanoráma 1900-1944. 3. k.. Szépirodalmi 1978, 797.

3 József Attila levele Vágó Mártához 1928. okt. 5-6-án. JAL, 283.

4 SZÁNTÓ Judit: Napló és visszaemlékezés. Noran 2005.

5 SZÁNTÓ Judit: i. m. 44-45; 104. Vö. Németh Andor elemzése a Mamáról: „Most leírta s meg is értette, hogy a felnőtt nem sóvároghat arra, hogy ölben hordják, ez a kicsik privilégiuma." Idézi: SZABOLCSI: i. m. 2: 591.

6 Idézi: SZABOLCSI: i. m. 2: 336.

7 Idézi: ILLYÉS GYULÁNÉ: i. m. 45.; 51.

8 ILLYÉS GYULÁNÉ i. m. 151.

9 Vö. SZABOLCSI: i. m. 2: 220; 230; 356. Az ún. Rapaport-levelek: Miért fáj ma is? 357. „Szeretnék minden férfiban papát és minden nőben mamát látni." (I. levél) etc.

10 Az apakomplexus témájához l. még: SZABOLCSI: i.m . 2: . 340; 342; 516; 555.

11 JÓZSEF Jolán: i. m. 69.

12 NÉMETH Andor: József Attila. József Attila – Eszmélet, 50.

13 SZŐKE György: A szabad asszociációtól a költeményig. Miért fáj ma is? 27.

14 Vö. SZÁNTÓ Judit: i. m. 44.; 220.

15 Vö. ILLYÉS GYULÁNÉ: i. m. 75; 90; 107.

16 GARAI László: „Kiterítenek úgyis." József Attila tragikus paradoxonjai. = POPPER Péter – GARAI László: Sajtópszichológia. MÚOSZ Bálint György Újságíró Akadémia Bp. 1998, 148; 150.

Attila szerelmes otthonkeresésének mélyén egzisztenciális biztonságkeresés sír fel. A szemtanúk csak a meghökkentően heves reakciókat látják: *„utolsó percben kitört belőle a váratlan ijedség, hogy elhagyja az anyja.…- Kényszerképzeteim vannak – nyögte -, attól félek, hogy a mozdony elé vetem magam! …Csak később értettem meg, …mit jelenthetett neki 'a semmi', a 'végtelen'. A kitett gyerek érzése idegenek közömbös, egykedvű sokaságában (a semmi) – a magára hagyott gyerek érzése az ismeretlen nagyvilág végtelen tengerével szemben, az anyai szeretet megnyugtató korlátja nélkül, amibe kapaszkodni lehet."*[17] Illyésné úgy emlékezik, első ránézésre hasonló benyomásai támadtak: *„arra gondoltam, egész élete készíthetett elő benne – nyilván már apja eltűnése, főleg anyja halála óta – egy anyapótló, megbízható végtelen szeretet utáni sóvárgást. Menedéket keresett."*[18] *„A kiegészülés és kiengesztelődés keresése"* – mint gimnáziumi tanárának, később támogató barátjának, Galamb Ödönnek vallomásaiban olvassuk – a korai időktől fogva jellemző vonása a költőnek. *„Csak amikor magamhoz öleltem, s megcsókoltam, mint szegény, elhagyott gyermeket, akkor zokogott fel, s akkor adta beleegyezését, hogy igen: segítsünk rajta. Egy szó tarthatta csak vissza, melyet kora ifjúságától nélkülözött: a szeretet"* – számol be az egyik kamaszkori öngyilkossági kísérletről.[19] Istent ugyanakkor egy költőnk sem szólongatja közvetlenebb, gyermekibb módra. *„Már csak a neve Isten és nem egyszerűbben: apai jóság"* – állapítja meg Fejtő Ferenc. Abban azonban téved, amikor mindebből arra következtet: a József Attila-versek Istenében *„nincs semmi transzcendens"*.[20] Hisz a természetfelettinek az ember érzületvilágában is a természetes az alapja. József Attila a rá jellemző, sűrítő éleslátással mutat rá magának a pszichoanalízisnek pszeudo-vallási tartalmára: *„A pszichoanalízis freudi formájában a neurotikusok ödipuszvallásának a theológiája"*.[21] Megjegyzését a tárgyilagos kritika évtizedekkel utóbb igazolja. A modern vallászlélektan hozzászólása is: *„Nelson majd Godin az ún. fél-projektív módszer (Q-sorting technique) segítségével megvizsgálta, mennyire esik egybe az ember Istenről alkotott képe apjáról alkotott képével. Megállapították, hogy a szülőkről és az Istenről alkotott pszichikai kép között jelentős összefüggés van. De a férfiaknál az Isten inkább az anyáról alkotott képnek felel meg, a nőknél pedig inkább az apa jellegzetességeivel esik egybe."*[22] N. Horváth Béla így összegzi József Attila istenkép(zet)ének alakulását: *„végigkövethető, hogy a fiatalember hogyan próbál 'Istent teremteni', 'vallva tagadva', hogyan tűnik el Isten alakja költészetéből és gondolkodásából, s hogyan tér vissza a kései költészetben az elementáris emberi igény, a 'Fogadj fiadnak istenem' emberi szükségének imájában. Azaz hogy jut el József Attila 'az Ürtől az Űrig'"*.[23] Hatvany Bertalan az elsők között mutat rá a költő negatív teológiájára: *„mert az ő racionális, egyenes és őszinte istentagadása sohasem volt más, mint az Egy keresése: azé az Egyé, akit ő nem tudott, nem is akart istennek nevezni, mert túlságosan érezte a tudatlanok istenfogalmának rokonságát a freudi apakomplexummal."*[24] Szabó Ferenc a teljes életmű ismeretében állítja: *„Túl a pszichológián és a szociológiai adatokon, ebben a szeretetvágyban valami metafizikai éhség fejeződik ki."*[25] Sík Sándor pedig a költő *„nagy, szomjas szeretetvágyáról"* szólván már 1948-ban kihallja József Attilának lázadó versei mögül *„az Istenbe kapaszkodó kétségbeesés elfojtott sóhajtásait"*.[26] Rónay László nemkülönben: *„Már első verseiben meghatározónak mondható a szeretethiány tragikus érzése s egy ismeretlen hatalomhoz való kötődésének vágya."*[27] Szembeötlő, hogy az úgynevezett „istenes" versek centrumában ugyanaz az otthonkeresés, megkapaszkodásvágy lüktet, amely a „félelem"-versek alapmotívuma!

„Ha nevetnél, én is örülnék,
vacsora után melléd ülnék,
pipámat egy kicsit elkérnéd
s én hosszan, mindent elbeszélnék."
(Istenem. 1925. ápr. / 1934);

„szivükben szép, zöld tüzek égnek,
hogy az elfáradt bogarak mind hazatalálnak, ha estelédik,
s te nyitott tenyérrel, térdig csobogó nyugalomban
ott állsz az útjuk végén „(Isten, 1926)[28]*;*

„Boldog hazug, kinek van istene,
ki rettenetes, de maga a jóság;
kinek sebet kap reszkető keze,
ha leszakítja a tilalmas rózsát." (Boldog hazug. 1935);

„S mi, Atyánk, a te gyerekeid vagyunk.
Hiszünk az erő jó szándokában.
Tudjuk, hogy kedveltek vagyunk előtted,
Akár az égben laksz, akár a tejben,
A nevetésben, sóban, vagy mibennünk."
(Imádság megfáradtaknak, 1924);

„Négykézláb másztam. Álló Istenem
lenézett rám és nem emelt föl engem.
Ez a szabadság adta értenem,
hogy lesz még erő, lábraállni, bennem."
(Az Isten itt állt a hátam mögött. 1937);

„Fogadj fiadnak, istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva." (Nem emel föl, 1937)…

A *Betlehemi királyok* korai változata Giotto-képbe keretezi a Mama alakját: *„Irul, pirul Mária. Mária, / boldogságos, szűz mama"*.[29] Egyik utolsó töredéke pedig máriás litániába foglalja a Mamát:

„Édesanyám, egyetlen, drága,
te szűzesség kinyílt virága
önnön fájdalmad boldogsága.

Istent alkotok (szivem szenved)
hogy élhess, hogy teremtsen mennyet,
hogy jó legyek s utánad menjek!"

Nem csak ez utóbbi, kétségbeesetten hitet igéző vers, de a legismertebb példák is mind a kiszolgáltatott esendőség egyedüli, transzcendens feloldásához utalnak.[30] Ha pedig így van, aligha véletlen, hogy költészete mindannyiunkban ott élő alapérzéseket szólít meg. Mielőtt neurotikus szimptómává minősítenénk vissza az ember hitre való kondicionáltságát, forduljunk ismét a természettudós Szondi Lipóthoz: *„Csak egyedül a hitfunkcióval sikerül az énnek az embert a jövő lidércnyomásától megszabadítania, s abból jövőbeli létet építeni."*[31] Jungi kifejezéssel élve az emberi személy individuációjának feltétele a negatív létaspektusok integrálása, ellenkező esetben: *„A tárgy-egyén mind elválik a többitől, / magába mélyed és talán megsemmisül."* Ez utóbbi idézet pedig már költőnk diagnózisa, az Ez éles, tiszta szürkületből! József Attila

17 VÁGÓ Márta: i. m. 138; 331. Ugyanő felidézi, hogy József Attilának egyik analitikusa ugyancsak anyakomplexusát tárta fel (295.). SZÁNTÓ Judit (i. m. 147.) szerint Rapaport Samu is a „szegény gyerek" jellemzést adta a költőről.
18 ILLYÉS GYULÁNÉ: i. m. 16.
19 GALAMB Ödön: Makói évek. = József Attila – Eszmélet. 33; 35.
20 FEJTŐ Ferenc: József Attila költészete. = József Attila – Eszmélet. 213.
21 III. Rapaport-levél. Miért fáj ma is? 362.
22 Images parentales et paternité divine. Lumen Vitae 1964. Idézi: BENKŐ Antal: Bevezetés a vallászlélektanba Róma 1979; 56.
23 N. HORVÁTH Béla: A líra logikája. Akadémiai 2008; 50.
24 HATVANY Bertalan: Attila. =József Attila – Eszmélet. 332.
25 SZABÓ Ferenc SJ: József Attila. = Csillag után. Távlatok 1995, 57.
26 SÍK Sándor: József Attila Isten-élménye. =: Kereszténység és irodalom. Vigilia 1989; 360;363.
27 RÓNAY László: Isten nem halt meg. SZIT 2002, 61. vö. RÓNAY László: Erkölcs és irodalom. Vigilia 1993; 270.
28 Sokatmondó, hogy az idézett sorok csaknem azonos módon szerepelnek a Csak a tenger jött el… című, 1926. január - márciusi keletű szerelmes versben!
29 Idézi: SZABOLCSI: i. m. 2: 408.
30 József Attila „istenes" verseihez bővebben l. SÍK Sándor: i.m. 355.sköv; SZABÓ Ferenc: i..m. 57.sköv. valamint uő: József Attila hívő hitetlensége = Két végtelen között. Korda – Távlatok 1999, 293.sköv; József Attila Istene = Új távlatok. Éghajlat 2011, 60.sköv.
31 SZONDI Lipót: Ember és sors. Kossuth 1996; 35.

„istenes" és/vagy „félelem"-költészete e megvilágításban evangéliumi példázatba ágyazható: „Hiszek! Segíts hitetlenségemen!" (Mk 9,24). A félelem Joachim Scharfenberg által leírt pszichológiai-teológiai analízise szerint ugyanis a félelem afféle *praeambulum fidei*, hitelőzmény: „a neurotikus félelmet úgy határozza meg, mint arra való képtelenséget, hogy az ember saját egzisztenciális félelmét magára vegye."[32] Az evangélium megoldása: „A szeretetben nincsen félelem" (1Ján. 4,18) e pszichológiai realitás háttere előtt nyer értelmet – miként a Názáreti útját is a Getsemáné kertjében és a kereszten átélt, végsőkig vitt félelem, elhagyatottság megtapasztalása vezeti vissza az atyai házba!

Félelem – gyermekség – anya/apa – otthon – szerelem - Isten - nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy József Attila érzelemvilágában és fogalmiságában e kifejezések egyazon jelentéshálóban mutatkoznak. Legékesebb példaként az Óda 5. szakasza kínálkozik: *„te egyetlen, te lágy / bölcső, erős sír, eleven ágy, / fogadj magadba!..."* Azután: „Gyermekké tettél" – „Tudod, szívem mily kisgyerek". A *Nagyon fáj* második szakaszában: *„az asszonyhoz úgy menekülsz, / hogy óvjon karja, öle, térde."* ... Gondolkodásának biblikus gyökereire utaló forrásaink[33] ugyanakkor nem mutatnak többet, személyesebbet a korabeli katekézis szigorú, iskolás, büntető istenképénél, ami egy fokozott érzékenységű személyiség esetében súlyos lelki konfliktusok előidézője lehet! *„A görög-keleti vallásban / nyugalmat nem lelt, csak papot"* – fogalmaz *József Attila* című 1928-i versében, de a görög-keleti keresztségben részesült proletár félárva lelkében a református Öcsöd elemije, a Kálvin téri vasárnapi iskola és az Ipar utcai polgári kötelező hitoktatása[34] is legföljebb a predesztináció fenyegető rémét ültethette el.[35] A katolicizmus rigorózus irányzatát képviselő Barta István barátsága sem jelenthetett felszabadító vallási élményt.[36] Ha belegondolunk, hogy költőnk irgalmas atyaként körvonalazódó istenkép, a megváltás evangéliumi örömének élménye híján szenvedte el kozmikus kétségeit-félelmeit, és így vált belőle – Beney Zsuzsa gyönyörű képével – „a létérzékelés, lét és nemlét viszonyának költője",[37] az összkép még megrendítőbb. Aligha csoda, hogy a *Nem emel föl* utalásában getsemánei szerepbe helyezi önmagát: „mielőtt magam feláldoznám".

Mi sem áll távolabb tőlünk, mint hogy redukáljuk, egyedi pszichikus körülményekkel azonosítsuk, azokból vezessük le minden idők egyik legérvényesebb költői életművének tanúságait.[38] A költészet azonban tapasztalásból fakad, azokat formálja, reflektálja létélménnyé. Különösen igaz ez *„az adott világ varázsainak mérnöke"*, József Attila esetében, aki még expresszionista-konstruktivista-szürrealisztikus[39] korszakaiban is páratlan képzettársítási tehetséggel szublimálja komplex költői képekké leghétköznapibb, könnyen azonosítható élményeit. „Kevés költő viszi bele olyan minden átlagolvasót megbotránkoztató nevén nevezéssel a maga közvetlen életszféráját a verseibe, mint József Attila – írja barátja, Németh Andor —; Sajátossága, hogy egy-egy szó a legbonyolultabb lelki élmények hordozója nála, mint Picasso képein a pipa, vagy a lant. S fordítva: legerőteljesebb versének legnagyobb emelkedésében a fekete vadezüst vihart: rotyogó bográcsnak látja. Mert ennél a költőnél elválaszthatatlan a triviális és a magasztos."[40] Sem a misztifikáló törekvéseknek nincs tehát egészen igazuk, sem Váci Mihálynak, amikor a gyerekkori nélkülözésekre vezeti vissza az egész költői világot: „Ha ilyen tényeket alaposabban megvizsgálnánk, kiderülne, [...] hogy József Attila későbbi 'általános örök-emberi és egyetemes' szenvedései mennyire nem 'misztikusak és örök-emberiek', de pokolbélien társadalmi eredetűek."[41] Minden alanyi élményt a szimbolikussá tétel sikere hitelesít. Legalább is indiszkrét ugyanakkor a József Attila-életmű azon megközelítése, amely egy bizonyos anonim teodicea, istenigazolás bizonyítékaiként demonstrál e megszenvedett életmű tragikumával. Többről, mélyebb és összetettebb jelenségről van szó. Az emberi szenvedés és a mélyén felsíró biztonságvágy olyan végletes paradoxonáról, amelyet a skolasztikus teológiai gondolkodás csak nagy üggyel-bajjal képes elhelyezni a gondviselő Isten képzetében, és amely inkább a varilloni szenvedésteológia szintézisében nyerhet megoldást, mint amely a félelem transzcendálása/abszolútizálása helyett az emberi léthelyzetbe alázatosuló Istent hangsúlyozza: "kevés hatalom kell az önmutogatáshoz, sok a visszahúzódáshoz. Isten az alázat (visszahúzódás) határtalan Hatalma."[42]

József Attila a maga kivételes intellektusával és költői fegyelmezettségével képes volt rá, hogy már-már emberfeletti kínjaiban az egyszeri, egyéni, személyes tragédián túllépő összefüggéseket lássón és láttasson. Gyermekkori félelmei minduntalan felidéződnek:

„Ha a hold süt, a néma, siron tuli fény,
álmomba' kinyilnak a termek.
Kioson, kenyeret szel a konyha kövén
s majszolja riadtan a gyermek."
(Ha a hold süt)

– a szituáció Jolántól is ismert, kétségkívül valós, megélt élmény, Ignotus Pál szavaival „a visszatoluló gyermekkori szorongás sűrített eposza".[43] Amint az Eszmélet 5. versében torokszorító érzékletességgel felidézett élmény is –

„A teherpályaudvaron
úgy lapultam a fa tövéhez,
mint egy darab csönd;"

- a *Kirakják a fát* elemeltebb, összegzőbb pozíciójában:

„Ugy érzem, mintha félnék,
menekülnék, hasáb a vállamon.
A kisgyerek, ki voltam, mégis él még."

32 Idézi: Gotthold MÜLLER: Felelősségteljes élet. Református Zsinati Iroda Bp. 1999, 98.

33 Biblikus fordulatokra lelünk a Keresztény című szerepversben: „Fejem fölött csillagos ég ragyog, / mint tóviskoszorú"; az Óda 4. szakaszában: „orcádon nyíljon ki a szerelem / s méhednek áldott gyümölcse legyen."; a Halálos szerelem című töredékben: „s ha nem szeretsz úgy, mint tenmagadat, / én meg fogom majd ölni magamat," – utóbbinak versbeli pozíciója semmiképp sem vet fel vallási értelmezést. A „Hős népe ágat lenget" (Május) képe – amelyet SZABOLCSI (i.m. 2: 662.) bibliai reminiszcenciának nevez, a téma alapján lehet felvonulás jellegzetes képes is. SCHEIBER Sándor (:József Attila istenes verseinek tárgy- és képzettörténeti háttere = „Föl a szívvel..."Az istenkereső József Attila. Szerk. SÁRKÖZY Péter SZIT 2005. 149–168.) ugyanakkor kimutatja, hogy – noha a költő „a Bibliát forgatta", „világi költeményeiben gyéren bukkan elő bibliai hatás". MELCZER Tibor (:"Mindenkor idejük van a zsoltároknak" – Szenczi Molnár Albert és József Attila = „Föl a szívvel..." 169. sköv.) ugyanakkor a református zsoltáros gyakori áthallásait mutatja ki a költői nyelvben és fogalmiságban.

34 Vö. SZABOLCSI. 1: 77.

35 A bűn/büntetés tematika nyomai: a Milyen jó lenne nem ütni vissza első változatában: „Szívemben halkan sírdogálnak / Bűnbeesett, de tiszta angyalok" (közli SZABOLCSI i.m. 1: 566.); „Kásásodik a víz, kialakul a jég / és bűneim halállá állnak össze." (Holt vidék);Én nem tudtam; A bűn; Egy büntetőtörvényszéki tárgyalás iratairól – ez utóbbiban a Mama korai halála okozta frusztráció ölti bűntudat alakját - a Szerkesztői üzenet szokatlan bűndefiníciója szerint az eredendő bűn: „Bűn az ellen, akit szeretünk." = Összpanoráma 1900—1944. 3. k.. Szépirodalmi 1978, 795. Figyelemreméltó, amit Jolán tulajdonít az öccsének a Babits-pamflet vonatkozásában: „Keserűen bűnhődött azért, ami pedig nem volt más, mint fiatalos hév és a célon túllövő elmejáték, de mindenekfölött a csínytevő gyerek sóvárgása a felnőtt, erős, jóságos apa bocsánata és jutalma után." (JÓZSEF Jolán: i. m. 308.) l. még SZABOLCSI: i. m. 2: 607. sköv.; 645. sköv.; „Csak az zavar e semmiben, / Mért nincs bűnöm, ha van." (idézi: SZABOLCSI i.m. 1: 599. MÓRICZ Zsigmond (:Nagyon fáj) följegyzi a költő visszaemlékezését, amikor rajtakapták, amint bélest akart lopni a Mamának és Jolánnak. = József Attila – Eszmélet. 327. Az öngyilkosságát megelőző napokban a költő Victor Hugo Büntetések ciklusának fordításával foglalkozott. Utolsó olvasmánya ennek Ultima verba című, befejező verse volt. RÓNAY László (:Erkölcs és irodalom. Vigilia 1993; 272—273.) Kafka és Camus bűnszemléletének hatását állapítja meg a költőnél. N. HORVÁTH Béla (:A líra logikája., 53.) 1935-től mutatja ki a büntetés Istene megjelenését.

36 Vö. LENGYEL András: „ ...saját szemem láttára átalakulok." József Attila 1935.augusztusi fordulatáról = „Föl a szívvel..." 203. 196. sköv.

37 BENEY Zsuzsa: Lengyel András: Hogy valljalak, tagadjalak. József Attila két késői versének Istenképe. = „Föl a szívvel..." 234.

38 Betegség és költészet összefüggéseiről – jórészt MÉREI Ferenc nyomán – l. SZABOLCSI: i. m. 2:. 606-611.

39 TVERDOTA György) a szürrealizmus helyett az. ún. tiszta költészet törekvését tartja meghatározónak. (vö. József Attila – Eszmélet. 75.)

40 NÉMETH Andor: Éhségek hetyke poétája.= József Attila – Eszmélet. 91. FEJTŐ Ferenc hasonlóképpen: „Művészetének erős realizmusa, anyagszerűsége, minden sorának sűrített kézzelfoghatósága" – jellemez. (I.m. 210.) BÁLINT György (:József Attila versei) szintén: „minden anyagot költészetté tud feldolgozni." I. m. 226.

41 Idézi: SZABOLCSI: i. m. 1: 54.

42 Francois VARILLON: Isten alázata és szenvedése. Róma 1982, 60.

43 IGNOTUS Pál: A lapcím születése. = József Attila – Eszmélet. 268. JÓZSEF Jolán (i. m.) az alábbi utalásokat találjuk gyermekkori félelemélményekre: „a papától, bár soha nem vert meg bennünket, nagyon féltünk." (10.); „Mi hárman ottmaradtunk a lépcsőházban. Attila az ölemben ült, Etus szorosan mellettem. Ébesek voltunk, de bennünket nem hívott senki. Amióta a papa eltűnt, a mama örökösen sírt, folyton elsietett valahová, sírt és sietett, mintha kint a kapun túl, a Gát utcán túl nyomára akadhatna a papának. Attila szipogni kezdett, Etus is rázendített, én komoran tűnődtem. Talán a papa is akasztott ember lett a padláson, vagy a rablók között bujkál a pincében." (13.); „Este azután Mészárosné [...] szertartások közepette kifüstölte a szobát, vagy kotyvasztott valamit a vörösön izzó vaskályhán. Szájtátva, hideglelős borzongással néztük műveleteit. Etus majdnem minden éjjel sikoltozva ijedezett fel álmából, ördögöt látott a sarokban. Attila egy percig sem mert egyedül maradni, szívszorongva kapaszkodott a mama szoknyájában vagy az enyémbe. ...Attila 'Nagyon fáj' kötetének sok verse kísértetiesen emlékeztet a kisfiú rémületére, iszonyodó félelmére." (51—52.); „Mama a kis sámlin ült az ajtó előtt. Attila ott rohant el mellette és így került közel a rácshoz, amibe beleakadt a jobbkarja... A futás lendületében nem tudott megállani, nagyot recsent és eltört a csontja. Mama lefordult a kis sámliról. A gyerekek mind ordítottak ijedtükben, csak Attila hallgatott. Mint mesélte később, észre sem vette az első percben, mi történt vele, csak azt látta, hogy mama ott fekszik ájultan a földön, talán meg is halt. Még a szívdobogása is elállt a rémülettől." (151.)

Csakúgy a *Zöld napsütés* kezdetű forgács,[44] amely minden analitikus-allegorikus értelme előtt az Eta visszaemlékezéseiben is megerősített gyermekkori félelem-élményre támaszkodik:[45]

„a víz kihűlt és nagy hideg zuhant rám hirtelen.
Szívemből rémület szökellt, mint bokorból a vad
kiáltottam vón s keserűn szájon vágott a hab."

A gyermek szorongása és az elveszettség artikulálódik a *Mint a mezőn* sodró pillanatképében: *„s nincs tanya, anya, hova futna / kapkodott lábaival"*. Az anyai táplálás megvonása szüli a félelmet az *Iszonyat* soraiban: *„Üvölt és hápog, szopna s retteg. / Ínyével a homályba kap."*[46], Szerelmes versben is:

„Alszik egy kisded, tátva gyenge szája –
az ilyen csöpp gyerek
fölriad, érzi, nincs ott a mamája,
így fölriaszt, hogy nem leszek veled." (Még ne utazz el…)

A gyermeki traumák mintegy összesűrűsödése Attila távolléte a Mama halálakor. A – pszichológiai zsargonban – „gyászmunka" elmaradásából eredő frusztráció több vershelyen is felszakad;[47]

„Nem fáj, de meg sem érinthettem,
nem láttam holtában anyám,
nem is sírtam. És érthetetlen,
hogy mindig így lesz ezután." (Ajtót nyitok).

„Anyád meghalt tizenhat éve / - ezt meg kell állapítani – „ – döngenek a Bíró szavai az *Egy büntető-törvényszéki tárgyalás irataiból* utolsó szakaszában. A gyógyíthatatlan csalódás sikolt föl a *Kései siratód* kétségbeesésében is: *„neked, én konok, csírkét is szereztem / s te már seholse voltál."* Lírizáltabb formában, szublimáltabb módon az Az a szép, régi asszony assumpta-képében: *„Csak ugy szeretném látni, mint holt anyját a gyermek, / azt a szép, régi asszonyt, amint a fényben elmegy."* A dicsfényes beállítás is azt mutatja, amint a szorongás a költő reflexiójában egyszersmind tágabb horizontra helyeződik, kozmikus távlatot nyer: *„Atyát hivtál elesten, / embert, ha nincsen isten."* – szűköl a *Tudod, hogy nincs bocsánat* hatodik versszakában. *„Úr a lelkem. Az anyához, / a nagy Űrhöz szállna, fönn"* – írja a Költőnk és kora negyedik szakaszában. És micsoda egyetemes honvággyá lobban ez a nagyrészt bizonyosan anya/apakomplexusból[48] felszökkenő biztonságvágy az 1937 nyarán kelt verses testamentumokban:

„A csöndbe térnek a dalok,
kitágul, mint az űr, az elme.
Kitetszik, hogy üres dolog
s mint világ visszája, bolyog
bennem a lélek, a lét türelme.
Széthull a testem, mint a kelme,
mit összerágtak a molyok.
S majd összeszedi a halott,
ki élt, ki dajkált énekelve." (Majd…)

És:

„Megalkotom szerelmemet...
Égitesten a lábam:
elindulok az istenek
ellen - a szivem nem remeg –
könnyű, fehér ruhában." (Könnyű, fehér ruhában.)

Meglehet, a költő jártassága a pszichoanalízis szakzsargonjában, továbbá a korabeli értelmiség mindent pszichotikus állapotokra redukáló gondolkodása inkább rontott, hogysem javított volna állapotán. Lehetséges, hogy analítikusai nem számoltak annak kockázatával, amit Elisabeth Lukas a terapeuta öt leggyakoribb hibája közül negyedikként említ: "Úgy közli a diagnózist, hogy nem magyarázza meg annak gyakorlati jelentőségét. […] Ha például a schizoaffektív neurózist vagy a Borderline-szindróma diagnózist közlik a pácienssel, de nem magyarázzák meg neki, hogy mit jelent jövője, gyógyulási kilátása szempontjából, akkor az megrémül, kiváltképp, mert a meg nem értett diagnózisba a legtöbben még nagyobb aggodalmat helyeznek bele, mint ami a betegségnek megfelel."[49] Igaztalanság volna azonban számon kérni gyógykezelőin a pszichoanalitikus tudás jóval később leszűrt tapasztalatainak alkalmazását. A korabeli katekézis és vallási közgondolkodás egyoldalúsága alól sincs utólagos feloldozás. Éppannyira, mint amennyire hasztalan felvetnünk a kérdést, esetleges gyógyulása esetén vajon nem világlátása és költészete egyik legfontosabb forrása apadt-e volna el? Vitán fölül áll, hogy – miként Lengyel András az *Én nem tudtam* kapcsán fogalmaz – a költő bűn-, bűnhődés- és félelemversei „a keresztény bűnértelmezés és a pszichoanalitikus önelemzés egyesítése, ütköztetve 'továbbfejlesztése'".[50] Tagadhatatlan, hogy komplexusait és sorsütéseit József Attila olyan intellektualitással és költői komplexitással emelte művészetté, amely túlnő hétköznapi erkölcsi ítéleteink keretén. Ami ugyanis a művészt megkülönbözteti a hétköznapok emberétől, az az átlényegítés és megosztás képessége. E tekintetben minden művész az áldozathozatal gesztusában teljesíti be küldetését. Maga is érezhette ezt, amikor így fohászkodott a *Nem emel föl* zárlatában: *„Vizsgáld meg az én ügyemet, / mielőtt magam feláldoznám."*[51] „József Attilát – állapítja meg a Rorschach-tesztjét értékelő Bágdy Emőke – emberi, lelki 'zavarai' fölé emelte költészetének elaboratív tökéletessége: mindazt át tudta fordítani az alkotás maradandó értékeivé, ami más halandót rég megemésztett volna."[52] Hogy hányatott sorsát, kínzó sebeit és tragikus betegségének tüneteit József Attila egyetemes költőiségben volt képes újjáteremteni és megosztani, az kivételes tehetsége mellett a költő áldozati státusát bizonyítja. „A nagy József Attila-versekben, még a *Nagyon fáj*-kötet bizarrabb darabjaiban is a szinte elviselhetetlen szenvedés mindannyiunk kompassióját kiváltja, s ezzel a katarzis felszabadító élményével is megajándékoz" – olvassuk Beney Zsuzsától.[53]

József Attila tragédiája, hogy a hit tertullianusi-kierkegaardi paradoxonát kattogó kerekek feszítésében remélte megtalálni. *„Végtelen rezignációjában mindenről lemondott, s aztán az abszurd erejénél fogva ismét mindent megragadott. …A fájdalom az ő bizonyossága"* – áll Kierkegaard-nál.[54] „A mártíromság derűs készsége, az elkerülhetetlen vállalása vonul végig költészetén" – állapította meg legjobb ismerője, barátja, Németh Andor,[55] Somlyó György pedig az utolsó töredékekről írja: „megannyi tátongó stigmaként vallanak a költő mártíriumáról."[56] Joggal illeti halálát Illyés a *salvator* jelzővel.[57] Ha pedig így van, szenvedéseit önkéntelenül is sokakért szenvedte. Méltán remélhetjük, hogy értelmet nyernek Krisztus megváltó szenvedésében.

Írásomat – alkalmi látogatóként az irodalomtörténet szent csarnokában - Péter Lászlónak ajánlom tisztelettel és hálával, amiért a kéziratot nem csupán átnézte, de kimondhatatlan nagylelkűséggel és alapossággal javította és pontosította is annak hiányosságait.

Marton Árpád

44 Közli: SZABOLCSI : 2: 753.
45 Vö. JÓZSEF Jolán: i. m. 154.
46 A költői kép pszichoanalitikai alapjához l. SZABOLCSI: i. m. 2: 585—586.
47 Vö. Miért fáj ma is? 92. Vö. NEMES Lívia: József Attila tárgykapcsolatai. I.m. 176.
48 SZABOLCSI (i. m. 2: 638.) „az apa-istenhiányt és az anyaképet szonettbe sűrítő" tendenciáról beszél a Boldog hazug vonatkozásában. Az anya-gyermek problematikához l. még: BENEY Zsuzsa: A két anya. = József Attila – Eszmélet. 24. sköv.

49 LUKAS; Elisabeth: A logoterápia tankönyve. Agapé. Szeged, 2011. 140; 142.
50 LENGYEL András: „Föl a szívvel .." 203.
51 SZABOLCSI (i. m. 2: 291.) áldozati énképnek tekinti már a Füst sorait is: „Elszállok, el, de a lágy remegés / az életért, világot ringat és / áttetszik rajtad, égi hűvösség."
52 Miért fáj ma is? 94.
53 BENEY Zsuzsa: Flóra. = József Attila – Eszmélet. 288.
54 KIERKEGAARD; Soren: Félelem és reszketés. Göncöl é. n. 48; 100.
55 NÉMETH Andor: A semmi ágán. = ESSZÉPANORÁMA 1900—1944. 2. k.. 976.
56 SOMLYÓ György: József Attila Ódájáról. = József Attila – Eszmélet. 200.
57 Illyés Gyula naplójegyzeteiből (1939? 1941?) idézi ILLYÉS GYULÁNÉ i.m. 133.

"Ne féljetek! Feltámadott!"

BESZÉLGETÉS GYULAY ENDRE NYUGALMAZOTT MEGYÉS PÜSPÖKKEL

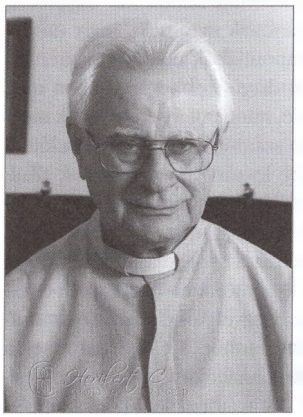

Interjút készíteni Gyulay Endre nyugalmazott megyéspüspökkel nemcsak hiteles és megbitt beszélgetést jelent, hanem egy papi életpálya összegzését is jelenti. De túl azon, jelenti az egyház és az állam kapcsolatának alakulását bizonyos időben. Ez a bizonyos idő pedig igen kritikus időszakot ölel föl. Számba veszi, hogy miként bánt az állam papjaival, papságával, de számot ad arról is, miként tényked tek a békepapok. Arról se feledkezzünk meg, hogy mi történt Mindszenty József bíborossal, vagy történetesen Lénárd Ödönnel, aki 19 évet ült, és csak pápai segítséggel szabadult.

De a beszélgetéshez tartozik Gyulay Endre írói munkássága is. Ugyanis Varga Ferenc belvárosi apátplébános óta nem volt olyan egyházi személyisége Szegednek, aki irodalom-mal, egyházi irodalommal ilyen mértékben foglalkozott volna. Köztudott, hogy Varga Ferenc Szeged szülötte, és 1877-ben megjelent művével szülővárosának első történetírója. (Különben dédanyám, Varga Rozália /1862-1949/, Varga Ferenc /1837-1906/ palánki apátplébánosnak unokahúga volt.)

Mielőtt kérdéseket tennék föl Gyulay Endrének, hadd idézzek Ámentól Ámenig című tanulmánykötetéből: „Választott nemzetség, királyi papság vagytok" /lPt 2,9/. Szent Péter apostol első levele világosan beszél arról, hogy mindenki, aki részesült a keresztség szentségében, az egy nagy papság. Krisztus papságának részese, Krisztus ugyanis megszentelt, kiválasztott, és királyi papságában részesített mindnyájunkat."

- *Püspök úr! Szíveskedjék fölidézni a pappá szentelését követő éveket a maga puritán keretei között. Beszéljünk a kezdeti időszakról...*

- A kezdet? Nagy fölbuzdulás volt 1948-ban az országban. Érződött ez nemzeti érzésben és vallásos fölbuzdulásban is. Többen készültünk papi pályára, de a tanulmányaink végén már 1953-at írtunk. Már elkezdődött az egyház üldözése. Gazdag tapasztalatokkal rendelkeztem. Röszkére kaptam első „munkahelyemet", első helyezésemet. Nagyon jól ismerjük az akkori viszonyokat. Röszke határsáv volt. A rendőrség csak három hónapra adott tartózkodási engedélyt. Emlékszem, éppen vasárnap volt mikor fölszólítottak, hogy hagyjam el a községet. Plébánosom a kiszállásos misék miatt kikönyörögte, hogy még vasárnap maradhassak. Összecsomagoltam, de a hétfői postával megjött az engedélyem. Ifjúsági hitoktatás fedőneve az énekkar volt, de a plébánia udvarán levő hintát le kellett szerelni, hogy ne járhassanak oda a gyerekek.

- *Ha jól tudom, Röszke után Ásotthalom következett.*

- Ásotthalom volt a következő helyem. 1956-ot írtunk akkor. Szent Imre napra „alkalmas" szentbeszéddel készültem, de az orosz tankok miatt nem mondhattam el. Kijárási tilalom közepette motoroztam be Szegedre az orvosunk iskolás leányáért, mert ő nem hagyhatta el a községet. Igen megrázó élmény volt a tankok között!

- *Önt később elhelyezték Csongrád megyéből.*

- Újabb hurcolkodás: Gyula következett. Éppen bérmálásra készültünk, így két hónap alatt sikerült megismernem a fiatalokat, az ifjúsági munka elindult. Békegyűlésekre nem jártam. Évfolyamtársaimmal azonban kapcsolatot tartottunk. Gondolhatja, nagy bűn volt. A rendszerváltás után tudtam meg, hogy távollétemben házkutatást tartottak nálam.

Ha valaki jött hozzám, két idősebb pap közül, hol az egyik, hol a másik kopogott be egy szál gyufáért, vagy bármit kérni. Látniuk kellett, hogy ki van nálam. Az egyik iskolában az elsősök sírva jöttek le az emeletről a hittanórára, a tanító néni a sorból kiállította őket: „Hittanos majmok ide állnak"-kal. Három évvel később a Békés megyei egyházügyi megbízott kezdeményezésére újabb áthelyezés: Domaszék. Elődömet kislányzaklatás miatt börtönbe zárták. A hívek szerint semmi ilyen nem történt. Az intézkedés „nyilvánvaló" volt. Egyszer egy lakodalomban mellém telepedett egy meglehetősen kapatos férfi. Mondta, hogy ismer, mégpedig a templomból. Mondtam, hogy oda sokan járnak. Azt is mondta, hogy „őt küldték." Minek?- kérdeztem. „Hogy figyeljem a beszédét" És mit mondott küldőinek? Azt, hogy mindig valami Jézusról beszél. Attól kezdve magnóra vettem templomi beszédeimet.

- *Ennyi volt az egész?*

- Szó sincs róla. Fölkeresett a Csongrád megyei egyházügyi megbízott, és a következőket mondta: „Az illető apát úr már öreg. Nekünk fiatalokra van szükségünk a békemunkában. Ha vállalja, kisteleki plébános lehet!" Mondtam: „Nem vállalom. Nálunk a püspök intézi a kinevezéseket." Végül otthagyott. 25 éves volt a templomunk, ünnepséget szerveztem. Hamvas püspök úr misézett, a még szabadon lévő jezsuita atya prédikált, 25 minisztráns szolgált. A következő héten a Békés megyei Mezőhegyesre kerültem. Mezőhegyesen akkor a lakosok hatvan százaléka párttag volt. A majorokban a távolság miatt két hónapos elsőáldozási előkészületet tartottam. Két nap múlva hivatott a tanácselnök: - „Tudomásomra jutott, hogy házról házra jár, és agitál a hitoktatás mellett." Minden lépésemet figyelték. „Tudomásukra jutott, hogy a II. Vatikáni Zsinat dekrétumait legépeltem és szétosztottam." A cukorgyár igazgatója is üzent: „Kérdezte, hogy hány hittanosom van a gyári dolgozók gyerekei között? Mondom, talán hat." „Na jól van akkor nem csinálok semmit. Ha csak annyi van, nem beszélek a szülőkkel. Ne ijedjenek meg." A békéscsabai rendőrségre azonban bűnügyben beidéztek: röpiratterjesztés vádjával. Tudakolták, hogy hány legépelt szöveget osztottam szét? Mondtam, hogy mindössze hatot. „Ha össze nem szedem őket, és nem hozom be a rendőrségre, börtönbe kerülök!" Hazamentem, és összeszedtem a kiosztott hat példányt! Mondanom sem kell, hogy az egész tortúra igen megviselt.

- *Hogyan járt ki a majorokba?*

- Bérelni akartam lovat a hitoktatásra, és a misékre, hogy valahogy kijussak a majorokba. A gazdaság igazgatója üzent: „Mi sem vesszük igénybe a szolgálatait, mi sem adunk semmit!" Hét évet töltöttem Mezőhegyesen. Hihetetlennek tűnt, de ottlétem vége felé útlevelet is kaptam. Francia barátomat akartam meglátogatni Beauvais-ban. Ott kaptam meg az Ostpriester Hilfe üzenetét: „Ha akarok, francia nyelvterületen én is gyűjthetek a magyarok megsegítésére." Azt mondtam, amíg otthon engednek dolgozni, addig nem maradok kint Franciaországban.

- *Mi következett Mezőbegyes után?*

- Újabb helyezés Makó, Szabadság tér. Ez nem plébánia, hanem a volt szervita kápolna. Első héten rám tört a megyei egyházügyi megbízott. Nagy hangon jött be. Még nem volt nálam, a püspöknél azonban már járt. Egy kávé után lecsendesedett. Úgy látszik, nem nagyon örült, hogy újra megyéjébe kerültem. Tóth Aladár főorvos szerzett engedélyt, hogy bármikor bemehetek a kórházi betegekhez. Az igazgató főorvos azonban letiltotta. Csak a beteg írásos kérésére kaphatok belépési engedélyt. Minden hétfőn felnőtt oktatás volt, hívekkel tele templomban. Közösségi lelki vezetésszerű bűnbánat első péntekek előtti este. Igen sok gyónó jött még a környező falvakból is. Két év múlva hívatott a püspök: „Ki akarlak nevezni a kispapok lelki vezetőjének és tanárnak." Azt válaszoltam: „Az Állami Egyházügyi Hivatal nem fogja engedélyezni. „Megpróbáljuk!" - mondta a püspök. Engem is meghívtak a tanári évnyitó konferenciára, hátha... A kilenc órai postával megjött az engedély. Nem telt el két hét, fölkeresett az egyházügyi megbízott. „Vegye tudomásul, hogy ez egyetemi város. Magát

a kispapokhoz küldték, semmi köze a többiekhez!" Nem egész egy hónap kellett, amíg egy egyetemistákból álló kiscsoportot sikerült elindítanom. Gyóntatási helyet és vasárnapi misézéshez templomot kerestem. Olyan félelem uralkodott a városi papokban, hogy nem akadt hely számomra. Végül az egyik fő békepap beengedett misézni és gyóntatni is a volt jezsuita templomba. Havas Géza pedig gyermekmisére kért föl – Újszegedre. A minisztériumból hozzám is betértek a szemináriumot „látogatók." Kérdezgetni kezdtek a kispapokról. Jeleztem, hogy az én fórumom olyan, mint a gyóntatószék. Róluk nem beszélhetek. Különben az ott töltött tizenegy évem alatt, bár mindig meglátogattak, de ilyen kérdést nem tettek föl többé. Még a kezdeti időszakban hívatott a főpásztor: „Nézze, tegyen valamit! Tavaly áthívtak a szemináriumba, mert akinek kicsivel több pénze volt, azt lebesúgózták. Nézze, csináljon valamit!" Egyik reggel előhoztam ezt a témát is. „Tudom, hogy itt is vannak besúgók. Semmi baj, de csak azt mondják, ami itt történik, ne találjanak ki mellé valami „mást"! Ami itt történik abban kivetni való nincs. Amit én mondok, elmondhatják, de csak azt. Az én szavaimat ne másítsák meg! Munkás, nehéz, de szép évek voltak. Francia barátomhoz három évenként kimentem. Sokat tanultam az ő pasztorális munkájából. Egyik alkalommal egy Mindszentyről szóló könyvet találtak a kocsimban. Nagy jegyzőkönyv kiállítások... Három év eltiltás. Fölkerestem Puja Frigyes külügyminisztert, akivel együtt szerepeltünk Battonyán a KALOT Jedermann előadásában, kérve, hogy segítsen az útlevelem ügyében. Egy hónap múlva kaptam választ: „A vétségem olyan nagy, hogy nem tud segíteni..." Sokat töprengtem, hogy miképpen magyarázzam ezt meg francia barátomnak. Azt, hogy egy könyv miatt nem kereshetem föl többet. Közben megszerveztem az egyházmegyei ifjúsági napokat is. Az egyházügyis ismét fölkeresett. „Botrány lehet! Bárki odamehet a mikrofonhoz, ki lesz a felelős?" Mondom, hogy számon kérik önök rajtam! Válasza: „Nem mi, majd a püspöke elintézi a felelőst! „A később megkapott iratokból tudom, hogy több növendéket és tanártársamat is beszervezték, hogy rólam jelentsenek!

- *Püspök úr! Nem idézhetnénk föl iskolái sorát? Neves tanárai közül is említsen meg egyet-kettőt!*

- A battonyai elemiben a „nénike" szeretette meg velem az iskolát. Később a budapesti Széchenyi Gimnáziumban a számtan-matematika is kedvenc tárgyaim közé tartozott. Hódmezővásárhelyen is az algebra jelentette számomra a fő tantárgyat. A szegedi piaristáknál viszont Halász József magyartanárom a magyarságtudatot plántálta belém a verseken keresztül. A püspöki tanoncotthonban, amely máskülönben egyben kollégium is volt, az akkor egyetemista Péter László, a ma neves irodalomtörténész adta kezembe Féja Géza Irodalomtörténetét. A Hittudományi Főiskolán szinte minden jezsuita tanárom kiemelkedőt nyújtott. Páter Hunya Dániel lelki vezetőm egészen különleges képességű tanár volt, dr. Udvardy József megyéspüspökre is így emlékszem. El kell mondanom, hogy a vizsgák latin nyelven zajlottak!

- *Közben teltek az évek?*

- Hát igen. A gimnázium után a Hittudományi Főiskolán töltöttem öt évet; a tanulmányaim befejezése után az említett helyen, majd tanárság és lelki vezetés következett: 11 év. Tizenegy év telt el és Udvardy püspök úr ajánlotta a szeged-rókusi plébánosságot. Engedélyezte az Állami Egyházügyi Hivatal is. A plébánosi bejelentkező levelet „kézi" továbbítással küldtem szét a Rókuson lakóknak. Két nap alatt szerettem volna szétküldeni a levelet, de már az első nap végén hivatalos értesítést kaptam, persze csak szóban, feljelentés érkezett: zavarom a párttagok nyugalmát! Így a többit már nem tudtam kiküldeni. A pénz renoválásra kellett. Részben a plébánia épületét, teljesen a templomot kellett volna fölújítani. Lecseréltem az egyházi hozzájárulást beszedőt, az új beszedő megduplázta a támogatás összegét, és jelezte, ha beteget talált, rendezendő házasságot, hittanra nem járó gyereket. A hittanosok száma növekedett, ifjúsági és családi kisközösségek alakultak.

- *Milyen meglepetéssel folytatódott a pályafutása?*

- 1987 tavaszán hivatott Udvardy püspök úr: „Délután háromra menjen Budapestre. Az Átrium Szállóban Colasuono érsek úr várja." Az Átrium Szállóban találkoztam vele és a titkárjával. Jelezte, hogy a Szentatya püspöknek akar kinevezni. Mondtam, hogy nem tartom magam erre alkalmasnak, de gondolkodni kellene rajta. Mondta, gondolkozzon! Nem hiszem, hogy két percnél több eltelt volna, megkérdezte, hogy „még mindig gondolkozik?!" Végre Miklós Imrével is sikerült megegyezniük. Igent mondtam. Ő pedig közölte, hogy kinevezésemet mikor mondja be a rádió. /Megjegyzem, hogy kb. három hónappal előtte egy civil ruhás rendőrtiszt keresett föl, hivatalosan érdeklődött gondolkozásmódomról. Mi a véleményem a békepapokról, Bulányiról.../
A római küldött után is megjelent. A beszélgetés végén, már igyekeztem az esti misémre, elém tett egy ötoldalas gépelt iratot, hogy írjam alá. Nem volt időm elolvasni. Kérdeztem tőle, mi ez? Azt válaszolta:
„Az a papír, amit majd a köztársasági elnök előtt is alá kell írnom." Azóta tartanak III/III-asnak...

- *Ezek szerint az Ön nevének is rajta kell lennie a listán.*

- Rajta kellene, de amikor a lista megjelent, azt az egyik barátom többször látta Antall Józsefnél. Szerinte az ott lévő listán nem szerepelt a ne-

vem. Sajtóban egyik kommunista képviselő felszólított, hogy kérjek bocsánatot. A magam módján meg is tettem. felsoroltam mindazokat, akik papi munkálkodásomat nehézzé tették, s hogy ilyen feladatra kényszerültem, tőlük kértem bocsánatot.

- *Hogy szólt ez az írás?*

- A szerintem legfontosabbal kezdtem: „Bocsánatot kértem" attól a biztonságis tiszttől, aki püspökké kinevezésem előtt többször is meglátogatott, hogy beszámoljon nézeteimről. Kinevezésem előtti utolsó találkozásunkkor főnöke kérését továbbította, hogy a szokásos nyilatkozatot tegyem meg, és írjam alá, hogy tudniillik, ha az állam elleni összeesküvésről tudomást szerzek, akkor azt jelentem. /Ez egyébként akkor törvény volt./ De bocsánatot kell kérnem Miklós Imrétől is, akinek püspökké szentelésem napján nyilvánosan megmondtam, hogy a Lékai-féle kislépéseket meg kell gyorsítani. Nagy megrökönyödést keltett a jelenlevőkben ez a pár szó. Két hét múlva az egri érsek szentelésén külön felém fordulva mondta Miklós Imre, hogy amint a püspök úr mondta, de Róma még nem vonta vissza a kiközösítést. ..

- *Olvastam én is, de a befejezés azt hiszem a legfontosabb.*

- Igen, az így szól: Nem tudok viszont bocsánatot kérni azoktól, akikről a III/III alapján megfigyelnem és beszámolnom kellett volna. Ilyen személy, vagy személyek ugyanis nem voltak. Így ártani sem tudtam neki, vagy nekik!

- *Püspöki munkájának indulásánál miként nézett a jövőjére?*

- Sokat gondolkoztam, hogy mi lenne nekem és a többieknek legalkalmasabb jelmondatom eben az időben? „Ne féljetek, feltámadott." Ez lett a döntésem. Az első papi áthelyezésekhez nem kértem ÁEH engedélyt. Irodaigazgatóm megrökönyödött ezen. De később sem engedtem ebbe beleszólást. Az első megbeszélésre hozzám jövő pap megkérdezte, nem megyünk át a másik szobába? Miért? - kérdeztem. Elődöm átvitte, és ott fölerősítette a rádiót, amíg beszélgettek. Mondtam, hogy amit én mondok, azt bárhol elmondom. Nem teszem meg azt a szívességet, hogy féljek. Püspöki konferenciákon is elmondtam a véleményemét. Szentelésem utáni első ősszel ad limina látogatás volt a Vatikánban. Ajándékba a Pápának egy Mária szobrot gondoltunk adni. Mivel kocsival mentem, kérték, hogy én vigyem ki az ajándékot. A határhoz érve az őrök csak ennyit mondtak: Ön az?! Meg sem néztek semmit, bélyegzés és indultam. Már előre jelezték nekik. Ilyen „csendben" még soha nem mentem át a magyar határon. A pápánál az ilyenkor szokásos négyszemközti kihallgatás alkalmából egy levelet adtam át, amiben kértem, ha lehet diplomáciai úton tegyen valamit a papok besúgásra kényszerítése miatt. Meglepő volt, hogy első kérdése az volt: Udvardy püspök hogy van?

- *Önnek egy fontos írása megjelent a Magyar Hírlapban is.*

- Szentelésem első évfordulóján alkalmasnak találtam egy cikket írni. A cikk 1988-ban történt. Az Új Ember nem hozta le, az akkori Magyar Hírlap igen. A cikkben kifejtettem, ha azt akarják, hogy itt éljünk és dolgozzunk, tisztázni kell a vallásszabadság kérdését; lépéseket kell tenni a szerzetesházak visszaadására, a szabad hitoktatásra, és arra, hogy iskoláink, gimnáziumaink újra működjenek.

Püspök úr! Közreadhatnám ezt az írását?

- Íme a MAGYAR HÍRLAP 1988. július 13. szerdai számában „Megértően és türelmesen című írásom". A magyar katolikus egyház és a társadalom kapcsolatát és lehetőségeit vizsgálva három fogalomnál kell megállnom: a kölcsönös felelősségvállalás, a nemzeti körmegegyezés keresése és a család ~ a társadalmi reform középpontjában.

Szent Sebestyén a római udvarban élt, a császárt szolgálta, nem kisebb beosztása volt, mint a testőrség parancsnoka. Miután kiderült, hogy keresztény, eltekintve addigi jó és munkás életétől, kivégzését rendelte el a császár. Kikötözték egy fához, és nyílzáporral hajtották végre a parancsot. A jelek azt mutatták, hogy halott. Tévedtek. Egy keresztény asszony ápolta s felgyógyult. Elfeledve mindazt, amit vele tettek, szolgálatra jelentkezett. A császár megrökönyödve látta, hogy él. Kivégeztette őt s mindazokat, akik Krisztust vallották Istenüknek.

Három-négy évtizedes kikötözés és halálosnak szánt nyilazás után, itt-ott még sebektől véresen áll oda ma is a magyar egyház, állnak az ország vezetői elé a vallásos, hívő emberek, hogy hasznos szolgálatukat, erkölcsi megalapozottságú munkás életüket felkínálják. Ereje ugyan fogyott az előző hosszú évek kikötözése és a számtalan nyíl következtében, de él. És kérdezi, van-e igény szolgálatára? A hatalom mai képviselői igent mondtak. Úgy gondolom, azért a feladatok mindkét oldalon megszaporodtak, megnőttek. Miben látom ezeket? –Teszi fela kérdést a püspök úr, s az írás következő passzusával válaszol.– Vezetőinknek el kellene ismerniük: látják, hogy él az egyház és igénylik szolgálatát a társadalom építése érdekében. Nemcsak néhány történésznek kellene tudományos könyveiben szólni a koncepciós bírósági perekről ítéletekről, hanem felelős vezetőknek is szólniuk kellene „elődeik" ilyen irányú tévedéseiről, túlkapásairól, helytelen cselekvéséről. Ez a beismerés igazságot szolgáltatna az egyháznak megkötözöttsége és megnyilazottsága folytán ma is hordozott sebeire. A munkahelyeken sem szívesen dolgoznak együtt „börtöntöltelékekkel", most szabadult, vagy volt rabokkal; de megbecsülik azokat, akikről kiderül, hogy a vizsgálati fogságot ártatlanul szenvedték, illetve nem annyi a vétkük, mint amit rájuk akartak - rosszhiszeműen - bizonyítani.

A másik az lenne, ha az ország felelős vezetői nyilvánosan, az ország minden polgára előtt elismernék, meghirdetnék, hogy akarják az egyház életét, munkáját. Ez biztosíték lenne arra nézvést, hogy nem taktikai fogás, hanem őszinte igény van szavaik mögött és így minden félő, vagy túlontúl is vakmerő polgártársunk helyesen tudná formálni a maga véleményét.

Ehhez kellenének még azok az intézkedések, amelyek az egyház munkáját szabadon biztosítják: a háborítatlan hitoktatás, az ifjúsági és a családokban végzett munka, az öregekkel történő foglalkozás, a deviánssokkal való segítő törődés tág tere, foglalkozás nevelőintézetek növendékeivel, a börtönbe zártak helyrebillentésében segítési lehetőségünk biztosítása, kórházakban, szociális otthonokban lelki segítségnyújtás, aktív szociális munka, keresztény szellemű iskolák, konviktusok működtetése, újak nyitása a szülők anyagi megterhelése nélkül.

Az egyházak feladata: minden eszközzel kinevelni a hozzánk tartozó fiatalokban és a felnőttekben is az igazi közösségi, szociálisan gondolkozó, önzetlen embert! Ők, akikre valóban építhet a társadalom. Munkájuk a közösség javát kell, hogy szolgálja. Gondolkozásuk, magatartásuk pedig alapja lehet a közösséget egységbe fogó szellem megteremtésének. Ez egyben elősegítője az újabb társadalmi közmegegyezésnek is. Pluralista társadalmunkban a másként gondolkozók megbecsülése, a deviánsok helyes útra segítésére, a bontakozók humánus felkarolására példát és szervezett működést, erre nevelést kellene előmozdítanunk. A családi élethez példaadó családokat elindítani a közösségekbe, akik megértőek, türelmesek egymás felé, gyermekeket vállalnak, értük áldozatot hozni is készek. Ehhez, megfelelő jegyes- felkészítések szervezésével, általában a fiatalok lelkületének formálásával, a meglevő családi fészkek védésével, látogatásával, a bajbajutottaknak alkalmas tanácsadásai lehetnénk szolgálatra. Karitatív szerveink anyagi támogatást is biztosíthatnának a sokgyermekes vagy gyermeküket egyedül nevelő szülőknek. Az egyházi sajtó ilyen irányú írásai, könyvei is formálhatnák a családok mai tragikus állapotát a társadalom stabilitását jelentő szilárd családok létrejöttében. Az ifjak, akik hitük alapján hozzánk tartoznak, megkaphatnák azt a felkészítést életükre, amely megalapozottan becsületes, erkölcsös mind hivatásukban, mind szexuális életükben. Akik építő kritikát mondanak ezzel is segítik a társadalmat, kigazítják hibás irányát: Olyanok, akik jellemesek és nemesen magyarok.

És még mi mindennel segíthetünk e társadalomban élve magyar testvéreinknek hazát építeni és fönntartani? Az ország majd minden városában, községében ott a templom, benne a főiskolát végzett vezető, a pap, mellette 20-egyházközségi képviselőtestületi tag, sok ezer ifjúsági csoport és sok százezer hívő, aki vallásos maradt akkor is, amikor a hit nem volt érdem. Ezek mind odaállnak, mint Szent Sebestyén, és munkára jelentkeznek, ahol hitük erejében megerősödve akarnak tevékenykedni az egyházért és a magyar népért. Velem kérdezik: igénylik-e munkájukat és kapnak-e életteret? A cikk megjelenése után újra fölkeresett a már említett rendőrtiszt, és közölte, hogy főnökeinek nem tetszett az írás.

- *Mit jelentett az egyház és az Ön számára a rendszerváltozás?*

- Amikor lassan elérkezett az u.n. „rendszerváltás", a Püspöki Konferencia elnöke Seregély István érsek, alelnöke pedig én lettem. Kezdődtek a tárgyalások. A régi kongrua helyett az egyházak anyagi dolgainak rendezése, az adott pénzek fölosztása. Alap volt a vallási közösség létszáma. Volt, aki magának többet igényelt, mert örökös temetőik vannak, azokat rendbe kell tartani. A kisegyházaknak ajánlottam a járandóságuk, létszámuk szerint járónak fölfele kerekítését. Volt olyan vezető, aki a megbeszélések után azt üzente, nem ül le velem többet egy asztalhoz, de délután a pénzügyminisztériumban csak együtt voltunk. Következett a TV és a Rádió adások vallási műsorainak megállapítása, és ezek elosztása. Ez sem ment viták nélkül. Tárgyaltam a tábori lelkészség és a börtönlelkészség megalapításáról és jogi szabályzatának elkészítéséről is. Ebben az időben következett be

a romániai forradalom. Ki tudja hányan menekültek el onnan.

- *Előbb azonban a falurombolás elleni szegedi tüntetés, amelyen Ön is ott volt.*

- Ott voltam, hiszen feleségével, Katona Judittal meghívtak! A romániai forradalom számos problémát jelentett: megszervezni a segélyezést, összegyűjteni a megfelelő összegeket. Mindezt Szőke, Frank, Valentini atyák segítségével sikerült mindenfelé tárgyalnom. Még lakótelepet is építettünk Budapest közelében.

- *És az „új fordulat?"*

- Hát igen. Az új fordulat is beköszöntött: a Horn kormány. A hívek félelme visszatért. Sok minden visszafejlődött. A miniszterelnök évente összehívta a különböző egyházak püspökeit megbeszélésre. Egyik ilyen alkalommal jeleztem, tönkrete-szik az országot. A gyerekek éhesen mennek iskolába. Ő felelt: „Püspök úr! Maga semmit sem ért abból, ami ebben az országban történik. Mondta, hogy most kapott valami díjat, és azt az alapítványba helyezte, az éhező gyerekekért. Később egyik könyvében ezt is leírta, név szerint emlegetve engem. Ekkor kezdődött a magyar állam és a Vatikán közötti részleges megállapodásról a tárgyalások sora. Én is megbízást kaptam a Szentszéktől. Éles, de azt hiszem eredményes tárgyalások voltak. Horn miniszterelnök, és mi is ott voltunk az aláírásnál a Szentatyánál.

- *Milyen tevékenységet fejtett ki az egyház érdekében ezt követően?*

- Ajánlottam a püspöki konferencián, hogy érdemes lenne egy magyar szociális körlevelet összeállítani. Megbízást kaptam elkészítésére. Komoly munkacsoportot sikerült összehoznom, és több mint egy év alatt elkészült. „Mit hagyott a múlt, mi az egyház szociális tanítása alapján a követendő út." A Püspöki Konferencia jóváhagyta. Kinyomtattuk. Több nyelvre lefordították és közölték teljes terjedelmében. Egyetlen lényeges elítélő megjegyzést nem kapott a körlevél. A megállapodás alapján elkezdődött a visszakérhető ingatlanok összeírása. Majd ezek állami és egyházi kiküldöttek előtti tárgyalása. Az egyházi rész vezetésével a Konferenciánk engem bízott meg. Nagy viták, komoly egyeztetések történtek.

- *Püspök úr szervezője volt a Pápa látogatásnak is...*

- Nagy esemény volt 1991-ben a pápa látogatása. Kezdeményezésemre és a tárgyalások levezetésére sikerült a Debreceni Nagytemplomba szervezni a testvéregyházakkal való találkozást. Magyar-lengyel és magyar-szentszéki kapcsolatokról összeállított egyedi könyvet ajándékoztam a Szentatyának. Nekem jutott, mint az ifjúsági pasztoráció felelősének a népstadioni ifjúsági találkozó megtervezése és levezetése. Olyan sikeres volt, hogy a későbbi ad limina találkozómon ezt még két évvel később is megemlítette a pápa. Jelentős esemény volt az egyházmegyei határok módosítása. Meg kellett találni a hangot a más egyházmegyéből ide került papokkal, hogy valóban itthon érezzék magukat, ne legyen törés és idegenkedés lelkükben. Az egyházmegyei zsinat ebben is segített és jelszava szerint: „Megújulva megújítani", frissítést hozott a papok és a hívek lelkében, munkájában.

- *Könyvei mellett számos újságcikket is írt. Miért fordult olykor–olykor a napi sajtóhoz?*

- Országos vagy az egyházzal kapcsolatos ellenséges hangokra igyekeztem újságcikkekben válaszolni. Olykor eligazítást, ha kellett tiltakozást közölni. Egyházmegyém hívei számára a választások előtt, a kar körlevele mellett, magam is külön körlevelet írtam, de cikkeket is.

- *Gondolom, szemére vették, hogy miért politizál?*

- Nem is egy alkalommal. A válaszom mindig az volt, hogy egyik pártot sem ajánlom, vagy utasítom vissza, csak megfontolásra, az egyház tanítására hivatkozom, hogy az emberek egyértelműbb és világosabb képet kapjanak a döntéshez.

- *Munkássága szerteágazó, de mindig az egyház érdekét szolgálja. Kérem, szíveskedjék felsorolni a megjelent műveket.*

- Könyvek és tanulmányok váltogatják egymást. Tanulmányt írtam Klebelsberg Kunóról, tanulmányt a nemzet jövőjéről.

- *Könyvei igen népszerűek. A hit és az elmélkedés teszi azzá őket. Tanulságos szellemi termékek.*

- Egyház és Magyarország /cikkek, tanulmányok/ kötet 2003-ban jelent meg. A Szent Gellért és Magyarország szintén a tanulmányok közé tartózik. 2005-ben Félelem nélkül című kötetem látott napvilágot; 2008-ban Utadat keresem, Uram kötet, és Jézus feléd is nyújtja kezét könyvem. Meg kell jegyeznem, hogy a Szent István Kiadó mellett nagy segítséget nyújtott a Bába Kiadó is, személy szerint dr. Majzik István, aki megjelentetett könyveimről beszélgetést bemutatást is szervezett. Még ebben az évben jelent meg Fény és árnyék a hit útjain című munkám; 2010-ben az Ámentől Ámenig, tavaly pedig Imaéletünk és szentségeink című munkám.

- *Hadd idézzek Püspök úr, az Ámentől Ámenig könyvből, amit éppen ön tűzött célul a hívek elé. „Mi a szentmise? Ha megkérdezném, azt hiszem különféle válaszok születnének. Milyen jó lenne, ha az emberek valamelyest értenék a legszebb áldozat, a szentmise részeit. Miféle szövegekből áll, és honnan valók mindezek? Hogyan kell azokat végighallgatni? Milyen módon kell rájuk figyelni? Hogyan kell együtt imádkozni? Ezeket végiggondolva elhatároztam, hogy szentbeszédeimben megpróbálok egy esztendőt a szentmise tematikájának szentelni." Püspök úr! Pünkösdvasárnapi misecíméből kiemelem Ite, missa est! gondolatát: „Menjetek! Missziótok, küldetésetek van!"*

Az Ön megjelent könyveire alkalmazom e „sort". Könyveinek küldetése van! Még akkor is, ha ön ma nyugdíjas...

- Hivatalos előírás szerint 75 éves koromban beadtam nyugdíjazási kérelmemet. Átadtam a pásztorbot utódomnak, dr. Kiss-Rigó Lászlónak. Magam pedig bekapcsolódtam a székesegyház lelkipásztori munkájába, bibliaórát tartok, mind papoknak, mind pedig a híveknek lelkigyakorlatot vezetek, és várom a mennyei Atya hazahívását is.

Polner Zoltán

Utolsó vacsora.
Krisztus az előtér fehér abrosza által kiemelten, karcsúan magasodik az álló tanítványok fölé. *Patay László* a jobb oldalon, kissé kiemelkedően *Gyulay Endre* püspököt, balra fent, félig eltakartan *Ábrahám István* atyát (a Dóm plébánosa 1984 és 2002 között) festette meg.

„Igazságot - szeretettel”

A HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA NYOLCVAN ÉVE

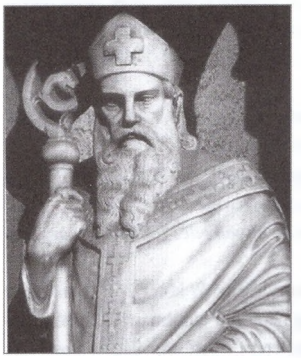

80 éves a Szegedi Hittudományi Főiskola és Szent Gellért Egyházmegyeközi Papnevelő Intézet. A Dóm tér keleti árkádsora mögött meghúzódó intézmény a legutóbbi esztendőkig világtól elzárt területként élt a köztudatban. Az avatást követő évtizedekben a II. vatikáni zsinatot megelőző papnevelés szigora, a kommunizmus idejében az egyházi oktatás és tudományosság földalatti helyzetbe kényszerítése okozta, hogy a Klebelsberg terének napfényesebbik oldalán zajló munkáról alig lehetett tudni valamit is. A nyolcvanas években szamizdat módra, kántorképző tanfolyamnak álcázott teológusképzések során lassan oszladozni kezdtek az épület által befogadott két intézmény köré szőtt tikok. Mára több karral működő, dinamikus felsőoktatási intézmény és modern papképzés osztozik a klinkertéglás épületen. Az alábbiakban a 75 éves jubileumra Zsódi Viktor és Dr. Thorday Attila által összeállított emlékkötetből adjuk közre a szegedi művelődéstörténet szempontjából is érdekes fejezeteket

Szent Gellérttől a török világ végéig

Egyházmegyénk első püspöke, Szent Gellért, a bencés rendi társaival (Fülöp, Henrik, Lénárt, Concius, István, Anzelm, Konrád, Albert, Kráto, Tázló), amikor megérkezett Marosvárra – a későbbi Csanádra –, első intézkedései között gondoskodott a káptalan és a hozzá kapcsolódó iskola felállításáról. Gellért nagy gondot fordított az evangélium igazságára vágyakozó területek pappal való ellátására. Walter mestert bízta meg az első magyar származású papnövendékek nevelésével, amit a káptalani iskolában végeztek. A növendékek számának növekedésével – melyek között jelentős számban volt német, cseh, lengyel, francia származású is – szükségessé vált még egy tanító kinevezése is. Henrik mester Fehérvárról érkezett Csanádra. Az káptalani iskolában később nem csak papnak készülő fiatalok tanultak – bár az iskola fő célja továbbra is ez maradt – hanem úgynevezett világiak is. Ez a gyakorlat napjainkban ismét megtalálható.

A káptalani iskolák mellett idővel megjelentek a nagyobb településeken a plébániai iskolák is. Az elemi tanulmányok elsajátításának ez lett a helye. Felsőbb oktatásra kerülnek csak a növendékek a káptalani iskolákba.

A XII–XIV. századra a csanádi káptalani iskola mellett megjelent az aradi társaskáptalan iskolája, valamint több monostor (Szőreg, Tömpös, Kenézmonostor, Ajtonymonostor) iskolája is az oktatás színterén.

A XIV. századtól a káptalani iskolák szerepe visszaszorul, mivel megszűnik a „vita canonica” (szerzetesi élet) a káptalanokban, valamint egyre nő a jelentőségük az egyetemeknek. Ennek ellenére a csanádi iskola még bizonyosan fennállt a XV. században is.

A XIV. században több csanádi papnövendék tanult külföldön. A párizsi egyetemen végzett Szegedi Gergely, aki ott doktorátust is szerzett. Az 1365-ben megalapított bécsi egyetemen három tanárról és számtalan diákról tudjuk, hogy a Maros-menti egyházmegyéből származott.

A XVI. században elkerülhetetlenül és viharos léptekkel közeledett a csanádi egyházmegye pusztulása. Az első véres csapást a Dózsa György-féle parasztfelkelés mérte a Szent István által alapított székhelyre. 1514-ben elfoglalták Csanád várát, kegyetlenül kivégezték a püspököt, Csáki Miklóst, és az ott menedéket kérő ispánt, majd az egész várost templomaival és egyházi kincseivel együtt lerombolták. Ezzel ért véget a papnevelés első 500 éve Csanádon és az egyházmegyében. Chaholi Ferenc püspök hiába kezdte el az újjáépítési munkálatokat, a török előretörése ezt lehetetlenné tette. 1529-től nincs az egyházmegyének helybennlakó főpásztora. Csanád vára folyamatos pusztításoknak volt kitéve; a törökök mellett, a protestánsok és a szerbek is feldúlták. Az egyházmegye történelmi hányattatása 166 éven át tart, melynek során a teljes egyházi struktúra megsemmisül. Egyedül a szegedi ferences barátok végezhetnek a térségben lelkipásztori tevékenységet.

1716-tól 1930-ig

1716-tól újra van püspöke az egyházmegyének, aki előbb még Szegeden (gróf Nádasdy László), később pedig Temesváron (báró Falkenstein Adalbert) székel. A papnevelést ebben az időben még nem tudják megoldani az egyházmegyében. Hiába írja elő a Tridenti zsinat 1563. július 15-én kelt határozata az egyházmegyei szemináriumok felállítását, a komoly anyagi gondokkal küszködő csanádi püspökök erre képtelenek. A papnövendékek képzését előbb csak Dolny István püspök alapítványa támogatja, mely két helyet biztosít a nagyszombati papnevelő intézetben. Később Patachich Gábor kalocsai érsek közbenjárására Mária Terézia öt (később tíz) növendéknek biztosít helyet a bécsi Pazmaneum-ban. Marczibányi Lőrinc csanádi alispán a nyitrai papneveldében biztosít ellátást egy fő számára.

1780-ban II. József az egyházmegye növendékeit Budára helyezi, majd 1784-ben minden csanádi szeminaristát Zágrábba irányit. 1790-től rövid időre Pestre kerülnek a növendékek, majd Pozsonyban, Nagyszombaton, de legfőképp Egerben tanulnak.

Az időközben kialakuló komoly paphiány orvoslására csak a helyben létesülő egyházmegyei szeminárium hozhatott megoldást. Ezt már többször kérvényezték a helytartótanácsnál, de pozitív válasz csak Kőszeghy László káptalani helynök 1799. május elsején kelt kérvényére jött. Az időközben megyéspüspöki (1800–28) rangra emelt volt jezsuita szerzetes elévülhetetlen érdeme a temesvári papnevelde megalapítása, melyet a helytartótanács 1801. május 27-i rendelete fogalmazott meg. I. Ferenc király az esztergomi érseket illető szegedi dézsmát – amely évente 800 forintra rúgott – fordította erre a célra. A szeminárium Temesvárott 1806. november 17-én nyílt meg. Az első tanévben egyháztörténetet és ószövetségi biblikumot, másod évben alapvető hittant és újszövetségi biblikumot, harmad évben: dogmatikát, erkölcstant és lelkipásztorkodástant, negyed évben pedig: dogmatikát és egyházjogot oktatnak. 1830-tól a latin nyelv mellett megjelenik a magyar nyelven való oktatás is. A papnevelő intézet épületét többször bővítik és átalakítják. Később a megyéspüspök a szemináriumnak adja nyaralóját is, ahol a papnövendékek kikapcsolódhatnak. A növendékek nevelésére több pap együttes feladatává válik. A rektor vezeti az intézményt, a spirituális a kispapok lelkivezetője, a prefektus a fegyelmi ügyeket látja el. A vicerektor a gondnoki ügyeket intézi és igazgatja az alkalmazottakat. A házban teológiát tanít a rektoron és a prefektuson kívül a két senior és a két junior professzor is. A szeminárium épülete melletti templom lelkipásztori ellátását a spirituális atya végzi. A papnövendékeknek felváltva minden vasárnap és ünnepnap prédikálniuk kell magyar, német és szerb nyelven.

Az 1848-49-es években, lévén hogy az egyházmegye területe is hadszíntér, a szemináriumban az oktatás szünetel. Ettől kezdve megszakítás nélkül működik a papnevelés egyházmegyénkben.

Az 1911-ben csanádi püspöknek kinevezett Moóri Glattfelder Gyula 1913. november 5-én áldja meg az egyházmegye új, Foerk Ernő által tervezett és kivitelezett szemináriumát. 1914. szeptember 8-án érkeznek meg a növendékek, és november 5-én a püspök konszekrálja a kápolnáját. Az első világháborút követő trianoni békeszerződés nemcsak Magyarországot, hanem a csanádi egyházmegyét is megcsonkítja. 1920-tól a magyar részeken élő kispapok az esztergomi és a pesti központi szemináriumban nevelkednek. Glattfelder püspök 1923. március 25-én végleg átköltözik Magyarországra, és rögtön elkezdi a szeminárium alapításához szükséges munkálatokat. Miközben a magyar országgyűlés a kolozsvári egyetem új székhelyét Szegeden jelölte ki, felmerül a teológiai fakultás megszervezésének lehetősége is Klebersberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter és Glattfelder püspök úr gondolataiban. Bár a teológiai oktatás a XX. század első felében magyar viszonylatban a leg-magasabb szinten működött – köszönhetően a jezsuita tanároknak –, az egyházpolitika nem engedte az egyetemi szintű teológiai oktatást Szege-den.

1930-tól napjainkig

Az 1913–1930 között épült Szegedi Fogadalmi Templom körül egységes teret és épületeket építenek. A város felöli oldal épületeit az egyház veszi birtokba, melyben a püspöki székház, szeminárium és a Szent Imre Kollégium kap helyet, míg a Tisza felöli épületekbe az egyetem karai költöznek. Az oktatásüggyel foglalkozó Szentszéki dikasztérium 1930. augusztus 28-án hagyja jóvá a szeminárium statútumait. A papnevelde egyházmegyeközi szeminárium lesz, így a csanádi, váradi és szatmári megyésfőpásztorok joghatósága alá kerül. A nevelői munka javát a Jézus Társasága vállalja fel. 1930. szeptember 30-án 33 kispap vonul be a szemináriumba a csanádi, nagyváradi, szatmári, kassai és rozsnyói egyházmegyék területeiről. A papnevelő intézetet és kápolnát a püspök október 1-én áldja meg.

Szemináriumunk első spirituálisa és talán egyik legmeghatározóbb egyénisége P. Hunya Dániel SJ volt. Széleskörű tudását, aszketikus életét olyan szeretettel tudta átadni, hogy növendékei életük alkonyán is ebből táplálkoztak. Házunk későbbi spirituálisai sokat emeltek át lelkivezetési és papnevelési tudományából. 1997. november 6-tól a Szeminárium második emeleti folyosóján elhelyezett emléktábla idézi fel a köztünk és értünk végzett munkáját. Hunya Dániel spirituális nevéhez és a szegedi szemináriumhoz fűződik a Magyar Papi Egység megalakítása, mely a Kárpát-medence magyar nyelvű papságának rendszeres lelki és szellemi táplálékot nyújtott és a közösség élményét adta. 1951-ben a Kalocsai Érseki Szemináriumot bezárják, tanárai és növendékei Szegedre költöznek. Később a székesfehérvári, váci és veszprémi egyházmegyék papnövendékei is tanulnak Szegeden. 1955-ben (a későbbi bíboros, prímás, esztergomi érsek) Paskai László kerül kinevezésre prefektusnak, majd spirituálisnak és filozófia tanárnak Intézetünkbe. Udvardy József dogmatika tanár, későbbi megyéspüspökünk és Pápai Lajos későbbi győri megyéspüspök is tanára a szemináriumunknak. 1965-től Holló István atya lett a spirituális, aki ugyan ezt a feladatot utódjától a spirituálisi székben, a későbbi szeged-csanádi megyéspüspöktől, Gyulay Endrétől 2001-ben ismét megkapja.

Az 1970-es évek elejétől, teljesen titokban, az országban először itt Szegeden indul el a II. Vatikáni zsinat szellemében a világiak képzése. 1983-tól legalizálódik a hitoktatók levelező tagozatos képzése, majd a rendszerváltást követően a nappali tagozatos képzés is. 1991-ben a római felettes hatóság ellenőrzi az intézetet és szorosabb kapcsolat alakul ki a szegedi felsőoktatás különböző karaival. 1995-ben a Szegedi Hittudományi Főiskola – a Congregatio de Institutione Catholica is jóváhagyásával – affiliálódik a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karához, s így lehetőség nyílik Szegeden is egyetemi szintű teológiai illetve hittanári diploma megszerzésére. Bár a Szegedi Hittudományi Főiskola és a Szent Gellért Egyházmegyeközi Papnevelő Intézet némi önállóságot bír, a Főiskola küldetésnyilatkozata továbbra is a papnevelést helyezi első helyre a feladatok között.

Az elmúlt 75 évben a papnövendékek mindig élenjáró és szoros kapcsolatban voltak a világegyházzal. Különösen is megjelent ez a szentévi megújulásokban, a zsinati reformok hű megvalósításában, és a lelkiségi mozgalmak iránti nagy érdeklődésben.

A Papnevelő Intézet nevelői a II. Vatikáni zsinat alapjain, az idők jeleinek szem előtt tartásával, a kor igényei szerint, a kétezer éves hagyományok talaján álló Egyházzal, a mindenkori római pápával és a tanítóhivatallal egységben teljesítik oktató és nevelő hivatásukat. A teológiai tudásuk átadása mellett a legfontosabb számukra személyes hitük átadása, melynek példáján buzdulva a kispapok növekednek a hitben, a reményben és a szeretetben.

Zsódi Viktor

Vinkler László freskója a Hittudományi Főiskola kápolnájában

A tanító rend

PIARISTA JELENLÉT AZ ELMÚLT HÚSZ ÉVBEN SZEGEDEN

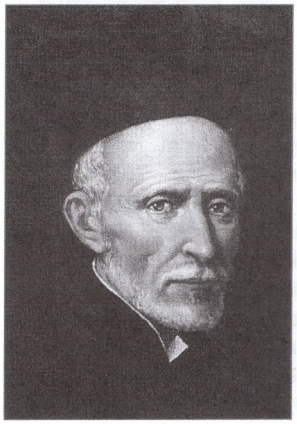

Kalazancius

Megtisztelő, hogy Szeged legősibb gimnáziuma nevében szólhatok az egykori donátor, Szeged városa dísztermében. A jelen iskola nevében köszönöm, hogy a városatyák telket biztosítottak a Franciahögyön az újraalapított iskola épületének. Különös élmény, hogy világi tanárként beszélek a piaristaságról, amelyet 19 év alatt ismertem meg. Titkokat fogok megosztani Önökkel. Történelmi időket éltünk a kilencvenes években. Önmagában az iskola- vagy a templomépítés a közösség legnagyszerűbb tettei közé tartozik.

A mi iskolatörténetünk jellegzetes kelet-európai, skizofrén identitás. Háromfajta időszámításban élünk: 290 éve kezdődött meg a piarista tanítás Szegeden, a 249. tanévet tartjuk most, és az újraalapítás 20. évfordulójára szervezett programsorozat végén vagyunk. Ha piarista jelenlétről értekezünk, akkor több területről kell szólnunk: az identitás kérdéséről, a történelmi múlt meghatározta hagyományról, a szerzetes paptanárok munkájáról, a nevelőtestület közösséggé válásáról, a diákok és családok együttes tevékenykedéséről, a támogatói kör szerepéről, az iskolaépület adottságairól, a piarista rendtartományon belül a szegedi iskola helyzetéről.

Dugonics András

Az alapító városatyák így fogalmaztak 1719-ben a rendel kötött szerződésben: *…nem másra volna kedvünk, hanem, hogy Tisztelendő és dicséretes Piaristák szent szerzetét tellyesen Városunkba be hozzuk […] hogy az említett dicséretes, hasznos szerzet az ifjuságot, a mely akkoráig vadon és parasztul nevelkedett fel mind városunkban, mind körülfekvő tartományokban, tudományokban felnevelhesse.* A város kultúrája szorosan összefonódott az iskola történetével, a piarista szerzetesek jelenlétével. 1898-ig egyedüli gimnázium volt, s amellett az atyák kétfajta főiskolai szintű képzést is tartottak, rajziskolát és líceumot. Szörényi László szerint megelőzte Szeged kulturális központként Debrecent már a 18. században, amit az iskolájával ért el. Több mint 21 ezer km2-es régió központja volt, ebből a térségből érkeztek a diákok az oskolába. Ez az irányultság, iskolaválasztás még most is felbukkan a szegedi nagy táj, a délvidéki Tisza mente lakosságában.

A trianoni határ meghúzása után érte el a szegedi diákok aránya a 70 %-ot *A Kegyesrendiek Vezetése Alatt Álló Szegedi Városi Római Katolikus Dugonics András Gimnáziumban.* Az ország első három humángimnáziuma között tartották számon. Ez a történet megszakadt az államosítással, ill. a jogutód nélküli iskolabezárással (1949. augusztus 31.). Péter László által összeállított „piarista seregszemléből" csak néhány nevet emelek ki: Dugonics András, Révai Miklós, Vedres István, Katona József, Klauzál Gábor, Horváth Mihály, Klapka György, Lőw Immánuel, Tömörkény István, Juhász Gyula, Mályusz Elemér, Bálint Sándor, Bibó István, Gyulay Endre. A szegedi egyetem alapításáig, a piarista tanári kar volt a város legintellektuálisabb intézménye/ közössége.

1991 Kalazancius napján folytatódott az iskolatörténet immár a 229. tanévvel. Az újraalapítók közül Kovács Mihály SP atya, Kakuszi Péter igazgató (1991-1998), Futó Béla piarista, Fodor Gábor és Angyal László világi tanár neve emelendő ki. Volt egy történelmi helyzet, 1991-ben, amit nem lehet megismételni. A szegedi öregdiákok száma a kilencvenes évek közepén száznegyven-százötven fő volt. Határozottan jelen volt a nosztalgikus igénye piarista öregdiák szövetség, a város tekintélyes polgárcsaládjai, a Keresztény Értelmiségiek Szövetség, részéről, és egy katolikus elitgimnáziumot láttak a létrejövő piarista iskolában, amely folytatja a régi hagyományokat, és ugyanolyan magas szintű oktatást képvisel, mint a korábbi időszakban. Ennek a lelkesedésnek erejét érezte az újraalapító közösség a 90-es években. A 275. évforduló városi ünnepsége 1996-ban ezt fejezte ki. Ebben az újraalapításában meghatározó volt a civilekre jellemző önmegvalósítás, munkaszeretet és az egyéni energiával nem takarékoskodó időgazdálkodás.

Kihívást jelentett az, hogy a mi közösségünk Felsővároson volt. A felsővárosi plébános volt az iskola új életre hívója, az utolsó élő, a „régi" szegedi iskolában is tanító szerzetes, aki a mi közösségben is jelen volt, Kovács Mihály SP. Ő volt a házfőnök, aki otthont adott a minorita épületben az iskolának, aki a növekvő iskola osztályterem hiányát úgy oldotta meg, hogy hittanos termeket adott, amelyekben folyhatott a tanítás. Az iskolának nem volt megfelelő egységes épülete, helyette ott volt a Maros utcai barakk, valamint a Munkácsy utcai és a Festő utcai épület. 1720-ban Hatrongyosként csúfolták a piaristák épületét, az 1990-s években barakk névre hallgatott. Olyan intézmény volt, amelynek nem volt „otthona" a városban, hiszen nem volt épülete. Az alternatív pedagógiák (pl. Waldorf), az alapítványi iskolák (pl. Ságvári) közé sorolták sokan a piarista nevelési gyakorlatot. Ezt a hőskort velünk együtt átélték a diákok is. Tudták, hogy újszerű, úttörő tevékenység az övék, és elviselték a barakknak és a régi épületeknek a kényelmetlenségét. Azt, hogy az órák között a szünetekben gyakori volt a vándorlás, és hogy a szünet azzal telt el, hogy vagy a tanár vagy a diákcsoport ment máshová, a másik épületbe. A mai világban ezek a formák elképzelhetetlenek, ilyen körülmények között a napjainkban talán nem is lenne működőképes az iskola.

Bár megvolt az esélye annak, hogy Szegeden akkor egy egyházmegyei fenntartású katolikus gimnázium induljon, végül nem az, hanem a piarista iskola nyithatta meg a kapuját. Az újralapítás igazgatója, Kakuszi Péter a szegediséget képviselte. A nehéz helyzetet mutatja, hogy a szerzetesek is úgy jöttek Szegedre, ahogy a világi taná-

rok, azaz zömében nem szegedi születésűek voltak. A számukra ismeretlen közegben, településen kellett a piarista értékrendet megjeleníteniük, a tisztelt helyi hagyományoknak megfelelniük. Sokszor összevetettük iskolánkat más piarista intézményekkel, de mind Budapest, mind Kecskemét egészen más világ. E két helyen a 18. század eleje óta folyamatosan működött a piarista iskola. A szocializmus korában az egyházi iskola elitiskola lett, hiszen csak egy szűk kör érhette el, a diákok motiváltak voltak, tudták, hogy érettségi után nem biztos, hogy a továbbtanulás egyből sikerül, nagyon meg kellett küzdeniük az életért, a boldogulásért.

Az is kérdéses volt, hogy a többségben világiakból álló tanári közösség és a rendház tud-e együttműködni, hogyan tud megfelelni az elvárásoknak. Úgy vélem, a szegedi iskola jellegzetessége, hogy a piarista szerzetesek és a világiak együtt élték meg, együtt hozták létre az iskolaalapítást. A rendház nem zárkózott el, az atyák ott voltak a világiak között, és a világiak közül nagyon sokan elköteleződtek amellett, hogy nem pusztán katolikus, de kifejezetten piarista iskolában akarnak működni. Erre én is példa lehetek. Egyszerre tanultam és műveltem a piarista hagyományt. Szép és nehéz időszak volt, férfias tett, iskolát építettünk.

A rendtartomány iskolái között napjainkban a szegedi modell alatt az értik, hogy a szerzetesek és a világi tanárok összeforrott közösséget alkotnak, és nevelő hivatást választottak. Hetente többször ültünk le, esténként beszélgettünk, az iskolán belül alakultak ki a legszűkebb baráti kör. Érdekes jegye a tantestületnek, hogy többségben voltak a férfiak. A nevelőtestület átlag életkora hosszú-hosszú évekig, harmincket–harmincöt év között mozgott, 2010-re ért el a 40 évet. A tanári karba történő felvételénél előnyben voltak a jól terhelhető fiatalemberek, akik nagy ambíciókkal és elvárásokkal érkeztek.

Érdekes a piarista jelenlét. A régi iskolában alig volt világi tanár, az újraalapítottban viszont a szerzetesek aránya 10-15 %. A régi piaristák közül egyedül Miska bácsi maradt a tanári kar tagja, Skultéty Kálmán SP csak korrepetált, és a diákok jószívű gyóntatója volt. Jelenits István SP tanár úr sűrűn lejött Szegedre, személyével és gondolataival támogatta a közösség létrejöttét. Az itt lévő szerzetesek hatalmas energiával dolgoztak. Nem zárt csoportot képviseltek, „majd mi megmondjuk, nektek meg bólintani kell"... A világiak is ezt a paptanári életmintát próbálták elsajátítani a pedagógiai gyakorlatukban. A közösség „piaristásodását" a közös ügy eredményezte. Futó Béla SP atya nagy munkabírása a tiszta piarista struktúra kialakításában játszott szerepet. Sárközi Sándor SP tanár úr az egyetemi kollégium, valamint az iskolai sajátos lelkület és otthonosság létrehozásában volt meghatározó. Óriási élményem volt vele kapcsolatban, hogyan avatott testület teljes jogú tagjává. Amikor szeptemberben, az első magyar munkaközösségi megbeszélésen meghallotta, hogy nincs a könyvtárhoz kulcsom, két napon belül adott. Az iskolába bármikor bemehettem, akár hajnali kettőkor is, ha épp dolgom volt. Természetes lett, hogy ez a közeg az én otthonom. Az ilyenfajta gesztus az épületért és az iskoláért való felelősség növelésében sokat jelent.

Szegheő József SP házfőnöknek az volt a logikája, hogy egy közösség van: nincs külön szerzetesi és tanár közösség; egy intézmény van: nincs külön rendház, temp-

A szegedi piarista gimnázium 1820-ban

lom és iskola. Bátorító és lelkesítő szavai, magas szintű pedagógusi értékeket megkövetelő elvárása áthatotta a közösségszerveződést. Úgy emlékszem, negyvenötnegyvenhat éves – tehát a többiekhez képest lényegesen idősebb – volt, amikor ideérkezett Szegedre. A rendház szervezése nem könnyű feladat, évek munkája kellett, hogy összeálljon, a nevelőtestület magja legyen.
Szegheő tanár úr kiadói tevékenységet is végzett, irodalmi és teológiai munkák mellett sok, a rend belső életével, 400 éves történetével, lelki örökségével foglalkozó művet is kinyomtatott, diákok és a tanárok kezébe adott, amelyekről aztán beszélgethettünk, vitáztunk.
Urbán József SP első munkahelyeként, első feladataként kapta meg Szegedet. Gondolatait hitelesen és mély lelki tartalomként tudta kifejezni az egyházi személyek és a világiak körében. Igazgató öt éven keresztül (1998-2003) volt. Az iskola pedagógiai programját a tantestülettel együtt készítette el. 1998 és 2000 között alakult ki az összeforrott, egységes értékrend.
Az 1999. év változást hozott. A Franciahögyre, az elkészült új épületbe költöztünk. Az iskolatörténet hasonlóan impozáns épületről tudósít 1793-ban, amikor végre felépült az ígért új Templom téri, immár Vedres István által tervezett, ill. az 1886-ban a későbbi (Izabella majd Aradi vértanúk tere – Tisza Lajos krt.) 900 fős épülettömb átadásakor.
Az óriási tér (2,7 hektáros terület, 7000 m2 alapterületű 12 osztálytermes, tornacsarnokkal, kollégiummal ellátott épületegyüttes, szabad téri sportpályákkal) campusként működik. Golda János nívódíjas középülete a legmodernebb technikával, technológiával lett felszerelve, egy funkciójában megálmodott oktatási eszköz, amely még egy generációnyi ideig korszerűnek tekinthető. Szeged legrégibb iskolája, a legújabb szegedi iskolaépületben található. A modern, nagy tér tekinteteket vonz, minőséget előlegez, profizmust sugároz. Gyulay Endre püspök atya támogatásával felépült templom (2001) a vallási élet szervezésére nyújt intézményi otthont.
Az iskola újraalapítása 1991 és 1999 között zajlott. 1991-ben jogilag jött létre, utána létre kellett hozni a közösséget (pedagógusok és nem pedagógus munkatársak, diákok és családok, támogatói környezet), 1999-ben pedig, az épület elkészültével bizonyos értelemben befejeződött az újraalapítás folyamata. A kilencvenes években az emberek fejében a szegedi piarista gimnázium presztízséhez egy régi, belvárosi, patinás épület társult. Az újraindult iskola első éveinek hangulatát nagymértékben meghatározta Felsőváros alföldi mezővárosi épületekkel, és a Munkácsy utcában, a minorita rendházban megvolt az az ódon hatás, ami az egyházi iskola felé elvárás szokott lenni. Ehhez képest teljesen újszerű a zöldmezős beruházás a panelnegyed szélén. Ne feledjük, ez a terület szociálisan és fizikálisan is fertőzött része volt a városnak – tele hajléktalannal, egy elhanyagolt temető szomszédságában. Sokáig nem tudtuk eldönteni, hogy az itt felajánlott telek jó lehetőség-e nekünk, hiszen olyan közegbe – egy lakótelepre – kerülünk, ahol az emberek a hithez és egyházhoz kevésbé kötődnek. Előítéletet fogalmaztam meg, melyet megcáfolt az élet. A templomunkba az újrókusi közösség jár, a rókusi plébánia filiája vagyunk.
A piarista iskola évszázadokon keresztül a mindenkori jelen társadalmi kihívásainak felelt meg, a pietas és litterae, a jámboság és a tudomány ehhez igazodott. Szilvásy László SP (2003-2007) és Pető Gábor SP (2007-2010) igazgatók időszaka az intézményülés folyamata, az építkezés folytatása (kollégium- és könyvtárbővítés, kulturális központ, templomi közösség, prenoviciátus létrehozása, sportpályák kiépítése, alapfokú művészetoktatási intézmény befogadása stb.) a működési struktúra kiemelt helyszínei lettek. Folytatódott a szerepbővülés Papp Attila (2010-) világi igazgató idején, középiskolás játszótér, Piarista Közösségi Központ (PIKK), rekortánpálya készült el.
Az 1990-es években megmutatkozott a város nagyvonalúsága, a donátori hagyományok követése, hiszen ő adta azt a telket, amelyen áll az épület. A szegedi piarista iskola mindenképpen szegedi akart lenni. A 2010-2011-es tanévben közel 40 városi ünnepségen, kulturális rendezvényen vettek részt a diákjaink.
A város, amikor megalapította 1720-ban, nem tudott annyi pénzt adni, hogy egy alapítvány, mint gazdasági háttért álljon a működése mögött. Ezért történt meg a múltban, hogy a piarista tanár Szegeden a fizetését az alapján kapta, hogy hány éve van már itt a Tisza-parton. Ma is fontos adat, hogy a tanár hány éve a tantestület tagja. Az iskola alapvetően olyan intézményként alakult, amely tudatosan korszerű akar lenni, és kereste a módot, hogyan tud a kor kihívásaira a lehető legmozgékonyabban reagálni. Így aztán nem állíthatjuk, hogy létrejött és elkészülvén változatlanul évszázadokig fennáll. A környezetünk, a társadalom gyorsan változik, mind az intézményi struktúrákban, mind a társadalmi-politikai környezetben, mind a társadalmi rétegek, mind az egyes családok szintjén. Egy ilyen világban nem mondhatjuk, hogy újraalapítottuk, létrehoztuk az iskolánkat, és ezzel befejeztük a dolgot. Folyamatosan újra kell gondolnunk az iskola működését.
Jóval több olyan adottságunk van, mintha egy régi patinás épületet kaptunk volna. Ne feledjük, hogy egy piarista iskola nemcsak az évszázados hagyományaira büszke, hanem arra is, hogy az ott lévő munkavállalók hivatásos szakemberek, azaz profi tanárok. Magának az épületnek is olyannak kell lennie, hogy eszközként ezt a profizmust sugározza.
A kilencvenes évek elején a diákok egyharmada hagyományosan kollégista, egyharmada bejáró, egyharmada szegedi volt. A 2012-ben a kétharmad szegedi. A piarista jelenlét részben azonosítható a diákság mivoltával. Réges-régen a gimnáziumba polgárok, állami tisztségviselők, ortodox papok, a középosztály gyerekei jártak, 90 %-ban római katolikusok, a többiek ortodoxok, izraeliták és evangélikusok voltak. A most is többségben lévő római katolikusok, protestánsok mellett egyre növekvő számban keresik nem hívők is az iskolát. Kisiskola akarunk maradni, 300-360 fős diáksággal, ahol mindenki névről is ismerheti a másikat, ez a nevelés alapja. Érdekes mutató, hogy a diákok több mint fele három- vagy több gyerekes családból kerül ki. Eleinte sokszor csodabogárnak tartottak minket, mondván, hogy az egyházi iskola az papnevelde, és hogy – mivel fiúiskola vagyunk – furcsa társaság jár ide. Ez a negatív megközelítés ma már nem jellemző.
A saját út keresése, a saját út megtalálása, a saját út építése, az elmúlt két évtized dinamikussá tette az intézményt. Az intézményfejlesztésben nem az ideális állapot, nevelési helyzet elérése volt a cél, hanem az egyre jobbá válás, az aktuális pedagógiai kihívásoknak való minél jobb megfelelés. Ez a folyamat együtt járt sok új kipróbálásával, adaptálásával. A lehetőségekből bevált gyakorlat, abból szokás, majd hagyomány teremtődött. Urbán József SP így fogalmazott: A szegedi piarista iskola hagyománya a szabadság és a nyitottság hagyománya. Az elmúlt másfél évtized története arra bátorít minket, hogy legyünk nyitottak a jövőre, higgyünk a jövőben, és hogy a jövőre nyíló megoldásokkal álljunk elő, amikor nehéz helyzetbe kerülünk. Ez a szegedi modell.
Húsz év az emberéletben a nagykorúság küszöbe, a nagykorú felnőtt ember pedig a saját útját járja. Úgy lá-

A gimnázium 1921-ben

tom, a mi iskolánknak is felnőttes ifjúként kell újragondolnia a működést. Nem azért, mert már eltelt húsz év, hanem mert hatékony nevelést nyújtó intézményként akar jelen lenni az oktatás világában. Minden egyes iskolának időről időre meg kell újulnia, újra kell fogalmaznia az alapküldetését, lehetőleg úgy, hogy az utána jövő tíz-tizenöt éves periódusban megállja a helyét.

Egyre gyorsuló világban élünk, a tanult ismeretek gyakorlati haszna, az eredményesség az emelt óraszámokban, speciális tagozatokban ölt intézményi arculatot. A 21. században kezd luxussá válni a nevelés, amelyre a családban és a közoktatásban is egyre kevesebb az idő. Mi a piarista iskola most? Mi az iskola lényege?

A rendalapító, Kalazanci Szent József az egyházi iskolák védőszentje. Az iskoláinak egyéni arculatát jeligéje, a pietas et litterae, a jámborság és a tudomány egyenrangú kapcsolatát fejezi ki. A piarista himnuszban alapvető érték a „Hitre, tudásra, szép életre, jóra" tanítás. Az értékközpontúság kiindulópontja az emberképünk. A nevelés középpontjában az ember áll, ekinek (1.) a gazdasági és a testi; (2.) a szellemi és az intellektuális; (3.) az érzelmi és a társas; (4.) a lelki és a spirituális dimenziójára terjed ki. Kalazancius tanítása 400 év után is korszerű, az iskola nem munkahelyként, hanem hivatásként határozza meg szerepét a helyi társadalomban, a szegényekre érzékeny, folyamatosan megújuló pedagógiát gyakorol, és Isten felé kíséri a gyerekeket.

Mit jelent a pietas? Eredetileg a 16-17. század fordulóján a kegyes atyák kegyessége tandíjmentességet jelentett, népiskolát hoztak létre. Ma kisiskolaként a személyességet adja, az egyéni figyelem a tanuló önismeretét, a jövőtervezés segítését jelenti. A helytállásban a tudás érték, a szigorú követelmények a tanulás képességében való fejlődést segítik. A vallásos nevelés, a közösségi életre való felkészítés az emberi létezés teljesebb kiteljesedését szolgálja.

Elhangzott a Dugonics Társaság megalakulásának 120. évfordulóján, 2012. február 28-án rendezett ünnepi ülésen a Városháza dísztermében.

Károlyi Attila

Dugonics András Piarista Gimnázium

Kölcsönhatások

AZ ERDÉLYI SZÁSZOK REFORMÁCIÓJA

Az erdélyi szászokról hallva az embereknek általában két dolog szokott elsőként beugorni. Részint a csodálatos szépségű műemlékek, amelyeket ez a szorgos és igényes nép maga után hagyott, részint pedig az a folyamat, amely során lassanként eltűntek Erdélyből. Az erdélyi szászok tragédiája pontosan lemérhető annak a döbbenetes statisztikának a tükrében, miszerint két-három évvel ezelőtt – a Szabó M. Attila által idézett adatot követve – az erdélyi németek mindössze 14,770 lelket számláltak, míg pl. 1910-ben, az utolsó „monarchiás" népszámlálás alkalmával, jóval több, mint 500 ezren voltak Jóllehet ez a fogyás személyes tragédiák sorozata, amelynek kicsengése olykor talán pozitívvá vált, figyelembe véve, hogy számos szász család ennek okán nyugatra, a német anyaországba került, mégis összességében egy kulturális katasztrófa egésze áll előttünk, amelyet még a különleges hangulatú erdélyi szász városok sem képesek tompítani.

Rövid összefoglalóm témája a szászok korai reformációja. A téma egyrészről igen szűk, hiszen magyar nyelven mindössze érintőlegesen jelentek meg hozzá feldolgozások. Munkám ezeknek szerény, válogatott összefoglalása. Másrészről a téma nagy, mivel aki német nyelven kutatja, mind Németországban mind Erdélyben számos egyház- és társadalomtörténeti munkát találhat jórészt szász szerzők tollából. Itt szeretném megjegyezni, hogy a magyar forrásmunkák és feldolgozások hiánya nem a hanyagságra, vagy az érdektelenségre vezethető vissza, hanem arra a tényre, hogy az a kutatóréteg, aki a protestantizmus történetén dolgozik, a korábban világosan meglévő, de mára talán már csak érintőlegesen létező szász-magyar ellentétek miatt egyszerűen nem akart foglalkozni ezzel a kérdéssel. Ma talán furcsán hat ez a hozzáállás, de a XIX. század derekán, példának okáért a szabadságharc eseményei miatt, ez meghatározó mentalitás volt.

Írásomban mindenekelőtt az erdélyi szászok eredetével foglalkozom, elsősorban azzal a céllal, hogy rámutassak azokra a tényezőkre, amelyek elősegítették őket abban, hogy a reformáció úttörői legyenek Magyarországon. Mindezek után szeretnék magáról a reformációról és annak a szászokat érintő eseményeiről írni. A dolgozatot egy rövid kitekintéssel kívánom zárni, amely azokat a tényeket fogná össze, amit a reformáció a szászoknak adott, és amit a reformált szászok környezetüknek továbbadtak.

Munkámat csak vázlatnak szánom, amely betekintést nyújt a szászok régmúltjába, valamint egy kicsit abba a jelenbe is, amely szorosan kötődik az elmúlt évszázadokhoz.

1. A szászok megtelepedése Erdélyben, és történetük a XVI. sz. elejéig

Az első német telepesek 1160 táján II. Géza hívására jöttek Erdélybe a Rajna-vidékéről és az Olt, valamint a Küküllő között alapították meg falvaikat. Velük szinte egy időben érkeztek az ugyancsak német hospesek, a radnai, és besztercei „királyi kerületbe". A letelepedést megbízott „vállalkozó" szervezte, ő volt a Gräve (gerév), aki hamarosan a legnagyobb földterület birtokosa lett. A későbbiekben a geréb családok jogaikat örökölhetővé tévén, már nem csak szászföldi, de vármegyei földeket is birtokolni kezdtek. Ennek következtében 1224-ben az erdélyi vajda fennhatósága megszűnt a szász székek felett.

Kezdetben a szászok földje hét székre bomlott. Ezek a következők voltak: szebeni, szászsebesi, kőhalmi, nagysinki, szerdahelyi, újegyházi, és a szászvárosi. Mindegyik élén egy-egy királybíró állt, közülük kiemelkedett a szebeni. Ő a tanácskozásokon a többi város és szék között is első volt, mivel 1224-ben II. András, a már említett kiváltságlevelet Nagyszeben városának adta, így a többi terület vele együtt, de neki alárendelve nyerte el a „szebeni szabadságot". A városoknak egyébként egymás közt további sorrendjük is volt, ami a következő: a fővárost követte Segesvár, majd Brassó, Medgyes, Beszterce, Szászsebes, Nagysink, Szerdahely, Kőhalom, Újegyház és Szászváros.

A XV. századra kialakult a végleges rendszer, amelyben a szász föld kilenc székre és két földre oszlott: 1) Szebenszék. 2) Segesvárszék. 3) Brassó, vagy Barcaság vidéke. 4) Medgyesszék. 5) Beszterce vidéke. 6) Szászsebesszék. 7) Szerdahelyszék. 8) Nagysinkszék. 9) Kőhalomszék. 10) Újegyházszék. 11) Szászvárosszék.

A fokozatosan megszerzett kiváltságokat a gerébek sok tekintetben veszélyeztették, ezért a szász középréteg kiszorította őket a Szászföldről. Többségük beleolvadt a magyar nemességbe. A hagyományos vezetőréteg nélkül maradt szász közösség élete ennek következtében új irányt vett. Sokan fordulnak a nagy múltú háziipar felé, felhagynak a földműveléssel és iparosok lettek. A vásároshelyek ekkor alakultak át városokká. Ezeknek falai között egy új társadalmi réteg is kifejlődött, a szász kereskedő polgárság. Városaik árumegállító jogot szereztek, így a levantei, ill. keleti kereskedelem jórészt az ő közvetítésükkel zajlott a délnémet városokba.

A kereskedelem e formán szoros kapcsolatot jelentett Európával, amely a Szászföld fejlődése szempontjából különösen jelentős volt. A másik kapcsolatot a szász fiatalok egyetemre járása jelentette. A külföldi egyetemekre járó erdélyiek nagyobb része szász volt és ezt a tényt nem csak az erősíti, hogy számunkra Bécs, Prága, Krakkó német polgársága vonzó környezetet biztosított, míg a magyaroknak ez nyelvi problémát okozott, hanem fontos szerepe volt benne a szász egyházközségek kedvező jogi helyzetének is. A szebeni és brassói dekanátus 37 plébániája maga intézte gazdasági ügyeit, illetve maga végezte a jövedelmező egyházi bíráskodást is. Ezek az erdélyi püspök alól is ki voltak véve és közvetlenül az esztergomi érsek alá tartoztak. További 250 plébánia az erdélyi püspök fennhatósága alatt, de főesperesi joggal bírt, ami azt jelentette, hogy szabad papválasztási joggal rendelkeztek és maguk küldhettek egyetemre ösztöndíjasokat.

A XVI. századra a fenti okok miatt a Szászföld merőben különálló, igen kedvező jogállású, Európa felé nyitott és meglehetősen gazdag területté vált. Az erős középpolgárság igen nyitott volt a nyugat felől érkező szellemi áramlatok felé, így hamar befogadta a polgárság nézeteit és társadalmi kiváltságait hangsúlyozó itáliai eredetű humanizmust, ami talajul szolgálhatott a hamarosan elkezdődő reformáció számára is.

2. Az erdélyi szászok reformációja

A lutheri reformáció viszonylag hamar eljutott hazánk és Erdély területére, amelyben nem kis szerepe volt a külföldi egyetemistáknak. Érthető, hogy a szász polgárság a kezdetektől támogatta a reformációt, de magyar részről a helyzet nem volt ilyen egyszerű. A német reformációt a magyarság a német befolyás erősödésének tekintette, aminek nem kis részben gazdasági háttere is volt.

A XVI. század elején a magyar pénzpolitikát a Fuggerek irányították, akik pénzreform címén gyakorlatilag értéktelen pénzt hoztak forgalomba. Miután ez miatt felelősségre akarták őket vonni, bojkottálták a magyar külkereskedelmet, ami további veszteségekhez vezetett. A helyzetet csak az tudta megoldani, hogy a magyar udvari kamara 15 évre elzálogosította a besztercebányai tárnákat a Fuggerek számára. Ezt a lehetetlen gazdasági helyzetet az ebben a korban fellépő lutheri reformáció bírálói egy az egyben a német protestantizmus számlájára írták. E miatt a korai reformáció megítélése a magyarság körében eleve negatív volt, míg a szászok között még pozitív előjelet is kapott.

1522-től Szeben városában már a lutheri tanokat hirdető prédikátorokat találunk és ugyanebben az évből adatok vannak arról is, hogy erdélyi szászok a megreformált Wittenbergben tanultak.

Közvetett adatnak látszik az a tény, hogy 1521-ben az esztergomi érsek az ország fontosabb tartományaiban felolvastatta a Luthert kiközösítő bullákat, ami azt mutatja, hogy – még ha nem is jelentős mértékben is – már akkor is jelen volt a reformáció ezen ága.

Ez a „felülről" jövő szigor mutatkozott meg abban az 1523. évi törvényrendeletben is, amelyet Szathmáry György esztergomi érsek teljhatalmú követe hirdetett ki Szebenben. Ugyanakkor II. Lajosnak 1524. március 9-i rendeletéből arról értesülünk, hogy Luther tanai Szebenben annyira elterjedtek, illetve oly nagy felfordulást idéztek elő, hogy a király azoknak házanként való összeszedését és elégetését rendelte el.

De a legerősebb fellépés is sikertelennek bizonyult, mert hamarosan a szebeni tanács is oltalmába vette, sőt terjesztette az új tanokat. Az erdélyi szászok körében tehát a reformáció a mohácsi vész előtt is ismeretes volt és nagyon valószínű, hogy az új gondolatokat a magyarság számára is továbbadták.

A reformáció eszméinek további terjedéséről az elkövetkező évtizedben keveset tudunk, de valószínű, hogy a szász nemzet nem volt egységes a tanok elfogadását illetően. Amíg Magyarország németek lakta városaiban töretlenül terjedt az új hit, addig Erdélyben az igazi lökést Johannes Honterus munkássága adta meg.

Német nevén Honter, aki 1498-ban született Brassóban, szülővárosában, Krakkóban, majd Bázelben tanult. 1533-ban visszatért Brassóba, ahol a maga alapította humanista iskola és a városi tanács tagja lett. 1539-ben nyomdát alapított, amely tankönyvek mellett, a lutheri reformáció iratainak egyik legfontosabb sokszorosító helyévé vált. 1544-ben Brassó első lelkészévé választották és haláláig – 1549-ig – ezt a tisztséget töltötte be.

Az erdélyi szászok teljesen csak ekkor, 1541 után fogadják el a reformációt, mert Erdély, önálló állammá válva többé nem volt a király és az esztergomi érsek befolyása alatt.

Honterus 1543-ban összeállította saját programját, amelyben már nem a bázeli humanista, hanem a wittenbergi lutheri eszmék dominálnak. Ez lett az a program, ami később igen nagy hatással lett a szebeni Universitas Saxonumra és az egész szászságot érintő egyházalakításra.

A legnagyobb, legnépesebb város példája hamarosan magával ragadta a többi szász települést is. Miután 1545-ben a szebeni szász egyetem hitet tett a lutheri tanok mellett, nyitottá vált az út az egyház megszervezése felé. 1553. február 6-án, kihasználva a Fráter György meggyilkolását követő nehéz belpolitikai helyzetet a szász papság egyetemes zsinata saját püspököt („superintendens"-t) választott Paul Wiener személyében.

A nagy átalakulás ezzel gyakorlatilag befejeződött. A következő néhány háborús év még okozott némi zavart, de a szilárd intézményt már nem tudta megingatni.

A szász reformáció hatással volt az erdélyi magyarság egy részére is. Kolozsváron a szász származású, de később magyarrá vált Heltai Gáspár (eredeti nevén Kaspar Helth) plébánosi működése hatására a városi polgárság zöme 1544-től kezdve befogatta a lutheri tanokat. Heltai ugyanitt 1550-ben megalapította Erdély harmadik nyomdáját, amelyben többek között magyar nyelvű Biblia-fordításának részleteit is megjelentette. A magyar lutheránusok a szászok példáját követve 1554-ben megalapították saját egyházukat.

Ezeknek az eseményeknek a lezajlása ellenére sem mondták ki azonban a szabad vallásgyakorlatot. Erre 1557-ig kellett várni, amikor Izabella királynő megerősítette a tordai országgyűlés által hozott törvényt. A szabad vallásgyakorlatról szóló törvénycikkelyben ez szerepel: „Mi és fenséges fiunk az ország úri rendeinek alázatos könyörgésére megengedjük, hogy kiki, azt a hitet vallja, a melyet akar, régi, vagy új szertartásokkal, megengedvén azt is, hogy a hit dolgában az ő ítéletük szerint az történjék, ami nekik tetszik, mindazonáltal bármelyik félnek sérelme nélkül, nehogy az új vallás követői a régi hitet sértegessék, vagy ennek követőit jogtalanságokkal illessék."

Ez a törvény gyakorlatilag az ágostai hitvallás befogadását mondja ki és mint ilyen a szász reformáció koronájának tekinthető.

3. A szászok reformációjának következményei és értékelése

A reformációval párhuzamosan egyfajta gazdasági fellendülés is tapasztalható volt, bár ez az átalakulás inkább helyezhető el abban az egész Európára jellemző folyamatba, amely a világpiac megszületéséhez köthető. Ugyanakkor látnunk kell a szálakat, amelyek ezt az átalakulást a szellemi arcvonalak újrarendeződéséhez köti. A legjobb talán úgy fogalmazni, hogy a humanizmus és a reformáció szellemi hátteret adott a gazdasági fellendüléshez.

Az átalakulást a szász városok fejlődésében is látnunk kell. Brassóban például 1500 körül 50 kőház mellett 1490 fából felhúzott épület állt. 1550-re ez az arány 270 kőházra és 760 faházra módosult. A nagyszabású átépítés a biztonság mellett kényelmi, sőt olykor már kifejezetten esztétikai igényekről is tanúskodott. Mindez mögött a fejlődő szász polgárságot kell látnunk, amely igen hamar elfogadta a szinte reá szabott lutheri hittételeket.

Ugyanakkor annak jelei is kimutathatók, hogy a XVI. század derekának kimagasló gazdasági, valamint szellemi fölélénkülése igencsak szűk keretek között zajlott és a gazdasági elszigetelődés hátrányos következményei egy rövid időszak után kezdtek megmutatkozni. Például az önmagában kicsiny városok nem tarthattak fenn komoly ipart és a kereskedelem is akadozott. Kiváltképp így volt ez háborús időben, amikor a hagyományos moldvai és havasalföldi piacok gyakorta lezárultak.

Felmerül a kérdés, hogy a gazdasági visszaesés szellemi téren is negatív következményekkel járt-e és vajon hogyan nyilvánult meg mindez a vallás területén.

Az 1530-1540-es évek nekilendülése ott tükröződött Honterus életművének sikerében, de ahogy a gazdaság megtorpant, úgy lanyhult el a szász városok szellemi élete. Mindez egyfajta általános bezárkózásban nyilvánult meg, amely gyakorlatilag a középkori jogok és privilégiumok rögzítésével lett egyenlő.

Mivel a vallás területén az átalakulás már megtörtént, a konzervativizmus itt a lutheranizmusba való beletemetkezést és más reformációs irányok kimondott elutasítását jelentette.

Igen jellemző, hogy a szászokat 1564-ben az úrvacsora ügyéről rendezett tanácskozáson a politikai vezetés képviselte. Ezen az alkalmon foggal-körömmel védték nézeteiket, az ekkor már egyre erősebb helvét iránnyal szemben, amelynek minden csíráját kiirtották maguk közül. Ennek következtében veszett el véglegesen a szászság számára például Heltai Gáspár is, aki végül a helvét irány felé fordult.

Ez a nagy fokú bezártság azonban azzal is járt, hogy mivel az egyház a nemzet elöljáróinak ellenőrzése alá került, a fejedelmi politika nem érvényesülhetett olyan aktívan. Ez közvetetten az egyház gyengüléséhez vezetett, hiszen egyrészről a kedvező fejedelmi politika, másrészről az önálló egyházi élet hiányzott. A szász egyház tekintélyének hanyatlását valószínűleg a szászok körében kialakult világi értelmiség gyarapodó súlyával is magyarázni lehet, mintha az egyházi értelmiség értéke a XVII. században a szászok között devalválódott volna.

Mindezek ellenére az egyház teljesen egybeforrt a népességgel, így gyakorlatilag a teljes szászságról elmondható volt, hogy a lutheránus felekezethez tartozott. Ez a tétel megfordítva is igaz, aki lutheránusnak tartotta magát Erdélyben az jórészt a szászok közé tartozott. Ez a sajátos kölcsönhatás erős protestáns öntudatot kölcsönzött a népnek és egyúttal egy olyan különállást is rögzített, amely a reformációtól kezdve már nem csak nyelvi, jogi és etnikai, hanem vallási alapon is meghúzható lett.

Czagány Gábor

Szegeden már nincsenek zsidók?

MODERNIZÁCIÓ, POLGÁROSODÁS, INTEGRÁCIÓ A 19. SZÁZADBAN

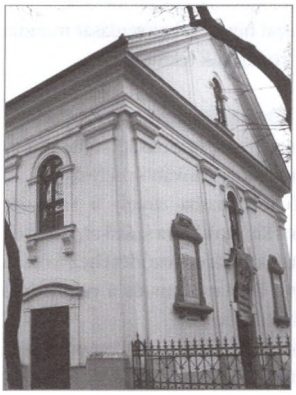

A régi zsinagóga

Kohen Johanna

A Szeged zsidóiról szóló, sokat idézett 1879-es Mikszáth Kálmán-cikk,[1] amelyből ezen írás címe is vétetett (az eredetiben kérdőjel nélkül), mintha nem lenne más, mint az integráció magas szintű publicisztikában testet öltő megfogalmazódása. A zsidókkal szemben egyébként nem kritikátlanul elfogadó nagy magyar író a Szegedi Hiradó egy cikke kapcsán, a város befogadási készségének méltatásáról sem megfeledkezve sorolja fel a helyi zsidók teljes társadalmi beilleszkedésének jeleit. De hogyan lesz szegedi polgár a kívülről érkező, 1781-től bevándorló zsidókból? Honnan jönnek, mi a nevük, milyen nyelven beszélnek, hol, milyen rítus alapján és milyen nyelven tisztelik istenüket, milyen tevékenységeket tartanak fontosnak asszonyaik, és milyen tudnivalókat adnak útravalóul leányaiknak? A következőkben két jól ismert forrás[2] újraolvasásával és részleges újraértelmezésével a polgárosodás és a magyarosodás néhány fontosabb területét vázlatosan áttekintve e kérdésekre igyekszem választ keresni.

„II. József 1787 július 23-adikáról kelt rendeletével meghagyta, hogy 1788 január elsejétől kezdve minden zsidó tartozik német állandó családnevet viselni. E rendelet foganatosíttatott ugyan részben, azonban a gyakorlat még igen soká megtartotta a régi családneveket, melyek a családot többnyire származási helye szerint jelölték meg. E körülménynek köszönhetjük, hogy azon helységeket, melyekből az első 30 évben a bevándorlás városunkba történt, nagyobbrészt ösmerjük és kimutathatjuk.[1]"

Ha tehát e régi családneveket a bevándorlás kiindulópontjának tekintjük, pontosan feltérképezhetjük, mely magyarországi régiókból érkeztek az első bevándorlók. A szegedi zsidókban felsorolt 50 személynévből visszakövetkeztetett helységnevet a magyarországi megyék Karády Viktor által javasolt csoportosításával[2] összevetve a következő eredményre jutunk:

Közép-déli Alföld (Tisza-Maros köze): 17
Jász-Nagykun, Csongrád (9), Békés (1), Csanád, Arad (2), Temes, Torontál (6), Krassó-Szörény
Középső Alföld (Tisza-Duna köze): 16
Pest-Pilis-Solt-Kiskun (10), Bács-Bodrog (6)
Északnyugat (Nyugat-Felvidék): 11
Sopron (1), Győr, Moson, Komárom (2), Esztergom (2), Pozsony (1), Nyitra (4), Hont, Bars, Nógrád, Turóc, Zólyom, Trencsén (1), Liptó, Árva
Dunántúl: 6
Fejér (1), Veszprém, Vas, Zala (1), Somogy (1), Tolna (2), Baranya (1)
Közép-Kelet (Felső-Tisza-vidék, Kelet-Alföld): 1
Borsod (1 – Miskolc) Heves, Hajdú, Szabolcs, Szatmár, Bihar, Szilágy
Északkelet (Kelet-Felvidék és Kárpátalja): 0
Szepes, Gömör, Abaúj-Torna, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros
Erdély: 0
Hunyad, Kolozs, Torda-Aranyos, Alsó-Fehér, Szeben, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, Fogaras, Szolnok-Dobóka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda, Udvarhely, Brassó, Háromszék, Csík

Karády Viktor ugyanezen tanulmányának felekezeti irányultság szerinti felosztását figyelembe véve azt látjuk, hogy a szakadás, tehát 1868 után liberális dominanciájúnak tekintett megyék 36 helységéből, a vegyesnek nyilvánított megyék 10 helységéből, míg az ortodox dominanciájúnak tekintett megyék közül csupán 3 helységből érkeztek zsidók Szegedre a betelepülés első három évtizedében.

Igen hasonló eredményt mutatnak azok a Szinnyei József Magyar írók élete és munkái című életrajzi lexikonjából kigyűjtött adatok is,[3] amelyek a Szegeden született, tanult vagy

1 Mikszáth Kálmán: A szegedi zsidók. Szegedi Napló, 1897. 163. sz. július 29.
2 Id. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái című életrajzi lexikonja, valamint Löw Immánuel és Kulinyi Zsigmond A szegedi zsidók 1785-től 1885-ig című monográfiája.
1 Löw Immánuel – Kulinyi Zsigmond: A szegedi zsidók 1785-től 1885-ig. Szeged, 1885. 9.
2 Karády Viktor: A magyar zsidóság regionális és társadalmi rétegződéséről (1910). Regió, 1994/2, 45–70.

3 A gyűjtés és feldolgozás módszeréhez lásd Fenyves Katalin: Képzelt asszimiláció? Corvina, Budapest, 2010.

ekonyv.szeged.hu

Családi kép a hitközség hagyatéki anyagában

dolgozott írástudók-értelmiségiek eredetére vonatkoznak. A Szinnyeiben összesen 55 olyan szerző életének és pályájának adalékairól olvashatunk, akinek zsidósága más forrásokkal összevetve igazolható. Ezen 55 szerző körül egyetlenegy külföldi (morvaországi) születésű – mégpedig nem más, mint a város leghíresebb zsidó tudósa, Lőw Lipót. A többiek, akiknek születési éve 1801 és 1880 között szóródik, és akik közül 44 esetben rendelkezünk erre vonatkozó adattal, az előző felosztás értelmében a következő helyeken születtek: Közép-déli Alföld (Tisza-Maros köze): 27; Középső Alföld (Tisza-Duna köze): 4; Északnyugat (Nyugat-Felvidék): 5; Dunántúl: 10; Budapest: 1.

A felekezeti irányultság ez esetben még szélsőségesebben egy irányba mutat: 11 fő született valamelyik vegyesnek tekintett megyében, 33 pedig a liberális dominanciájúak egyikében. Ugyanakkor egyetlen Szegeddel összefüggésbe hozható értelmiségi sem adott számot ortodox dominanciájú megyéből való származásáról.

Igazolva láthatjuk tehát más, Varga Papi László által is idézett[4] szerzők számadatait, amelyek szerint a szegedi bevándorlás elsősorban magából az országból, és csak csekély mértékben a határokon kívülről történt. Hozzátehetjük: amennyiben hinni lehet a fenti számoknak, jelentős részben magából a megyéből, illetve annak közvetlen és tágabb környezetéből eredt. Ráadásul jócskán – több évtizeddel – megelőzte az 1840-es évektől az országhatárok felől az ország belsejébe irányuló vándorlást: Magyarország zsidó lakosainak még 1825-ben is a határszéleken élt a 60%-a, és ez az arány még 1869-ben is megközelítette a 44%-ot.[5] Az adatok értelmezésénél érdemes ugyanakkor eltöprengeni azon, hogy vajon honnan érkezhettek azok a szegedi vonatkozású értelmiségiek, akik a 19. század utolsó negyedében nem adták meg születési helyüket Szinnyei Józsefnek, illetve hogy mi oka lehetett annak, hogy már a 18–19. század fordulóján is a zsidó felvilágosodástól kevésbé idegenkedő régiókból érkeztek a bevándorlók Szegedre. A tény, hogy az első három évtizedben bevándoroltak nevei még a távoli Nyitra megyében is egymáshoz közel eső járásokra utalnak, arra enged következtetni, hogy már akkor és ott is érvényesült az információk átadásának az a mechanizmusa, amelynek révén elterjedhetett a híre, hogy Szegeden a korabelihez képest kifejezetten jó a zsidók fogadtatása. (Mint tudjuk, nem alaptalanul, hiszen bár a helyi rác kereskedők 1795-ben és 1812-ben megpróbálták kitiltatni őket, próbálkozásuk egyszer sem járt sikerrel.)[6]

De a Szegeddel kapcsolatban álló zsidó értelmiségiek névelemzése más érdekességeket is rejt, főként azért, mert több helyen apróbb-nagyobb eltéréseket mutat a Szinnyeiben található zsidó értelmiségi minta egészétől. Ha a családneveket vesszük górcső alá, azt látjuk, hogy az 55 szerző közül 34-nek van magyar (magyarosított) neve, 14-nek idegen (zömmel német), míg 7 írja idegen nevét legalább részben magyaros módon (többségük a Lőw család tagja). Ez azt jelenti, hogy 42 magyaros írásmódú névvel 14 idegen írásmódú név áll szemben, azaz az arány ¾ és ¼. Különösen annak fényében tűnik nagyon magasnak a magyar hangzású és magyaros névírású nevek aránya, hogy esetünkben egy három generációt felölelő sokaságról van szó, míg a Szinnyeiben nemzedékenként vizsgált névmagyarosítás aránya csak az 1871 és 1888 között születettek körében éri el a kétharmadot. További érdekesség, hogy a szegedi mintában hárman írói munkásságuk során használnak csak magyar családnevet.

A személynevek viszont éppen fordítva térnek el a Szinnyeiben és a korszak egyetemi matrikuláiban található zsidó többségtől: míg ezekben – főként az 1840 után születettek körében – ugrásszerűen megemelkedik az úgynevezett „ősmagyar" (azaz a közös honfoglalásra utaló) nevek (Jenő, Gyula), valamint az Árpád-házi királyokat és szenteket idéző névadások (Imre, Béla, András, László) száma, addig a Szegeden született, tanult vagy dolgozott értelmiségiek személynevei között 17 német eredetűt, 17 héber, illetve bibliai, valamint 1-1 görög, latin, latin/francia, görög/latin és héber/görög/latin eredetű utónevet találunk. Az „ősmagyar" utónevek száma mindössze 4, az Árpád-

4 Varga Papi László: „Ha egyszer Szegedet megkérdeznék...". Szeged, 2001. (13. évf.) 9. szám, 6–10.

5 Haraszti György: A magyarországi zsidóság rövid története a kezdetektől az ortodoxia és neológia szétválásáig. PhD disszertáció, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, Budapest, 2004. 127.

6 Lőw Immánuel – Kulinyi Zsigmond, i. m. 28.

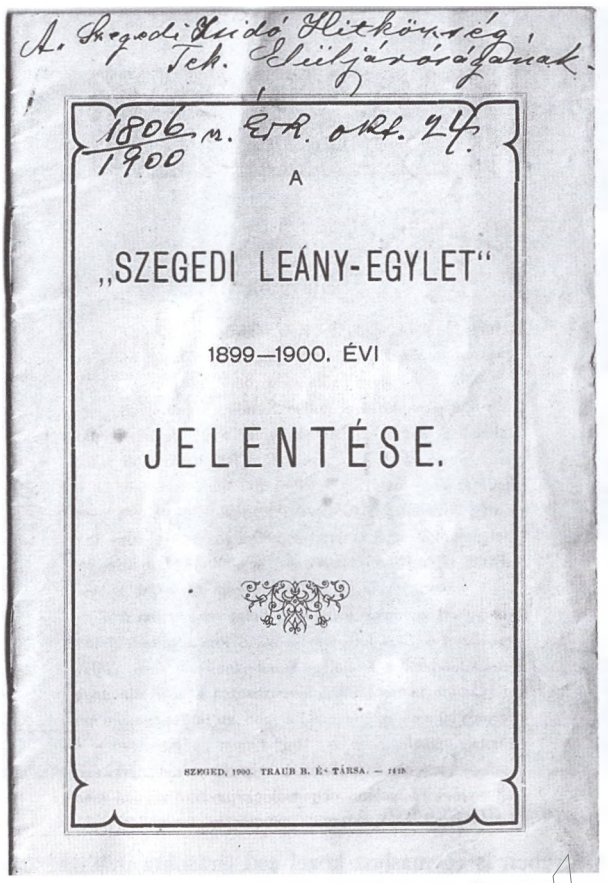

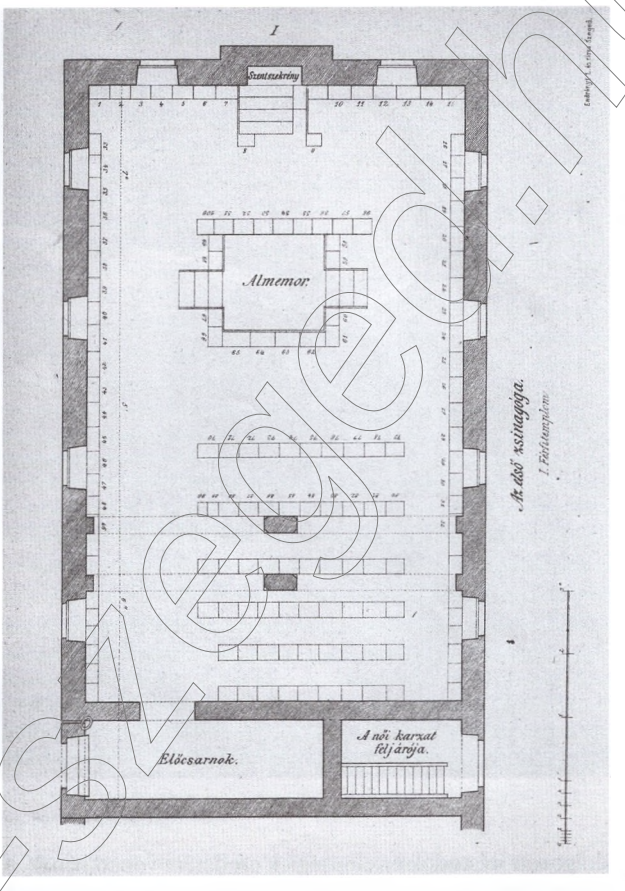

háziaké 1, és csupán 1 Sándor idézi meg (vélhetőleg) a 19. század nagy magyar költőjének emlékét. Mivel az utónévadás a következő generáció identitását hivatott befolyásolni, úgy tűnik, hogy a Szegeddel kapcsolatban álló, mégoly erőteljesen magyarosodó, felvilágosult zsidók nem követték a 19. század 40-es éveitől mind jobban eluralkodó ősmagyar és Árpád-házi névadási divathóbortot (amelyet egyébként sok helyütt éppen a zsidók indítottak el).[7]

A szegedi zsidókban előforduló nevek ugyan kivétel nélkül érdekes tanulságokkal szolgálhatnának viselőik, illetve szüleik mentalitása tekintetében, a hely szűke miatt azonban itt most csak egyetlen további példát elemeznék. A város zsidóságának történetét feldolgozó kötet egyedülálló forrás a női nevek tekintetében, lévén hogy az 1835-ban megalakított helyi Nőegylet egész Közép-Európában a legkorábbiak közé tartozik,[8] így vezetőségének névsora is ritka lehetőség a 19. századi női névadás, illetve névhasználat változásainak tanulmányozására. Az 46 alapító tag nem kevesebb, mint a fele, azaz 23 viselt jiddis (például Golde, Feigele, Fradl, Jentl, Jitl, Gitl, Hendl) vagy jiddis kicsinyítő képzővel ellátott héber nevet (Eszterl), 7 a héber/bibliai utónevek száma (így Rebekka, Malkah, Leah, Rachel), a többi német eredetű (Johanna, Kunigunda, Franciska) vagy magyar (Katalin, Júlia, Sarolta), de az utóbbiak mind magyar helyesírással.[9] A később, 1852-ig belépett 28 új tag között már csak 6-nak van jiddis kicsinyítő képzős neve, 6 a bibliai nevek száma, a többiek közt pedig megtalálhatunk például 2 Leonórát és egy Eleonórát, egy Ernesztin és egy Marit. A frissen belépett Eszter pedig már a jiddis kicsinyítő képző nélkül, magyaros írásmóddal viseli bibliai nevét. Végül az 1884-es választmány névsorában[10] hiába keresnénk a jiddis vagy jiddises írásmódú neveket; s bár 3 Mária és 1 Sarolta is van, a többiek jórészt német eredetű, de magyaros helyesírású neveken osztoznak (például Amália, Berta, Genovefa, Selma, Hermina). Úgy tűnik tehát, hogy a leányok névadása hasonló mintát követtett, mint a fiúké: viszonylag sokáig tartják magukat a jiddis nevek, majd ezeket főként német eredetűek váltják fel, de magyaros írásmóddal, és a bibliai nevek sem tűnnek el teljesen. Ám Árpád-házi szenteket (Erzsébetet, Margitot) hiába keresünk közöttük, és az ősmagyar nevek közül is csak a Sarolta jelenik meg a névsorban, de ez esetben sem lehetünk biztosak abban, hogy valóban Géza fejedelem feleségére, Saroltra utal, vagy inkább a nemzetközileg elterjedt Charlotte magyarosított megfelelője. Mindebből az a következtetés látszik levonhatónak, hogy a családnevek terén mutatkozó erős szegedi magyarosodást férfiaknál és nőknél egyaránt egy neofita divathóbortoktól mentes zsidó és kozmopolita utónévadási gyakorlat kísérte – mintha csak „az utcán légy államod polgára, otthon pedig zsidó"[11] közismert korabeli tézisét visszhangozná.

A nevek világát elhagyva maradjunk a szegedi nőknél, hiszen az ő helyzetük a közösségen belül és kívül egyaránt a polgáriasodás és a modernizáció állásának lényeges mutatója. A Nőegylet rendkívül korai létrehozása Szegeden arra vall, hogy az 1830-as évtized közepén már elfogadott volt ez a polgárias egyesületi forma, ahogyan az is elfogadott kellett legyen, hogy a nők a hagyományos jótékonyság keretében az otthon falain kívül is tevékenykedjenek (a nőegyleti tevékenységből nőttek ki később a szociális munka különböző formái).[12] Bár *A szegedi zsidók* e szempontból nem szolgál részletekkel a Nőegylet

7 Fényves Katalin: Hirschlből Szarvady és Ábrahám fia, Jenő. A névválasztás mint akkulturációs stratégia. IN:
A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban. (Szerk. Farkas Tamás és Kozma István.) Gondolat, 2009. 131–146.

8 Csak alig néhány előzte meg, köztük az 1816-ban Bécsbe létrejött hasonló szervezet, de a Pesten 1817 körül létrehozott „Weiber Chevra" is éppen csak addig működött, hogy egy világra nyitott szegedi asszony, Pollák Simonné Katalin a pesti vásárról visszatérve elvihette a hírét saját városába.

9 Löw Immánuel – Kulinyi Zsigmond, i. m. 302–303.

10 I. m. 305.

11 Jehuda Lejb Gordon héber nyelvű versben fogalmazta meg ezt az elvet 1986-ben, lásd Hetényi Zsuzsa: Az orosz-zsidó irodalom vázlatos története (1860–1930). Tiszatáj, 1998. szeptember, 42–43.

12 Susan Zimmermann: Die bessere Hälfte?: Frauenbewegungen und Frauenbestrebungen im Ungarn der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918. Promedia Verlag – Napvilág Kiadó, 1999.

ekonyvtar.sk-szeged.hu

létesítésének előzményeiről, egy sajátos adalék – az első zsinagóga építészeti elrendezése – mégis messzemenő következtetések levonását teszi e kérdés vonatkozásában is lehetővé.

Mint már láthattuk, a későbbi ortodoxia fellegvárainak hiányzott a képviselete a szegedi bevándorlók szülőhelyei között, ami valószínűleg azt is magyarázza, miért nem dúlták fel a helyi zsidóság életét a másutt korántsem ritka belső háborúságok. A krónikások az első zsinagóga építésének kapcsán sem jegyeztek fel vitát, mi több, A szegedi zsidók ide vonatkozó kommentárja szerint az „egészen a régi szokás szerint berendezett kis imaház volt".[13] Ha valóban ennek található az alaprajza a kötet 152. és 153. oldala közé befűzve (márpedig a székek száma erre enged következtetni), e kijelentés nem tűnik egészen megalapozottnak. A tervrajzon látható, 1803-ban engedélyezett polgárház típusú „első zsinagóga" osztatlan hosszanti belsejű, az almemor (Tóra-olvasó pult vagy bima) a „szentszekrény" előtt helyezkedik el, és a „férfitemplom"-ban egymás mögött, párhuzamosan sorakoznak a számozott ülések. (Tehát nem középen található a Tóra-olvasó pult, ahogyan az a felvilágosodást elutasító imaházakban szokás, és nem ülik azt körül az imádkozó-vitatkozó, beszélgető férfiak.) A női karzat ülőhelyeinek száma (99) pedig meghaladja a férfiakénak (129) kétharmadát, ami a 19-20. század fordulóján ugyancsak nem tekinthető általánosnak: monumentális monográfiájában Klein Rudolf erről azt írja, hogy a morvaországi hatást mutató zsinagógákban – így Bonyhádon és Stomfán – „a női tér kiemelkedően nagy", míg ott, ahol a galíciai hatás érvényesült – például Bártfán, Huszton vagy Mádon – lényegesen kisebb.[14] (Itt érdemes megjegyezni, hogy Pesten, a Dohány-templom építésekor még 1843 után is, miután a helyi zsidó közösség megkapta az engedélyt a telekszerzésre, hosszú éveken keresztül zajlott a „rítusvita", amelynek tétje éppen az volt, vajon központi legyen-e a bima elhelyezése, vagy a modern – például a bécsi – kultusztemplomokhoz hasonlóan hosszházas legyen-e az elrendezés.)[15]

A kiemelkedően nagy női tér annak a jele lehetett, hogy Szegeden már 1803-ban megkezdődött a zsidó vallás polgáriasabb külsőségekkel való felruházása. Mintha az első zsinagóga építtetői arra számítanának, hogy az immár egyre nagyobb számú polgári foglalkozást választani jogosult zsidó férfiaknak nem lesz többé idejük a nap java részét egyéni (gyakran igen hangos) imádkozással és a szent szövegek megvitatásával tölteni a régebben elsődlegesen tanházként működő zsinagógában. Fontosnak tarthatták viszont, hogy a nők is jelen legyenek az addig számukra érthetetlen nyelven megtartott istentiszteleteken. Bár a német nyelvű hitszónoklat gyakorlata csak 1843-tól honosodik meg Szegeden, a sok női ülés utalhat arra is, hogy a zsinagógában a rabbi a nők által használt mindennapi nyelven, jiddisül (is) tartott beszédeket.

És nyilván az sem írható csupán a véletlen számlájára, hogy az 1843 és 1847 között Szegeden hitszónokként, rabbiként és iskolaigazgatóként működött Pillitz Dániel adta ki az első mindkét nemnek, így a nőknek (is) szánt német nyelvű imakönyvet Magyarországon.[16]

Újabb, a máról szemlélve igen nagy jelentőségű fordulatot jelentett a szegedi zsidó nők történetében, amikor alapítása után 37 évvel a Nőegylet újabb célkitűzéssel gazdagította tevékenységének körét: 1872-ben létrehozta a szegény vagy árva leányok ingyenoktatására és kiképzésére alkotott pénzalapot. Ez szegedi illetőségű szegény vagy árva 14 éven fölüli izraelita leányok taníttatására szolgált. Ám a szokványosnak tűnő női kézimunkákon kívül – kifejezetten úttörő módon – támogatta a „minden kereskedelmi ügyekhez szükséges ismeretekben", valamint „más célirányos hivatásban önálló keresetmódra" állami vagy a kormány által engedélyezett (tehát garantáltan megbízható) magánintézetekben történő képesítést.[17]

A vállalkozás rendkívüli újszerűségének érzékeltetéséhez itt talán elég csupán arra utalni, hogy a *Magyar Zsidó Nő* című, 1900-ban indult női felekezeti lapnak háromnegyedévnyi megjelenése során szinte egyetlen szava sem volt a nők akkoriban már korántsem ritka – és igen gyakran a megélhetési kényszer diktálta – munkavállalásához, ahogyan az akkor már öt éve engedélyezett női egyetemjáráshoz és az ugyancsak ötödik éve működő leánygimnáziumhoz sem. De a zsidó felekezeti sajtó a századfordulón általában sem látszott felismerni a „nőkérdés" különböző vonatkozásainak súlyát, szerzői csupán a (nem zsidó) nevelőnők kártékony befolyásán és a zsidó polgárasszonyok frivol magamutogatásán (a korzón, a kávéházban és a fürdőhelyeken) köszörülték a nyelvüket. Innen nézve nem lehet eléggé nagyra értékelni a szegedi Nőegylet tevékenységét, amelynek köszönhetően A szegedi zsidók megjelenéséig, 1885-ig 7 tanítónő, 3 óvónő, 1 énekesnő, 10 fodrásznő, 3 szabásznő, 1 varrónő, 6 bába,[18] 1 szakácsnő kiképzése vált lehetővé.[19]

E néhány kiragadott példa azt volt hivatott megmutatni, hogy a szegedi zsidók valóban a kezdetektől fogva éltek a polgárosodás és a modernizáció kínálkozó lehetőségeivel. Tehették ezt annál is inkább, mert kedvezők voltak a befogadásuk feltételei, és eleve olyanok érkeztek a városba (vagy maradtak ott a bevándorlók közül), akik jó szemmel nézték a bevezetett újításokat, netán mindjárt azok élére álltak. A fent elemzett adalékok a többes identitás megélésének egy különösen természetes, görcsöktől mentes módjára vallanak. Ennek köszönhetően alakulhatott ki a 19. század utolsó negyedére az a helyzet, amelyben Mikszáth Kálmán mosolygós iróniával még a szegedi zsidók zsidóságát is kétségbe vonhatta. Valójában persze nem a zsidóságukat vonta kétségbe, hanem a másságukat, az idegenségüket tagadta Szegeden. Abban a városban, amelynek a nagy író ugyanezen cikke szerint legnagyobb érdeme az ő beolvasztó ereje, mellyel az idegent amalgamizálja, és legfőbb büszkesége az ő polgárias műveltsége; az a csodálatos rutin, mellyel a magasabb, modernebb eszmékhez hozzásimul: Szeged egy tükördarab a jövő Magyarországból, melyben meglátszik a polgári osztály majdani uralkodása.[20]

Szeged a zsidóság integrációja szempontjából is lehetett volna (ahogyan néhány évtizedig az is volt) „egy tükördarab a jövő Magyarországból" – amennyiben abban a jövőben valóban a polgári osztály uralkodik. S hogy végül mégsem így történt, az nem a szegedieken – zsidókon és nem zsidókon – múlott.

Fenyves Katalin

13 Löw Immánuel – Kulinyi Zsigmond, i. m. 154.
14 Klein Rudolf: Zsinagógák Magyarországon 1782–1918. Terc, Budapest, 2011. 132–133.
15 Komárik Dénes: A Dohány utcai zsinagóga építése. Budapesti Negyed, 1995/2. szám, 31–40.
16 Andachtsstunden für Israeliten beiderlei Geschlechtes. Eine möglichst vollständige Sammlung von Gebeten und religiösen Betrachtungen, zum Gebrauche bei der öffentlichen sowohl, als bei der häuslichen Andacht. Pest, Heckenast, 1849. (10. kiadása: Deborach címmel Budapest, 1895.)

17 Löw Immánuel – Kulinyi Zsigmond, i. m. 315–316.
18 Ennek jelentőségéhez lásd: Szeged története III/1. (Szerk. Gaál Endre.) Szeged, Szeged megyei jogú város önkormányzata megbízásából kiadja a Somogyi-könyvtár, 1991. 546. („A város egészségügyi feladatainak végzésében fontos szerepe volt a szülésznőknek. 1858-ban még csak 16-an, 1880-ban 30-an, 1908-ban 80-an dolgoztak Szegeden. A közgyűlés először 1871-ben foglalkozott a városban létesítendő szülésznői iskola tervével, a szűkös anyagi lehetőségeket mérlegelve azonban ekkor úgy döntött, hogy a »szülészeti képezde« városi költségen történő felállítását mellőzi. Ez a döntés azért is jelentett problémát, mert főleg a külterületeken képzetlen parasztasszonyok segédkeztek a szüléseknél. Csak átmeneti megoldást jelentett, hogy 1872-ben közülük az arra alkalmasakat a pesti egyetemre küldték féléves képzésre. A bábaképző felállítása napirenden maradt, míg végül 1884. március 14-én a Londoni körút 13. sz. alatt megnyílhatott a Szegedi m. kir. Bábaképző Intézet, amelyhez szülészeti és nőgyógyászati »kórodat« kapcsoltak.)
19 I. m. 306.
20 Mikszáth Kálmán: i. m.

A zsidó folklór szegedi kutatói

MODERN ZSIDÓ TUDOMÁNY ÉS EURÓPAI ÖNKÉP[1]

Löw Lipót

Löw Immánuel

A Löwök folklorisztikai és vallástörténeti munkássága csupán annak társadalmi beágyazottsága felől válik értelmezhetővé. Tanulmányunk a formálódó modern zsidó önkép és a vallási hagyomány racionális, történeti megközelítésének kapcsolatával foglalkozik. Löw Lipót munkássága szorosan összefügg azokkal a tendenciákkal, amelyek később fia, Löw Immánuel révén teljesedtek ki. A Löw család munkássága és hagyatéka Szegeden a modern zsidó tudományosságot képviselte. Ez a hagyaték számunkra a társadalmi kontextus, a mentalitástörténeti elemzés felől válik fontossá. Erre a kontextusra a zsidó régiségek fogalma és a mögötte meghúzódó koncepció világít rá.

Fontos leszögezni, hogy Löw Lipót zsidó régiségekkel foglalkozó tanulmányai egy olyan hagyatékot képeznek, ami a Ben Chananjában, más folyóiratokban, valamint önálló kötetekben jelent meg, s aminek egy részét Löw Immánuel gyűjtött össze, gondozta és adta közre[2]. A zsidó tudományosság egyik nyelve a német volt. Amíg Löw Lipót a zsinagógai szónoklat és a mindennapi nyelvhasználat terén a magyarosodást szorgalmazta, a Wissenschaft des Judentums keretében fiával együtt német nyelven publikált. A két szituatív nyelvhasználat között feszülő ellentét csak látszólagos. Gyáni Gábor és Fenyves Katalin egyaránt rámutatott arra, hogy a Bildung, a polgári műveltség nyelve – egy többnyelvűség keretében – az irodalmi német. Ez nem csak a magyarosodó zsidó polgárságot jellemezte[3]. A szituatív nyelvhasználat másik fontos oka – a Bildung és a bürgerliche Verbesserung felvilágosult gondolata mellett – az volt, hogy a 19. századi kultúraalakító központok között fontos szerepet töltöttek be Nyugat- és Közép-Európa német nyelvi szituációkban élő nagyvárosai. A német – a francia, héber és angol mellett – fontos közvetítő nyelvi közeget képviselt. A zsidó tudományosság művelői többnyire a modern zsidóság nyugati központjaiban végezték egyetemi tanulmányaikat, így a német összekötő nyelvként szolgált Nyugat-Európától Kelet-Európáig[4]. Löw Lipót munkái is sem csupán Szegeden kerültek kiadásra. 1870-ben Löw Lipót zsidó írásbeliség emlékeivel foglalkozó munkája például Lipcsében jelent meg[5].

A modern európai önmeghatározás az antik és keresztény örökség gondolatára épült[1]. Löw Lipót munkáit zsidó régiségtanként (jüdische Alterthumskunde) határozta meg, Scheiber Sándor Löw Immánuel munkáinak egy részét pedig zsidó folklore-ként fogta össze[2]. A két meghatározás szorosan összefüggött. A skót John Thoms (1803-1885) amikor a *folk-lore* szót (1846) megalkotta, a popular antiquities megfelelőjének szánta. Szerinte az ezrek emlékezetében szétszórt tényeket végtelen számban kell összegyűjteni, mindaddig, míg a begyűjtötteket Grimm *Deutsche Mythologie* c. művéhez hasonlóan lehet majd előadni és elemezni. A Német mitológiáról Thoms úgy nyilatkozott, hogy „parányi ténydarabocskák tömege, melyek közül rengeteg, ha magában szemléljük, jelentéktelen, de ha abban a rendszerben tekintjük, amelybe a nagy szellem összefűzte őket, olyan értéket nyernek, amiről az első feljegyző nem is álmodott"[3]. Thoms az összehasonlító vizsgálatok fontosságát is hangsúlyozta. Másik fontos tényező, hogy a modern európai középrétegekben intenzív spirituális érdeklődés jelent meg az univerzum, valamint az emberi faj természete és végzete iránt. Egyrészt úgy érezték, hogy a keleti vallások mondani tudnak valamit az ember természetéről és végzetéről. Nem tudományos keretek között, a múlt és a Kelet vallásait sokan belső fejlődésük okán megőrzendőnek és helyre állítandónak vélték. Másrészt heves tudományos aktivitás is jellemezte a vallás iránti érdeklődést. Az idegen kultúrák és vallások különböző jellemzőit és tényeit tanulmányozva minél szélesebb körű rálátás megszerzésére törekedtek. Mindez abban az időszakban történt, amikor mind földrajzi, mind történeti, mind pedig spirituális dimenzióban a világra vonatkozó európai új felfedezések legnagyobb része esett. A vallás iránti érdeklődés már nem csak vallásos, hanem kulturális alapon is állhatott. A kutatók között pedig ugyanúgy megjelentek a saját vallási meggyőződésükből és erkölcsi kategóriákból kiinduló idealisták, mint azok a kritikusok, akik a vallás mögött felfedezni vélték a racionalitást és a társadalmi szinten megjelenő ok-okozati összefüggéseket. Mindannyian megfigyelhető és tapasztalati úton tanulmányozható jelenségként tekintettek a vallásra[4].

A zsidó felvilágosodás egy általános társadalomtörténeti folyamatban helyezhető el, amelyet Ferdinand Tönnies és a zsidó történetírásban őt adaptáló Jakov Katz nyomán premodern–

1 Az írás a SZTE-BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék OTKA pályázata (68325) és az OR-ZSE-MTA Zsidó Kultúrakutató Csoport (TKI 237/2007) keretében végzett kutatások eredményeiből született. A tanulmány egyes részei Glässer Norbert előadásában Löw Lipót és a zsidó antikvitások kutatása, Zsidó hagyomány és modern európai önkép címen a Szegedi Zsidó Hitközség által Löw Lipót főrabbi születése 200. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencián (Szeged, 2011. május 22.).

2 Vö. Egyenlőség, 1889. febr. 24.; 1. A zsidók vallásos kozónye. [Írta:] D. Gy.

3 Fenyves Katalin: Képzelt asszimiláció? Négy zsidó értelmiségi nemzedék önképe. Corvina Kiadó, Budapest, 2010. pp. 112, 159, 180-184, 190-191.; Gyáni Gábor: 'Az újra felfedezett polgári múlt', in Sokszínű kapitalizmus Pályaképek a magyar tőkés fejlődés aranykorából szerk. Sebők Marcell HVG Kiadó, Budapest, 2004. pp. 13-15.

4 Daxelmüller, Christoph: Hundert Jahre jüdische Volkskunde – Dr. Max (Meïr)Grunwald und die „Gesellschaft für die jüdische Volkskunde", in Aschenas 9. J., 1. H. 1999. pp. 133-143.; Meyer, Michael A.: Two Persistent Tensions within Wissenschaft des Judentums, in Modern Judaism Vol. 24, No. 2. 2004. pp. 105-119.;

5 Löw, Leopold: Graphische Requisiten und Erzeugnisse bei den Juden. Beiträge zur jüdischen Alterthumskunde. Leipzig, 1870.

1 Vö. Fenton, Alexander: A néprajzi (etnológiai) kutatás szakaszai Nagy-Britanniában – különös tekintettel Skóciára, in Ethnographia XXX. 1989. p. 52., Anttonen, Pertti J.: Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship. Finnish Literature Society, Helsinki, 2005. pp. 27-33.

2 Löw, Leopold: Graphische Requisiten… im.; Löw, Leopold: Die Lebensalter in der jüdischen Literatur von physiologischem, rechts-, sitten- und religionsgeschichtlichem Standpunkte betrachtet. Beiträge zur jüdischen Alterthumskunde. Szegedin, 1875.; Scheiber, Alexander: Imannuel Löw Studien zur Jüdischen Folklore. Georg Olms Verlag, Hildesheim – New York, 1975.

3 John Thoms-ot idézi: Fenton, Alexander: A néprajzi… i.m. p. 54.

4 Waardenburg, Jacques: Classical Aproaches to the Study of Religion. Aims, Methods, and Theories of Research. Introduction and Antology. Walter de Gruyter, New York – Berlin 1999. pp. VII-X.

modern váltásnak tekintünk[5]. Ez alatt egy gyökeres társadalmi átalakulás értendő, amelyben megváltozott az egyén–közösség–állam viszonya. A testületiséget az individuumokkal kialakított szerződéses viszony váltotta fel. Megváltozott a vallási intézményi legitimitáshoz és autoritáshoz való viszonyulás. Ezzel együtt pedig fellépett a racionális kritika, valamint az ember és a társadalom megértésére és jobbá tételére irányuló igény[6]. Ezeket az általános tendenciákat a hászkálá, a zsidó felvilágosodás is adaptálta[7]. A vallási hagyomány láncolatához újszerűen viszonyuló stratégiák kidolgozásának időszaka ez. Ezek a stratégiák a zsidóság tőkés társadalomba lépő tagjai számára váltak fontossá. A múlt hagyománya saját életviláguk keretei között értelmezhető és használható múlttá vált[8]. A zsidó felvilágosodás keretében a tudományos értelmezés felől ebben segített a zsidó régiségtan, a zsidó folklór.

Ez azonban egyúttal célzatos, alkalmazott tudomány is volt. Feladata a mászkil eszmék terjesztése és egy új felvilágosult zsidó közösségi tudat megerősítése lett. A felvilágosodás keretében megjelenő különböző filozófiai irányzatok valláshoz való viszonyulásában közös vonásként jelent meg a vallási tradícióknak és intézményeknek az okság, a természet és az univerzalizmus mércéje szerint történő megítélése. A zsidó felvilágosodás képviselői, a mászkilok, leértékelték a korai modern askenáz judaizmus elszigeteltségét, Talmud-központúságát és kabbalisztikus irányultságát. Ez együtt járt a hagyomány láncolatához való viszonyulás gyökeres újragondolásával. A tradicionalitásra törekvő csoportok zsinórmértéke ezzel szemben a hagyomány láncolata, a *sálselet hákábbálá* volt. A hagyomány láncolatának lényege az, hogy minden újonnan felmerülő vallási kérdés és bevezetett gyakorlat az egymásra épülő generációk kanonizált vallási irodalmán keresztül visszavezethető legyen a szináji kinyilatkoztatásig és Mózes 5 könyvének szövegéig. Löw Lipót munkásságában a hagyomány láncolatához való újszerű viszonyulás fóruma a Ben Chananja címen indított „teológiai" folyóirat lett.

A zsidó felvilágosodás képviselői a közösségek belső kulturális mintáinak terén és a külvilággal való csoportközi stratégiában egyaránt reformot szorgalmaztak. Ez a belső kulturális minták esetében a belső zsidó kulturális javak körforgásának tágítását és újraorientálását foglalta magába, míg a külvilággal való csoportközi stratégiáknál a zsidók felkészítését a többségi társadalom felé történő közeledésre és az új lehetőségekben való részvételre[9]. Ezek a tendenciák a Löwök törekvéseiben is megjelentek. A morvaországi születésű Leopold Löw Szegedre vivő útja a tradicionalitásra törekvős hitközségi életből a tudatosan modernizáló városi középrétegek világába vezetett. Juda Löw ben Becalél (1525-1609), a prágai gólem megalkotásának legendájával övezett, MAHARAL néven ismert rabbinak, egyenes ági leszármazottjaként Trebitsch, Kolin, Leipnik, Eisenstadt (Kismarton) és Prossnitz talmud-iskoláiban tanult, ugyanakkor a *hászkálá* Nyugatabbról érkező eszméinek jegyében a pozsonyi líceumot is elvégezte protestáns teológiai ismereteket szerezve, valamint a pesti s a bécsi egyetemen is gyarapította tudását. A századforduló magyarországi lexikális tudásanyagában és önreprezentációjában Löw Lipót elsősorban magyarosodó vallási újítóként, az emancipáció szószólójaként és az izraelita oktatási reform meghatározó alakjaként tűnt fel. Az ezzel párhuzamos vagy a 20. század első felében íródott angol és német zsidó enciklopédiák – melyeknek szerkesztőségében Goldziher Ignác mellett, a *Wissenschaft des Judentums* kiemelkedő alakjai között sokszor ott található Löw Immmánuel neve is – a zsidó felvilágosodás alakját, a *mászkilt* emelték ki Löw Lipót életművéből[10].

A korabeli populáris zsidó szokások ellenében megjelenő

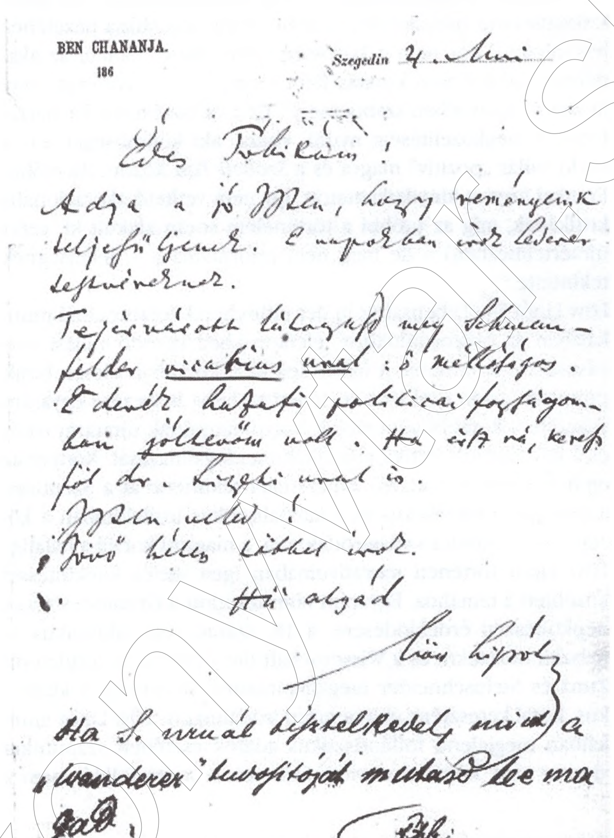
BEN CHANANJA.
186
Szegedin

Löw Lipót

5 Porat, Dan A.: One Historian, Two Histories: Jacob Katz and the Formation of a National Israeli Identity, in Jewish Social Studies Vol. 9, No. 3, (Spring/Summer 2003, New Series) pp. 56-75.
6 Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Túlélési stratégiák Társadalmi adaptációs módok. Kossuth Kiadó, Szekszárd, 2007. pp. 383-384
7 Vö. Dubin, Lois C.: Enlightenment and emancipation, in Modern Judaism. An Oxford Guide. Edited by Nicholas de Lange & Miri Freud-Kandel. Oxford University Press, Oxford, 2005. pp. 29-41
8 Hess, Jonathan M.: Leopold Kompert and the Work of Nostalgia: The Cultural Capital of German Jewish Ghetto Fiction, in The Jewish Quarterly Review Vol. 97, No. 4 (Fall 2007) pp. 576–615.

9 Dubin, Lois C.: Enlightenment… i.m. pp. 29, 36.
10 Vö. Haneman, Frederick T.: Löw, Leopold, in The Jewish Encyclopedia. Funk and Wagnalls Company, New York – London, 1906. pp. 192-193.

mászkil attitűd Löw Lipót hagyományértelmezésében is feltűnt. 1839-ben a Talmud előírásait az általa javasolt Accomodationsrichtung jegyében „rabbinikus tekintélyek égisze alatt különféle módosítások által a jelenlegi viszonyokhoz illeszteni" javasolta, amelyben a helyes út meghatározója a „történeti kutatás" lett volna[11]. Löw ekképp a jelen törekvéseiből kiindulva részlegesen felfüggeszttette a generációkon átívelő vallási tekintélyek láncolatát, amelyre a tradicionalitásra törekvő közösségek vallásosságukat alapozták. Az accomodatio Löw Lipót szerint ugyanis azáltal, „hogy visszatér a forrásokhoz, egy szabadabb kritikai kutatás számára tör utat. Máris sok lényeges újítást hozott a zsinagógába és az iskolába és így üdvösen hatott a zsidóság fejlődésére."[12]

Vélekedése mögött korának haladásról alkotott gondolata és a modernitás minden korábbitól élesen elkülönülő mivoltáról megfogalmazott képzete állt. Ennek lenyomata figyelhető meg a történetiség rendjére vonatkozó elképzeléseiben is. A történetiség rendje alatt a saját múlttal szemben fenntartott viszony értendő, azaz a saját történelem kezelése és a vele való élés módja. Ez nem periodizáció, hanem viszonyulási mód és annak változása.[13]

Löw egyik írása, Die Klage über Indifferentismus jól példázza ezt.[14] A vallási közöny történetéről írott tanulmánya egyszerre történeti áttekintése és bírálata is a nemzedékek láncolatára épülő, múlthoz való, tradicionális zsidó viszonyulási módnak. Az orthodoxia a korábbi nemzedékek vallásosságbéli nagyságát hangsúlyozza. Ezt a vallásosságot visszafelé haladva a genealógiai láncolaton mind tökéletesebbként és elmélyültebbként mutatja be. A történetiség orthodox rendjének társadalmi célja a közösségi értékek és minták megerősítése. A követendő utat jelölik ki általa.[15] Ez pedig a múlt viszonylatában rajzolódik ki a jelen keretei között. „Folyton hangoztatják, – írja Löw – hogy a közöny vallásos dolgokban mindinkább tért hódit magának, hogy az nemcsak a nagyvárosokban terjedt el, hanem kisebb helységekben is utat tört magának. A szünni nem akaró panasz nem ejti bámulatba azokat, kik elmult idők történetét ismerik. Tudja a történész, hogy a panasz nem uj, csak meg-meg ujul; évszázadokon át ugyanazon hang vonul végig. A vád egyes pontjai idő és körülmények szerint változtak, a vád maga azonban folyvást az maradt."[16] Löw Lipót azáltal, hogy a vallási autoritások vélekedéseit a történeti kritika tárgyává tette, egyúttal saját korától is eltávolította azokat. Löw orthodox kortársaitól ugyanis ezek a zsidó felvilágosodás képviselőit érintő bírálatként hangzottak el. A történelem menetét a modern haladás felől átértelmezve pedig Löw a múlthoz való orthodox viszonyulásról mondott kritikát. „A korszakok kapcsolatban állanak egymással mint a lánczszemek: a jelen a multból fejlődik; a ki tehát a jelent kárhoztatja, az pálczát tört a mult fölött is."[17] Erősítette meg a tudatosan modernizáló zsidók útjának helyességét, amelyre a történeti fejlődés újabb szakaszaként tekintett.

Mind a fejlődés felvilágosult toposzának jegyében kifejtett társadalmi/ felekezeti tevékenységét tekintve, mind pedig azt a zsidó tudományos munkásságot nézve, amelyre a századfordulós *Wissenschaft des Judentums* a zsidó régiségek búvárlataként tekintett vissza, Löw Lipótot egyaránt jellemezte az a történeti rekonstrukció, amelyet – Harvey Hill szerint – a 19. századi felekezetek tanításukban vagy intézményi szerkezetükben a részleges reformok előmozdítására használtak.[18] A *Wissenschaft des Judentums* rabbinikus vonalán belül – a történelemben manifesztálódott zsidó tradíció természetét kutatva, az esszenciális judaizmust keresve – ennek jelentős képviselője Abraham Geiger volt. A történeti rekonstrukciós megközelítés a puszta történeti megismerés problémáján túl a felemelkedő reformprogramot támogatta azáltal, hogy illusztrálta azt a számtalan utat, amelyen a zsidók a vallási életüket a különböző körülményekhez igazították, anélkül, hogy vallási tradíciójához való hűségüket feláldozták volna.[19] Löw Lipót megfogalmazásában ennek a történeti rekonstrukciónak a magyarországi adaptációja tűnt fel: „időszerűnek tartjuk, hogy a talmudot (…) csodálói ellen is megvédjük és tudományos megtárgyaláshoz segítsük, aminőben az ókor más írásművei már régen részesülnek."[20] – írta Löw az emancipációt és a kongresszusi szakadást megelőzően szegedi zsidó tudományos folyóiratának, az általa indított és 1858-1867 között megjelentetett *Ben Chananja* hasábjain.

Löw Lipótnál a zsidó régiségek monografikus feldolgozásai is ebbe a történeti rekonstrukciós törekvésbe illeszkednek: *Die Graphischen Requisiten* (1870-71), *Die Lebensalter in der Jüdischen Literatur* (1875), valamint a tervezett harmadik kötetnek posztumusz megjelent töredékei: *Der Synagogale Ritus* (1884). *The Jewish Encyclopedia*, amelynek nemzetközi tanácsadó testületébe Löw Immánuel is tartozott, 1906-ban ugyanezt a vonatkozást emelte ki, amikor arra utalt, hogy Löw Lipót legjelentősebb zsidó régiségtani tanulmányai és responzumai azzal a céllal íródtak, hogy a különböző intézmények fejlődését bizonyítsák és hogy a legtöbb esetben kimutassák az idegen szokások befolyását.[21]

Löw Lipót főbb műveinek megjelenését követően Goldziher Ignác a *Magyar Zsidó Szemle* indulásakor, 1884-ben programként ugyanezt a geigeri történeti rekonstrukciót kérte számon a judaizmus magyarországi neológ megközelítésén. Az általa szorgalmazott bibliakritika határát – Szabolcsi Miksa nézetéhez hasonlóan,[22] bár nem a közösség vallási élete, hanem az akadémiai tudományos kutatás felől szemlélve – a Tórában, azaz Mózes öt könyvében szabta meg.[23] Ez a választóvonal Zacharias Frankel megközelítéséig nyúlik vissza, aki különbséget tett a zsidó vallás „pozitív" magva és a *Szóbeli Tan* között. Az előbbi Frankel szerint kinyilatkoztatott, így nem vethető alá racionális kritikának, míg az utóbbi a történelem során alakult ki, ezért újraértelmezhető – de meg nem reformálható –, jelenségnek tekintette.[24]

Löw Lipót Die Lebensalter in der jüdischen Literatur című munkájában az életfordulókhoz, életkorokhoz kötődő vallási szokásokat vette számba. A mászkilok által korábban élesen bírált populáris zsidó szokások történeti távlatba helyezése egyaránt segítette a korábbi generációk hagyományainak újratárgyalását és a felvilágosult kritika mérsékelt megfogalmazását. Könyve az emberi életre vonatkozó ismereteket tekintette át a Szentírás, a talmudi, a rabbinikus és a kabbalisztikus irodalomban a középkortól a modern világirodalomig, a magzati kortól a halálig. Löw Lipót történeti narratívumában igen széles kitekintéssel közelített a témához. Egyaránt támaszkodott a Grimm-testvérek népköltészeti érdeklődésére, a 18. század végi rabbinikus és mászkil nézetekre és a Wissenschaft des Judentums területéről Zunz és Steinschneider megállapításaira. Beépítette a klasszikus, korai keresztény és a nemzeti irodalmat is. Löw Lipót munkáiban megjelenő folklorisztikus adatok esetében számunkra viszont azok kontextusa válik fontossá. A zsidó folklór nem a

11 Löw, Leopold: Die Reform des Rabbinischen Ritus auf rabbinischem Standpunkte. In: Gesammelte Schriften. I. kötet, Szeged, 1889. 15-29. Idézi Komlós Aladár: Magyar-zsidó szellemtörténet a reformkortól a holocaustig. I. kötet. A Magyar zsidóság irodalmi tevékenysége a XIX. században. Múlt és Jövő Könyvek. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 1997. pp. 41-42.

12 Uo.

13 Szekeres András: Az idő urai? Történészek és időstruktúrák, in Fejős Zoltán (szerk.): A Megfoghatatlan idő. Tanulmányok. Tabula könyvek 2. Néprajzi Múzeum, Budapest, pp. 136-147.

14 Löw, Leopold: Die Klage über Indifferentismus, in Ben Chananja 1858. pp. 3-10.

15 Lásd: Glässer Norbert: Ateresz z'kénim A vallási szocializáció családképe a két világháború közötti budapesti orthodox zsidó sajtó diskurzusaiban, in Rokay Zoltán – Csipak Árpád (szerk.): Pléróma. 1947-2012. Lux Color Printing – Szulik Alapítvány, Óbecse, 2011. pp. 77-108.

16 Magyar fordítását magyar zsidóságon belüli kultúrmissziós célzattal közli Szabolcsi Miksa: Egyenlőség, 1889. febr. 24./ 4. A zsidók vallásos közönye. [Írta:] D. Gy.

17 Uo.

18 Hill, Harvey: The Science of Reform: Abraham Geiger and the Wissenschaft des Judentum, in Modern Judaism Vol. 27, No. 3, October 2007. p. 329.

19 Hill, Harvey: The Science of... i.m. p. 330.

20 Löw, Leopold: Die Pflege der talmudischen Alterthumskunde eine dringende Aufgabe unserer Zeit. Gründung eines wissenschaftlich talmudischen Vereines. Ben-Chananja 1865. nov. 22./ 839-847. Idézi Komlós Aladár: Magyar-zsidó... i.m. p. 42.

21 Haneman, Frederick T.: Löw, Leopold... i.m. p. 192.

22 Egyenlőség, 1898. márc. 10. 2-5. A szeminárium és a bibliakritika, írta Szabolcsi Miksa.

23 Goldziher Ignác: A bibliai tudomány és a modern vallásos élet, in Magyar Zsidó Szemle I. évf. 2. sz. 1884. pp. 89-91.

24 Yedidya, Assaf: Orthodox reactions to "Wissenschaft des Judentums", in Modern Judaism Vol. 30, No. 1, February 2010. 88.

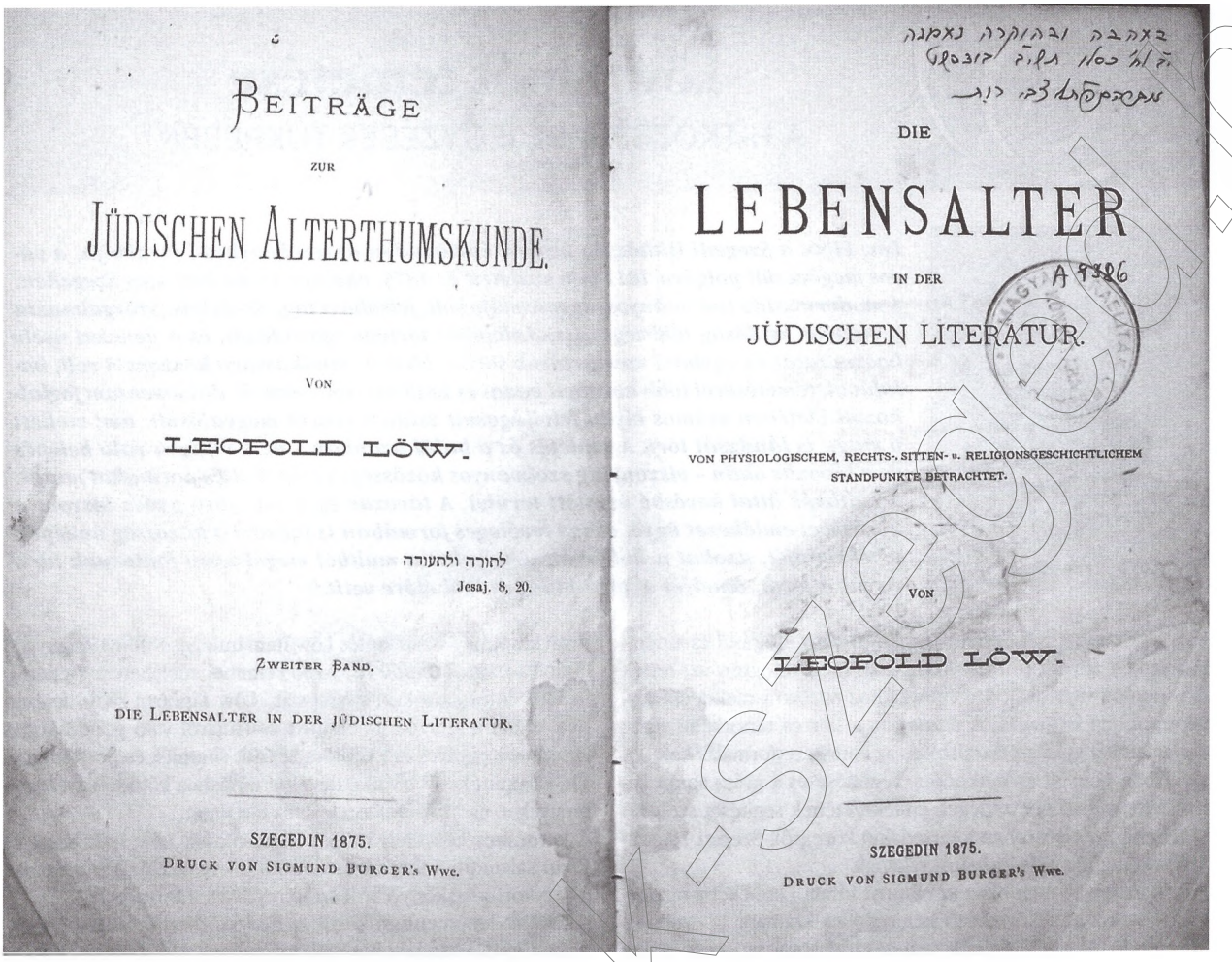

Beiträge
zur
Jüdischen Alterthumskunde.

Von

Leopold Löw.

לחורה ולחעורה
Jesaj. 8, 20.

Zweiter Band.

Die Lebensalter in der jüdischen Literatur.

Szegedin 1875.
Druck von Sigmund Burger's Wwe.

Die
Lebensalter
in der
Jüdischen Literatur.

Von physiologischem, Rechts-, Sitten- u. Religionsgeschichtlichem
Standpunkte betrachtet.

Von

Leopold Löw.

Szegedin 1875.
Druck von Sigmund Burger's Wwe.

népiség gondolatának részeként jelentek meg, hanem vallási-felekezeti keretek között, összhangban az emancipációból eredő kizárólagosan felekezeti önmeghatározással.

Apja munkásságát folytatva, Löw Immánuel írásai elsősorban a neológ középrétegeknek szóltak,[25] ugyanakkor az új zsidó tudományosság keretében megfogalmazott felvetései nem csupán a tudatosan modernizáló zsidó középrétegek kultúráról és vallásról kialakított éthoszát jellemezték. Mindez ugyanis egy olyan modern európai önképbe illeszkedett, amely az egyetemes emberiségre kivetített unilineáris fejlődés mentén felrajzolt saját történetét az antikvitásban gyökereztette, s ezen kulturális fejlődés csúcsának önmagát tekintette.[26]

Löw Immánuel tematikus, folklorisztikai írásaiban kiindulási pontként a Szentírás, s az azt értelmező Talmud korának irodalma szolgált. A judaizmus ezt követő kanonizált irodalma viszont – vallási vonatkozásait ugyan el nem vitatva – már a populáris antikvitások kontextusába ágyazódott, és kultúrtörténeti jelentőséget nyert. Löw ennek során ókori képzeteket foglalt össze pozitivista módon. A rabbinikus tudás mellett így kaptak helyet az orientalisztikai ismeretek és a modern zsidó történetírás addigi eredményei. A szövegeket tekintve így váltak forrássá a judaizmuson belüli nem kanonizált párhuzamos értelmező irodalmak, a judaizmuson kívüli apokrif iratok, a görög és római források, a keresztény szövegek és szent hagyomány, a bibliai népekről alkotott modern tudásanyag, valamint a természeti népek szokásai. Az antik források és a keresztény hagyományok a modern Európa önképében értelmezendők. Az antikvitás – a Wissenschaft más képviselőihez hasonlóan – az az időszak Löwnél, amelyen keresztül a judaizmus hagyománya – a görög, római és keresztény hagyományokra építő – modern nyugati emlékezet részévé válhat.[27]

A Wissenschaft történeti rekonstrukciója gyakran állt a judaizmust taglaló modern keresztény értelmezések ellenében megfogalmazott apologetika szolgáltában.[28] Löw esetében viszont a keresztény források használata a párhuzamosság felmutatásával elsősorban a zsidó hagyomány európai elhelyezését, a századforduló középrétegeibe illeszkedett zsidóság számára a modern igényekhez igazodott judaizmus európai emlékezetbe történő integrálását segítette.

Löw Lipót és Immánuel tanulmányai – a modern európai önkép keretében – egyúttal szintézisét is képezik a korszak judaizmus kultúrtörténetére vonatkozó tudásanyagának. Céljukat és a tudatosan modernizáló zsidó közösségek emlékezetét tekintve ugyanakkor az integráció szövegei is. A recipiált felekezetté vált izraelita vallású emancipált középrétegek társadalmi integrálódásának időszakából egy olyan időszakba vezetnek át, amelyben már csupán az integráció belső neológ diskurzusa maradt meg, az a társadalmi közeg pedig, amelybe ágyazódott, gyökeres változáson ment keresztül.[29]

Glässer Norbert – Zima András

25 Toronyi Zsuzsanna hasonló tendenciát mutatott ki 1932-től a budapesti Zsidó Múzeum esetében, amely a rituális-kulturális törésvonal mentén, a rituális használatból kivont, kulturális síkra áthelyeződött szertartási tárgyak szemlélését a Tóra-olvasás napjain, valamint szombaton és az ünnedélőnapi böjt során kvázivallásos cselekedetként tette lehetővé a neológ hívek számára. Toronyi Zsuzsa: Útmutató gyűjtemények néprajzi értelmezésére: zsidó néprajzi múzeum? in Néprajzi Értesítő LXXXVIII. 2006. pp. 54-55. A bemutatott eset számos vonásában hasonlít Arnold Eisen által felvetett – kompenzációs kvázivallási cselekedetként felfogott modern zsidó nosztalgia kérdéséhez. Eisen, Arnold M.: Rethinking Modern Judaism. Ritual, Commandment, Community. The University of Chicago Press, Chicago & London, 1997. pp. 1-20.

26 Vö. Anttonen, Pertti J.: Tradition... i.m. pp. 28-30.

27 Eisen, Arnold M.: Rethinking... i.m. pp. 1-20, 156-187.

28 Hill, Harvey: The Science of... i.m. pp. 330-331.

29 Frisch Ármin, dr.: Tanulmány Löw Lipótról, in Jubileumi Emlékkönyv Dr. Blau Lajos a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet igazgatójának hatvanötödik születésnapjára és negyvenéves írói jubileuma alkalmából. Kiadták dr. Hevesi Simon – dr. Klein Miksa – dr. Friedman Dénes, Budapest, 1926. pp. 180-181., vö. Glässer Norbert – Zima András: Unchangingness In Change The changed self-image of Budapest Jewish groups in the interwar years as a result of the changed borders in the Carpathian Basin, in Acta Ethnographica Hungarica 56 (2011) 1. pp. 63-92.

Löw Lipót temetése

A HITKÖZSÉGI BEJEGYZÉSEK TÜKRÉBEN[1]

Löw Lipót a Szegedi Hitközség negyed évszázadon át tevékenykedő főrabbija, a város megbecsült polgára 1811-ben született és 1875. október 13-án halt meg Szegeden. A modern zsidó tudományosság művelője volt, felsőházi tag, 48-as hős. Szorgalmazta a magyar zsidóság többségi társadalomhoz történő igazodását, és a nemzeti nyelv használatát az egyházi szertartások során. Élete és munkássága közismert volt, halálával, temetésével több korabeli hazai és külföldi sajtótermék, dokumentum foglalkozott.Életében számos olyan felvilágosult zsidó törekvés megvalósult, ami mellett ő maga is lándzsát tört. A születés és a halál azonban – az e világba való belépés és a távozás okán – viszonylag szokványos közösségi rutinokat és normákat mutat. A változás által kevésbé érintett terület. A távozás és a vele járó gyász viszont a közösségi emlékezet ügye, és így tevőleges formában is tükrözi a közösség önképét, értékrendjét, azokat a dolgokat, amelyeket a múltból megőrzésre fontosnak tart, és azt a jövőt, amelyet a jelen pillanatából előre vetít.[2]

Löw Lipót temetését egyfelől a vallástörvény előírásai és a nemzedékeken átívelő rutinok határozták meg, ahogyan azt tették más neológ vagy orthodox irányzathoz tartozó izraelita elhunytak esetében is, másfelől viszont az a kor és társadalmi réteg szolgáltatta a gyászszertartások és az emlékezetformálás keretét, amelyben Löw élt és működött. Temetése és a gyász során keletkezett, a jövő nemzedékek emlékezetének segítését szolgáló szövegek, így elsősorban a társadalmi közegről, Szeged 19. század végi neológ polgárságáról vallanak.

Löw környezete nem bízta az elhunyt főrabbi emlékét a bizonytalan jövőre, az elkövetkező nemzedékek számára az érték- és követendő út kijelölésének szándékával több szöveget is hagyott. Az eseményről a hitközségi archívumban megmaradt régi iktatott iratok sajnos nem tudósítanak. A temetkezési egylet, a Chevra archívumának hiányosságai miatt az Aranykönyv kivételével az esettel kapcsolatosan szintén nem található irat. Tehát a vizsgálódásban 3 könyvre hagyatkozhatunk. A művek különkülön is megállják a helyüket az esemény leírásában, azonban együtt vizsgálva tükrözik vissza az egész gyászfolyamatot a halálos betegségtől kezdve a temetés egy éves évfordulójáig. A feljegyzések eredeti forrása az alkalomra összehívott gyűlés lehetett, erre a dátumok összevetésével, illetve az utalások és leírások alapján lehet következtetni. A Chevra Aranykönyv[1] *„Krónika"* fejezete[2] választékos stílusú vallási szöveg, a zsidó közösség számára íródott. A másik kettő mű (Löw Lipót végtisztessége, Löw Immánuel - Kulinyi Zsigmond: A Szegedi Zsidók 1785-1885) a nagynyilvánosság számára készült.

Az *Aranykönyv* a többitől formailag is eltérő, kézírásos munka.[3] E kötet a Szent Egylet három egykori törzskönyvéből megmaradt egyetlen. Két lapján kapott helyet a Löw Lipót halála és temetése, ami egyszerre volt a Löw család életútjához kötődő átmeneti rítusa és a közösség krízise eseménye, a rabbiszék megüresedése. 1875 novemberében egy hónappal az esemény után közreadtak egy füzetet, mely *„Löw Lipót végtisztessége"* címet kapta. A temetési rítusok, a gyász és a részvétnyilvánítás írásbeli megörökítését és a tágabb közösséggel történő megosztását szolgálta.[4]

Jóval későbbi visszatekintés Löw Immánuel és Kulinyi Zsigmond kötete a *Szegedi zsidók 1875-1885* címmel, melyben az esetleírás további információkkal gyarapszik. Löw Lipótról szóló fejezetben közlik a szerzők az elhunyt családjáról való gondoskodás aktusát, az egyéves évfordulóra készült síremlék és portré avatását, valamint később zajló, de a szertartáshoz kötődő egyéb eseményeket, és a kapcsolódó levelek tartalmát.

A kérdéshez közvetett módon kapcsolódik Löw Immánuel és Klein Salamon: *A Szegedi Chevra története* is. Ebből származnak az egykori törzskönyvekről szóló részletes információk.

A három dokumentum közül az első szorosan a vallási élet kialakult gyakorlataihoz kötődik, még a széles közönségnek szánt nyomdatermékek a modern polgári önmegjelenítés eszközei. Így elsősorban a szentegylet Aranykönyve válik számunkra fontossá. Hogyan jelent meg benne a környezet elvárásaihoz, a modern nyugati polgári mintákhoz és a dualizmus magyarországi társadalmának kereteihez történő igazodás? Löw Lipót, aki a vallási hagyomány racionális szelektív felülvizsgálatát, egyes hagyományoknak a modern zsidó tudomány, a Wissenschaft des Judentums által végbemenő történeti vizsgálatát szorgalmazta,[5] távozásában miként vált részesévé a talmudi gyökerű és a közösségi rutinokban és értékrendszerben lehorgonyzott populáris zsidó szokásoknak?

A Chevra Kadisa jótékonysággal, betegekkel, haldoklással, halállal, temetéssel, temetővel foglalkozik. Minden tevékenységüket iratokban, szabályzatokban hivatalosan rögzítik. A törzskönyveik lényeges alapiratok. Fontos bejegyzések mellett a tagok törzslapjait is tartalmazzák. A Szegedi Szent Egyletnek a háromból utolsó és megmaradt könyve 1873-tól datálódik. Löw Lipótra vonatkozó oldalait Klein Salamon Chevra titkár jegyzett föl. Itt olvasható továbbá Löw Immánuel által írt méltató levél másolata, melyet a Chevra Kadisa tagjainak és vezetőinek küldött a temetés után. A lapok egyikén van a főrabbi törzslapja, ahová saját költeményét ő maga írta le.

Klein Salamon a héber nyelven, a rabbinikus szövegek jellegzetes szófordulatait alkalmazva részletekbe menően rögzíti az eseményeket. A krónika nem száraz tényközlés, hanem a közösség szempontjából fontos múltat – a későbbi nemzedékek emlékezetének szánva – 1875. november 7-én kelt elhatározással. A korbeli nekrológok – köztük az orthodox híradások is – az éppen zajló ünnepkör kronologikus sorrendjéhez és eseményeihez csatlakoztatva tárják elénk a távozás eseményeit.[6] A polgári

1 Előadás formájában elhangzott a Hagyományláncolat és modernitás c. vallási néprajzi konferencián (Szeged, 2012. február 28-29.). A Chevra Aranykönyv Löw Lipótra vonatkozó héber szövegét Bányai Viktória, az MTA tudományos főmunkatársa fordította. Segítségéért itt szeretnék köszönetet mondani. A cikk lektorálásáért, a mentalitástörténeti szakirodalom terén tett észrevételeiért Glasser Norbertet, az SZTE-BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék tanársegédét, az illusztrációs anyag kivitelezésért pedig Illés Tibort, a Szeged Ma fotóriporterét illeti köszönet.

2 Vö. Assmann, Jan: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999

1 Chevra Aranykönyv. Szeged, 1873. (A művészi kivitelű munka Posner Károly Lajos budapesti műintézetéből került ki 1873. évben)

2 Löw Lipót betegségének, halálának és gyászrítusának leírása.

3 Klein Salamon: „Emlékirat, amelyben elbeszélem történetünket, gyászunkat és elhagyatottságunkat 636. év újévtől a szukkot második félünnepi napjáig = Chevra Aranykönyv. 1873. Számozás nélküli lapok. 1/2., 2/1. hasábok.

4 Löw Lipót végtisztessége. Szeged, Közzéteszi és kiadja a Szegedi Izr. Hitközség, 1876; Löw Immánuel – Kulinyi Zsigmond: A Szegedi Zsidók 1785-1885. Kiadja a Szegedi Zsidó Hitközség, Szeged, 1885.

5Vö. Gleszer Norbert – Zima András: Scheiber Sándor, a Löw-hagyaték gondozója = Hacofe Új folyam 2. szám http://www.or-zse.hu/hacofe/vol2/gleszerzima-seiberlow2011.htm

6 Glässer Norbert szíves közlése, összevetésül lásd Gleszer Norbert: Jákob lajtorjái. Az országos ortodox sajtó cádikképe 1925-1944 között. Pócs Éva (szerk.): Démonok, látók, szentek Vallásetnológiai

gyászkultúra – és főként annak sajtóbeli lecsapódása – szintén nagy figyelmet fektetett a távozás körülményeire, az esetleges betegségre és a haldoklás körülményeire is kitérve.[7] A chevra-könyv bár elsősorban vallási jellegű, hitközségi forrás részletességgel írta le Löw Lipót betegségének kezdetét, életének utolsó napjait, halálát és temetését.

A közösségi krízishelyzetre adott válasz a krónikában leírtak szerint végig kettősséget mutat. Klein Salamon felsorolta – a tiszteletteljes elismerés jeléül Gáonként[8] megjelenített – főrabbi gyógyulásáért, életéért elmondott hagyományos imákat, miközben azt is megörökítette, hogy a város legjobb orvosait hívták, a jobbulás érdekében. A hagyományokhoz ragaszkodást a gyógyulásért mondott imákban, a holttest előkészítésében, és a gyászrítus folyamán érhetjük tetten, miközben a polgári elvárások szerinti külsőségek beiktatása egy másik életvilág, a középrétegek polgári normáit és értékrendszerét képviseli. A kettősség oka nemcsak az egykori vallási vezető asszimilációs beállítottsága, és őt a rabbiszékbe meghívó híveinek gondolkodásmódja, hanem a főrabbi távozásának lokális jelentősége is. A zsidó közösséget a város társadalmával együtt érinti a tragédia.

Betegsége alatt háza előtt Szeged népe virraszt, várva a jobbulást, a zsidó közösség pedig elvégzi a vallási rítus előírásait: *„…imádkoztunk és zsoltárokat mondtunk, és megcsinálták érte a betegek Mi se-bérakh-ját[9], és felajánlásokat tettek a gyógyulásáért. A betegség folyamán kimentek a temetőbe az igazak sírjához imádkozni, és teljes lelki és testi gyógyulást kérni. Aznap este másodszor is zsoltárokat mondtunk R. Joszef Eliezer Bak világítson gyertyája pidjon nefest[10] csinált… tisri 3. napján reggel 18-an a zsinagógába mentünk és zsoltárokat mondtunk, (…) összpontosítással és istenfélelemben, és böjtöltünk."*[11]

Orvos, és ima sem segített „szukkot[12] előnapján éjjel fél tízkor tért vissza a szent és tiszta lelke az eredetéhez, az eljövendő világ forrásához, a gyülekezet és a chevra előkelői (…) közösségében".[13] A lélek megváltása szertartás, az igazak sírjánál mondott ima, a közösségi zsoltármondás és az évek felajánlása saját életükből a haldokló napjainak, éveinek meghosszabbítására

Istennév egy Tóraszekrény-függönyön

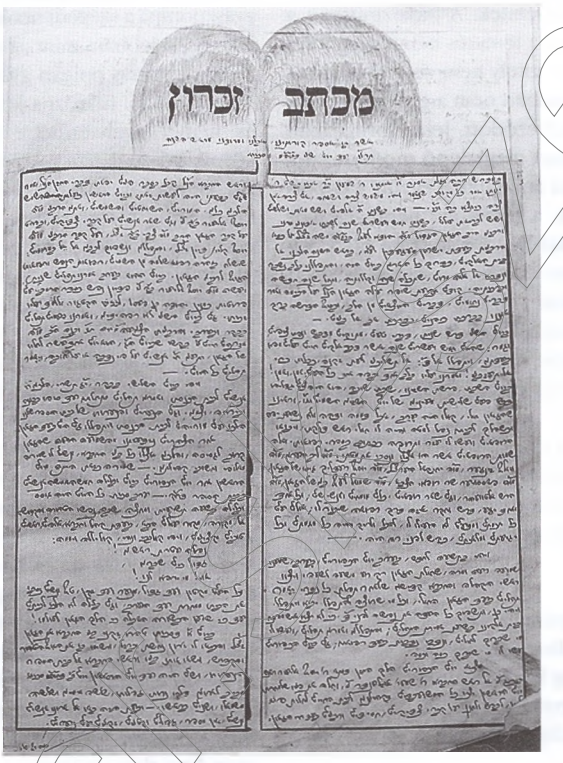

A Chevra Aranykönyvéből

a kortárs orthodoxiában is élő gyakorlat volt, amelyet a későbbi nemzedékek sajtóbeszámolói is megemlítettek.[14]

A temetés során a továbbiakban is tapasztalható ez a kettősség. A Gáont a chevra idősei a hagyományok szerint tisztították meg. A rituálisan felkészített testet mégsem a tradicionális egyszerű deszkakoporsóba, hanem előkelő nagypolgári külsőségeket mutató kettős érckoporsóba zárták.[15] A továbbiakban együtt búcsúzott tőle saját hagyományaiknak megfelelően a keresztény és zsidó társadalom: *„Magyar testvéreink közül is sokan eljöttek (…) s földre térdelve imádkoztak a Gáon – szent emléke legyen áldott – koporsójánál."*[16] A chevra tagjai kegyes cselekedetként őrizték őt. Mellettük a városi őrségből kettesével adtak őrzést, mely a zsidó szokásoktól eltérő mozzanat volt.

A krónika a már említett stílusban részletezi az elkövetkező mozzanatokat. *„A Gáon – szent emléke legyen áldott – temetése nagy kíséret mellett zajlott sok közösségből összegyűltek tiszteletére, közeli s távoli közösségekből. A városunk lakói fekete zászlókat kötöttek a házaikra. Országunk Hagar[17] országa négy égtája felől érkeztek rabbik, és a közösségek kiválasztottjai, előkelői. Délután megteltek az utcák (…) kicsik és nagyok ott voltak, senki nem maradt otthon, az egész nép, mindannyian, még a város vezetői és a katonai parancsnokok is eljöttek."*[18] A városi részvétel és a lokális szinten megjelenő felekezetközi gyászpompa nem volt egyedi jelenség – jóllehet ez esetben Szeged köztiszteletben álló polgárának szólt. Az orthodox főrabbik elkíséréséről a történeti Magyarország különböző közösségeiből hozhatóak hasonló híradások.[19]

Löw Lipót halála, búcsúztatása nemcsak városi esemény volt. A halálhírt tudatták[20] Magyarország és Ausztria összes közösségével. Tisztelői az ország minden vidékéről és külföldről is érkeztek. E mögött azonban az aktív, emlékezet formáló közösség állt, ami korának polgári és neológ zsidó normáit követte. Löw Lipót *„megbecsüléséhez illő nagy gyászt készítettünk elő"*[21] – írta a krónikás. Valóban így történt, a leírásokból egyértelműen elénk tárul a szokásos rítusok egy részének betartása mellett a nagyszabású, polgári gyászpompát mintául vevő esemény megrendezése. A XIX. század közepi gyászrítus elsősorban a temetési menetre fókuszált. Löw Lipót búcsúztatásánál a korábbi kor-

fogalmak tudományközi megközelítésben. Tanulmányok a transzcendensről VI. Balassi Kiadó, Budapest, 2008, 352-379.

7 Lakner Judit: Halál a századfordulón. História könyvtár monográfiák 3. História – MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1993, 9-10, 32-34.

8 Kiváló Talmud-tudású, tanító, lángész, nagy tudású vallási vezető.

9 Mi se-bérach (=aki megáldotta) Tóra-olvasás utáni ima a közösség tagjaiért, az ősatyákért, rokonokért, melyet a beteg nevének említésével szokás elmondani, és pénzt ajánlanak fel közösségi és szociális célokra.

10 Pidjon nefes = a lélek megváltása szertartás. Különböző hagyományok léteznek arra, hogy milyen összeg, hány érme (fémpénz) szétosztásával kell megváltani a beteg lelkét. Itt a nevét alkotó betűk számértékét vették alapul.

11 Klein Salamon: „Emlékirat… i.m.

12 Sátoros ünnep

13 Klein Salamon: „Emlékirat… i.m.

14 Vö. Gleszer Norbert: Jákob lajtorjái… i.m.

15 Vö. Lakner Judit: Halál a századfordulón… i.m. 15.

16 Klein Salamon: „Emlékirat… i.m.

17 Magyar.

18 Klein Salamon: „Emlékirat… i.m.

19 Vö. Gleszer Norbert: Igazak és jámboraik a Vészkorszak előtti Magyarországon A „csodarabbikhoz" folytatott zarándoklatok mentalitástörténeti vonatkozásai. Fried István –Vajda Zoltán (szerk.): Kommunikációs formák. Az SZTE BTK Tudományos Diákkörének dolgozatai. Szeged, SZTE-BTK HÖK, 2006, 7-26.

20 A szerző választékos nyelvhasználatának bizonyítéka az eredeti szövegben használt dillug-rav, vagyis a telegráfra alkalmazott nyelvújítási szóalkotás.

21 Klein Salamon: „Emlékirat… i.m.

szakok főnemesi gyakorlatában gyökerező fényűzés, továbbá a temetési menet látványossága megegyezik a polgárság elvárásaival.[22] Mindez Löw életére tekintettel, mint neves személyiségnek, számára is kijárt. 1875. október 14-én megtisztították, gyalulatlan deszkák helyett réz és vas koporsóba tették, ami a királyokéhoz, főnemesekéhez és a nemzet modern hőseiéhez hasonlóan alkalmazott eljárás. Fiai és a chevra vezetői elvitték az izr. Leányiskolába,[23] a szombati munkatilalom miatt október 17-e vasárnap délután 14.30 óráig volt felravatalozva.[24] Ekkor a chevra vezetői a zsinagógába szállították, ahol gyászbeszédeket következtek, majd a főkántor és a kórus búcsúzott tőle. Ezután kivitték a koporsót a zsinagóga udvarára és újabb méltató búcsúbeszédeket mondtak.[25]

A koporsó további útja is figyelemfelkeltő, hiszen 18 fáklyavivő rakta négylovas kocsira. Fáklyák fényénél vonult a tömeg, számtalan járművel a temetőhöz. A kíséret élén a város lovasai kivont karddal mentek. Szeged „polgárainak" ilyetén részvétele nem része a hagyományos elkíséréseknek. A judaizmusban a halottat utolsó útjára elkísérni – ami a temetés héber megnevezése is egyben – olyan jócselekedet, amely nem viszonozható. A hangsúly az eredeti vallási kontextusban nem a gyászpompára, hanem a jámbor cselekedetekre helyeződött. Jelen formájában az elkísérés módja is a szertartásban megjelenő modernizálódás egyik példája. Az iskolák diákjai tanáraikkal együtt a koporsó előtt vonultak. Az élők házába, a temetőbe napnyugtakor érkezett a díszes menet. Szurokkal bevont további fáklyákat gyújtottak és annak fényénél három más hitközségből érkezett rabbi szónokolt magyar illetve német nyelven. A gyászkíséret résztvevőire és számukra vonatkozóan egy jegyzőkönyvre hivatkozik Klein Salamon, mely ugyan nem található meg, de a Végtisztességről irt kötetben névszerinti felsorolásuk olvasható.

A sírhoz zsidó rítus szerint fiai és a chevra vezetői vállukon vitték a koporsót, és este 9-kor temették el a még életében általa megjelölt helyre. A közösség veszteségét végül – a Tóra elhalt jelentős művelőire vonatkozó hagyományos képekből építkezve – versben összegezte a titkár.[26]

JEsurun, Izrael gyászoljanak
Halva fenségük, lehullott ékességük,
Urunk nélkül bolyong közösségünk!
Dől lelkünk könnyinek árja,
A tekintetek lássák fájdalmunkat!

Alapköve voltál törvényünknek,
Ránk hajló atyai kéz
Ím, alászálltál a föld mélyébe,
Eltávoztál! Ki fog megállni a pusztulásban?

Látjátok gyászunk tengernyi,
Elhunyt, lement a napunk,
Fejünk koszorúja elhervadt!

Néhány nappal kevesebb, mint egy hónap után, novemberben a Hitközség közre adta Löw Lipót végtisztessége c. kötetet. A szándék egyértelmű volt, a közösségnek szólt és a közösségi intézmények tudatos erőfeszítése árán jött létre. *„E füzetke nem is nevének óhajt emlékül szolgálni, hanem emlékül mind azoknak kik részt vettek ama megható gyászszertartásban mellyel a nagy férfiú földi maradványait örök nyugalomra kísértettek..."*[27] – írták az előszavában. Miként az Aranykönyv bejegyzése, a Végtisztesség leírása szintén a gyászszertartásról szólt. Arányában azonban a búcsúztatási szakasz valamint a gyászrítus utóélete kap nagyobb teret benne.

A füzet elsőként a Szegedi Híradó 1875. okt. 15-i száma vezércikkét közlik, melynek címe: *Löw Lipót meghalt!* A cikk után a bevezetés következik, majd az események aranykönyvi bejegyzésénél szárazabban, tényfelsorolás-szerűen megfogalmazott, de nem érzelemmentes krónikája olvasható. Ez a közösség krízishelyzetre, a közösség szellemi vezetőjének elvesztéséreadott reakciója, szövegben megörökítve. Fontos fejezete a füzetnek a gyászrítus rendjének közlése. *„LÖW LIPÓT hült tetemeinek örök nyugalomra tételére nézve a következő REND állapíttatik meg".*[28] Az esemény szervezése a Hitközség és a Chevra közös munkája. Neológ közösségről lévén szó, a szegedi zsidók figyelembe veszik a környezet elvárásait, a többségi társadalom ilyenkor szokásos rítusait is. Az új társadalmi réteg révén, amelybe a közösség előkelő tagjai maguk is emelkedtek, s amely követendő példaként szolgált az alsóközéposztály számára is, a nagypolgári gyászpompa a szegedi neológ életvilág részévé is vált. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az amúgy egyszerű külsőségeket mutató zsidó szertartás polgári gyászünnepéllyé változtatása.

A kis kötet jól tükrözi a korabeli középrétegek többnyelvűségét és német nyelvterületre kiterjedő kapcsolathálóit is. Soron következő szakasza a *Gyászjelentések*, melyben a Löw család kétnyelvű közlése olvasható a halálesetről és a temetési időpontról. A Gyászkíséret fejezetben több oldalnyi résztvevői nevet sorolnak fel, az általuk képviselt intézményt vagy a származási helyet megjelölve. A gyászmenet rendje már előre meg volt határozva, az alábbiak szerint: *A zsidó elemi iskolai tanulói és tanári kara, valamint a többi oktatási intézmény ifjúsága. A főkántor és énekkar. A gyászkocsi. Az elhunyt családja. A rabbik. A szegedi izr. hitközség és a testvériségi egylet képviselői. A küldöttségek. A szegedi izr. hitközség és a testvériségi egylet elöljárói. A többi gyászközönség.*[29]

A Gyászszertartás részben közlik a szónokok beszédeit, akik neves rabbik, közismert személyek. Magyar illetve német nyelven, héber szövegrészeket is használva, vallási idézetekkel nyomatékosítva méltatták az eltávozott érdemeit, mint tudós, főrabbi, szerető családfő, szabadságért, jogért küzdő, nemzetéért harcolni kész hazafi. Felidézték ékesszólását, tetteit, jellemét, vallása iránti önzetlen elkötelezettségét. Fia Löw Immánuel útnak indító szavai zsidó rítus szerintiek: *„Elbúcsúzunk tőled, megáldunk a sok áldásért, melyet te nekünk osztál. (...) Az Isten áldjon meg s őrizzen meg téged, az Isten világítsa feléd arcát és legyen kegyelmes irántad, az Isten fordítsa feléd arcát és adjon neked békét, az örökkévalóság háborgatlan békéjét. Amen!"*[30]

A könyv a továbbiakban Részvétiratok cím alatt az özvegynek, a családnak, és a hitközség elöljáróságának küldött kondoleálások szövegét közli. Magyarország és Európa településeiről érkeztek igen nagy számban sürgönyök, és levelek, közülük néhány: Bécs, Lugos, Párizs, Pilsen, Prága.

A polgári reprezentáció másik beszédes kordokumentuma a Löw–Kulinyi-kötet. Szerzői külön fejezetet szántak Löw Lipótnak, melyben taglalták halálesetét.[31] Idézték a bemutatott két kötetben lévő búcsúztató szertartást. A fejezet azonban más és új információkat is nyújt. Publikálja az október 24-én kelt jegyzőkönyvet, melyben a hitközség vállalja az özvegy és gyermekei támogatását. Majd erre reagáló, Budapesten élő fiai köszönőlevelét. Továbbá itt olvasható Tisza Kálmán miniszterelnök, hitközséghez irt köszönőlevele a végtisztesség megörökítésének emlékkötetéért, valamint elismerése a Löw családot illető gondoskodás miatt.

Helyet kap az írásban a közlés, miszerint a chevra kadisa egy hónappal a temetés után, november 16-án gyászünnepélyt tartott, ahol a pécsi és a pápai főrabbi mondott emlékbeszédet. Hasonló alkalmakat tartottak az ország legtöbb hitközségében – adta hírül.

22 Vö. Lakner Judit: Halál a századfordulón... i.m. 55-75.
23 Löw Lipót végtisztessége... i.m. 9.
24 Vö. Lakner Judit: Halál a századfordulón... i.m. 15.; Gerő András: Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből. Eötvös Kiadó – PolgART Kiadó, Budapest, 2004.
25 Klein Salamon: „Emlékirat... i.m.
26 A verset Bányai Viktória nyersfordítása alapján dr. Apró Ferenc dolgozta át.
27 Löw Lipót végtisztessége... i.m.
28 Uo.
29 Uo.
30 Uo.
31 Kulinyi Zsigmond: A Szegedi Zsidók... i.m. 172-251.

Az említett dátum a 30. nap, a gyászrítus második szakaszának, a slosimnak a vége. Ezzel zárul a rokonokért viselt gyász ideje.
A fejezet következő bekezdésben olvasható, hogy Löw Lipót mindenét családjára költötte, ami megtakarítása emellett volt, azt könyvtára gyarapítására fordította. Külön alcímet kapott a főrabbi síremléke a szarkofág, háromnyelvű szövegezésének bemutatásával. Egy év leteltével a sírkőavatás tulajdonképpen a zsidó gyászidő befejező momentuma. A napot emlékezetessé tette az is, hogy ekkor avatták a főrabbi életnagyságú portréját, Löw Tóbiás ajándékát. A kép ma a hitközség díszterme falán függ.
Löw Lipót síremléke szintén a felvilágosult eszméken nyugvó nyugati polgári önkép művészi megjelenítésének tekinthető. Az utódok által emeltetett emlékmű szerves része a polgári gyászkultúrának, ugyanakkor döntésükkel messzemenően át is értelmezik a Löw Lipótot megelőző generációk gyászhoz kötődő normáit és értékrendszerét.

Ábrahám Vera

Forrás

Löw Lipót végtisztessége. Közzéteszi és kiadja a Szegedi Izraelita Hitközség, Szeged, 1876.
Löw Immánuel - Kulinyi Zsigmond: A Szegedi Zsidók 1785-1885. Szegedi Zsidó Hitközség, Szeged, 1885.
Chevra Aranykönyv. Szeged, 1873. *(A művészi kivitelű munka Posner Károly Lajos budapesti műintézetéből került ki 1873. évben)*
Löw Immánuel – Klein Salamon: A Szegedi Chevra 1787-1887. Szent Egylet Kiadása, Szeged, 1887.

Irodalom

Assmann, Jan: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999.
Gerő András: Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből. Eötvös Kiadó – PolgART Kiadó, Budapest, 2004.
Gleszer Norbert: Jákob lajtorjái. Az országos ortodox sajtó cádikképe 1925-1944 között. Pócs Éva (szerk.): Démonok, látók, szentek. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Tanulmányok a transzcendensről VI. Balassi Kiadó, Budapest, 2008. /352-379./
Gleszer Norbert: Igazak és jámboraik a Vészkorszak előtti Magyarországon A „csodarabbikhoz" folytatott zarándoklatok mentalitástörténeti vonatkozásai. Fried István –Vajda Zoltán (szerk.): Kommunikációs formák. Az SZTE BTK Tudományos Diákkörének dolgozatai. Szeged, SZTE-BTK HÖK, 2006. /7-26./
Gleszer Norbert – Zima András: Scheiber Sándor, a Löw-hagyaték gondozója = Hacofe Új folyam 2. szám http://www.or-zse.hu/hacofe/vol2/gleszerzima-seiberlow2011.htm
Lakner Judit: Halál a századfordulón. História könyvtár monográfiák 3. História – MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1993.

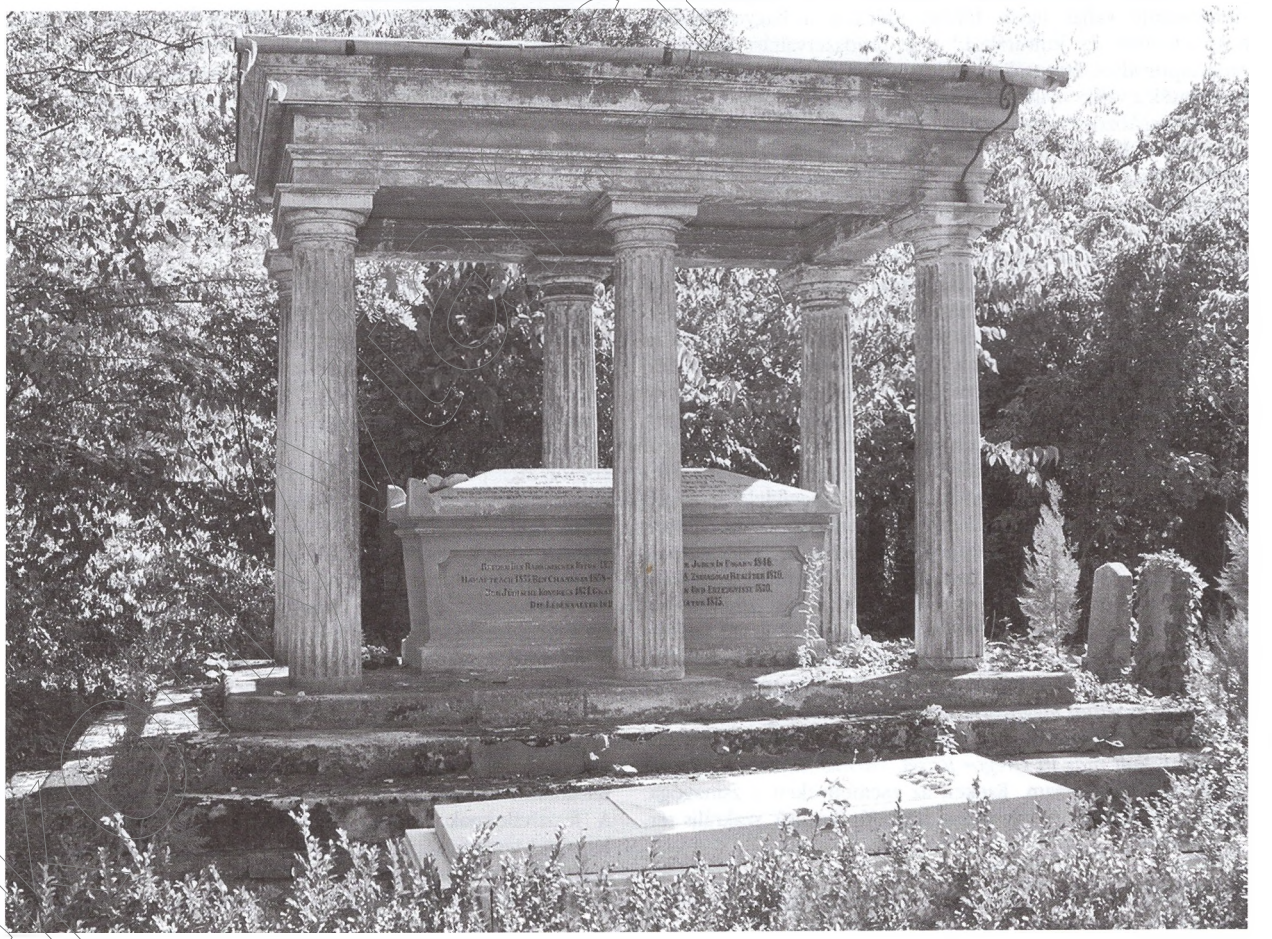

Löw Lipót síremléke a szegedi zsidó temetőben (Fotó: Illés Tibor)

A vallási fesztivalizáció jelensége

A SZEGEDI ZSIDÓ KÖZÖSSÉG PÉLDÁI

Írásomban a vallási fesztivalizáció jelenségét mutatom be a szegedi zsidó közösség példáján keresztül. Célom, hogy rámutassak, hogy az elmúlt évtizedekben miként hatott a szekularizáció és a modernizáció a vallás megélésének formáira, illetve hogy bemutassam, hogyan illeszti a közösség hagyományait a megváltozott, modern keretek közé.

A vallás társadalomban betöltött funkciója az elmúlt évszázadban jelentős változásokon esett át. A szekularizációs folyamatok hatására a vallás társadalmi szerepe radikálisan lecsökkent, s a vallási intézmények, vallásos gondolkodás és gyakorlatok elvesztették társadalmi szerepüket. Míg korábban a vallás központi funkciót töltött be a nyugati társadalmakban, a 20. századra elvesztette ezt a szerepét, s a vallás megélése egyre inkább a privát, illetve felekezeti életre szorult vissza.[1] A vallás elvesztette meghatározó szerepét a politikai és kulturális intézményeken belül, ezzel párhuzamosan pedig a vallási életben való részvétel fokozatosan csökkent, és mindinkább csak az idősebb korosztályra korlátozódott.[2]

A magyarországi vallási élet jelenlegi formáját nagyban befolyásolja a szocialista kor vallásellenessége. A korszakban az egyházak és felekezetek tevékenységi köréből kiszorultak a kulturális és közösségi események, s többnyire csak a liturgikus eseményekre korlátozódott tevékenységük.[3]

A rendszerváltás után a vallási élet területén egy általános újjáéledési hullám indult el, melyben jelentős szerepet kaptak a kulturális események és a fesztivál jellegűvé alakult vallási ünnepek. Ezt az is erősítette, hogy a szocializmus alatt olyan új generációk nőttek fel, akik szocializációjukban már nem vehették át a 19. század végét és a 20. század első felét jellemző vallási modelleket, így az ő esetükben a vallás megélésében felértékelődött a történeti tudat, a művészeti megjelenítés és a kulturális önértelmezés. A fokozatosan a magánszférába visszavonuló vallás egyre többet merített a hagyományból, történelemből és kultúrából,[1] s a rendszerváltást követően megszaporodott kulturális rendezvények egyfajta alternatíváit jelentették a vallás nyilvános térbe való belépésének.

A vallási közösségek életében egyre fontosabb szerepet jutott a különböző kulturális események, fesztiválok, vagy konferenciák rendezésének, illetve az azokon való részvételnek. A rajtuk való megjelenés ugyanúgy közösségi eseménynek számíthat, mint a liturgikus év ünnepei, emléknapjai, és az emberélet fordulóinak összejövetelei. A fesztiválok, s egyéb fesztiválszerű rendezvények azáltal bírnak fontos identitásformáló erővel, hogy ezek az események a helyi környezethez és identitáshoz kapcsolódnak, így megerősítik a társadalmi és a kulturális identitást, növelik az összetartást, s megszilárdítják a kötelékeket a közösségen belül.[2]

A fesztiválszerű rendezvények szervezése a szegedi közösség életében is meghatározó szereppel bír. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy a zsinagóga – mely hagyományosan a zsidó vallási élet központja – a szegedi kulturális élet egyik meghatározó színtere is, s ennek megfelelően a téli hónapokat leszámítva egész évben különböző rendezvények helyszínéül szolgál. A zsinagógában például rendszeresen sor kerül a Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Kara tanszakvezetőjének orgonakoncertjére. *„Van egy alapítványa a zsinagógának, amely fenntartja a zsinagógát és az szokott különböző koncerteket, jótékonysági koncerteket tartani. Orgona koncertektől, a komolyzenén át a könnyűzenéig elég sok műfaj és válfaj megfordul a zsinagógában."* – magyarázta a főrabbi. *„A zsinagógában csodálatos hangversenyeket szoktak rendezni. Volt már itt Gregor József, Varnus Xavér."* – mondta egyik beszélgetőtársam. Ezeken az eseményeken a zsinagóga, mely hagyományosan egy vallási funkciót betöltő, szakrális tér, átadja helyét a világi, nem vallásos kultúra elemeinek.

A szekularizációs folyamatok Szeged városában is erőteljesen érezhették hatásukat, így a vallási életben egyre kevésbé vesz részt a városban élő zsidó lakosság, ahogyan a közösség egyik tagja fogalmazott *„az emberek egyre kevesebbet foglalkoznak a vallással." „A vallási élet valamennyi feltétele működik."* – mondta a hitközség elnöke, azonban a vegyes házasságok és a fiatalok elvándorlása miatt egyre kevesebben jelennek meg a szombati istentiszteleteken.

Erre adott válaszként értelmezhetjük az Őszi Zsidó Kulturális Fesztivál megrendezését, melyet nem csak a közösség aktív tagjai látogatnak, hanem a város és környékének azon zsidó származású lakói is, akik bár vallásukat már nem gyakorolják, a kulturális rendezvényeken való részvétellel megélik és megőrzik zsidóságukat, zsidó identitásukat. *„Vannak sokan, akik nem járnak el istentiszteletre, nem érnek rá, vagy valami megtört bennük, de egyébként követik az eseményeket, hogy mi történik a közösséggel, és ilyenkor el szoktak jönni."* – mondta egyik beszélgetőtársam.

A programok rendkívül széles skálán mozognak abból a szempontból, hogy mennyire kötődnek a zsidó valláshoz és kultúrához. A fesztivál programjai között szereplő rendezvények egy jelentős része a nem vallásos, világi kultúrához kötődik, ilyen például a Zorán koncert, mellyel a hitközség elsősorban a szekularizált rétegeket, vagy a közösséghez nem tartozókat igyekszik megszólítani. Azonban ezzel párhuzamosan szintén komoly szerephez jutnak azok az előadások is, melyek a mai zsidó kultúra szerves részéhez tartoznak, mint a Budapest Klezmer Band fellépése, vagy az OR-ZSE közreműködésével tartott szabadegyetem a zsidó vallásról, illetve a szegedi zsidóságról. *„A fesztivál célja a zsidó kultúra bemutatása, lehetőséget adni a fiatal tehetséget bemutatkozásának, illetve a szegedi művészek nagyközönség előtti szereplésére."* – mondta a hitközség elnöke. A fesztivál tehát nemcsak a zsidó kultúra reprezentációját szolgálja, hanem a város művészeinek bemutatását, mellyel aktívan bekapcsolódik a város kulturális vérkeringésébe.

Ezeken a rendezvényeken a résztvevők köre rendkívül heterogén, a hitközség tagjai mellett más vallású, s eltérő társadalmi és gazdasági helyzetű személyek jelennek meg. A fesztiváloknak fontos jellemzője a sokféleség, s ezáltal lényeges terepét képzi a kulturális, vallási és etnikai sokféleség kulturális rendszerbe való befogadásának.[3] A fesztiválok komplex jelenségek, különböző jelentésük van különböző

1 Előadás formájában elhangzott a Hagyományláncolat és modernitás c. vallási néprajzi konferencián (Szeged, 2012. február 28-29.).
2 FOX 2005. 295.
3 RIESEBRODT – KONICZNY 2005. 133.

1 TOMKA 2006. 37-38.
2 KÜRTI 2011. 1-7.

3 VÖ. KÜRTI 2011. 11.

perspektívából.[4] A résztvevők heterogenitásából fakadóan jellemző, hogy a fesztiválok látogatói különböző okok miatt látogatják a rendezvényeket. A fesztiválok tehát multivokálisak, a különböző elvárásokat ugyanazzal a cselekedettel elégítik ki.[5] Így tehát feltételezhetjük, hogy a fesztivál során a zsinagógában rendezett klezmer koncerten való részvétel más jelentéssel bír egy vallásos zsidó személy, egy szekularizált, illetve egy nem zsidó vallású egyén számára. Egy vallásos zsidó személy számára egy ilyen koncerten való részvétel a vallási identitás felerősödését jelentheti, míg egy vallását nem gyakorló, szekularizálódott egyénnek a vallási és kulturális identitás megélésének lehetőségét adhatja, egy nem zsidó résztvevőnek pedig különleges kulturális élményt, egzotikumot nyújthat. *„Jó érzéssel tölt el minket, hogy van kulturális fesztivál, érdekesek a programok is."* – mondta egyik beszélgetőtársam. *„Azok, akik nem járnak zsinagógába, azok is eljönnek ilyenkor. Mégiscsak zsidók."* – mondta a közösség egy tagja.

A közösség „bekapcsolódik a tudományos életbe is." A szegedi hitközség rendszerint részt vesz különböző témák köré szervezett konferenciákon és kerekasztal-beszélgetéseken, melyek jelentős hányadát a református és a katolikus felekezetekkel közösen tartják, s az ilyen előadások jellemzően „olyan témához kötődnek, amely az ifjúságot érinti, vagy az egyetemistákat érdekli", hiszen Szeged egyetemi város jellegéből kiindulva a legtöbb előadáson a fiatalok vannak többségben. *„Ezek rendszerint beszélgetések, kerekasztal beszélgetések egy-egy téma kapcsán. Tehát volt már például téma a húsvét, de volt olyan, hogy mikor a Passió című filmet bemutatták Magyarországon, akkor szerveztünk egy beszélgetést és a legnagyobb megdöbbenésünkre zsúfolt teltház volt, tehát vagy nyolcszáz egyetemista jött el meghallgatni, ott ültünk este tízig."* – mesélte a főrabbi. A konferenciákon jellemző témák a modern korunk kihívásai, így például az abortusz, vagy az alkohol- és drogfogyasztás, s hogy hogyan vélekednek erről az egyházak. Ezekkel az előadásokkal a vallási közösségek modern társadalmunk főbb problémáira reflektálnak, mely azt jelzi, hogy a vallási életre jelentős hatással vannak a modern populáris kultúra mintái. A globalizálódó tömegkultúra által felvetett kérdések tehát a vallási közösségekben kezelendő, értelmezendő valósággá válnak.

A konferenciák és kerekasztal beszélgetések jelentősége értelmezhető a zsidó tradícióban mindig is jelenlévő tanulás és nevelés fontosságának[6] kulturális átértelmezéseként. A fesztivalizáció során a kulturális elemek előtérbe kerülésével párhuzamosan a tanulás is egyre fontosabb szerephez jut, amely már nem csak a vallási parancsolatok ismeretét jelenti, hanem magába foglalja a zsidó kultúra és történelem alapos ismeretét is.[7]

Szeged egyik leghíresebb, s a turizmus szempontjából legjelentősebb rendezvénye a Szegedi Szabadtéri Játékok. E köré változatos programsorozat épült ki, melyben a hitközség is részt vesz, ami által hozzájárul a rendezvénysorozat színesebbé tételéhez. *„A nyári időszakban például a Szabadtéri Játékok igazgatóságával van egy szerződésünk, amely annyit jelent, hogy a nyári hónapokban vasárnap délelőttönként tíztől tizenegyig a zsinagógalátogatás mellé az idelátogatók kapnak egy ingyenes orgonakoncertet."* – mondta a főrabbi. A hitközség tehát aktívan együttműködik a várossal és más felekezetekkel a különböző kulturális és tudományos rendezvények szervezésében, ezzel is reprezentálva a helyi zsidó kultúrát.

A kulturális fesztiválok, zenei rendezvények, s tudományos konferenciák megrendezésén túl egy közösség nyilvánosság előtti reprezentációjának elterjedt eszközei a múzeumi kiállítások. Ez a szegedi közösség életében is fellelhető a híres rabbi, Löw Lipót emlékére felállított szoba, illetve a zsinagóga előcsarnokában időszakosan rendezett kiállítások formájában.

A szegedi zsidó közösség a kiállításokon keresztül múltjának egy szegmensét eleveníti fel, amelyben virágzott a szegedi zsidóság kulturális, gazdasági és vallási élete. A város zsidóságának igen nagy presztízse volt a 19. század második felében, mely a közösség életében „aranykorként" is értelmezhető. Ezt Löw Lipót és Löw Immánuel alakja szimbolizálja.

Egy közösség identitásának alapjait a múlthoz való viszony

4 Gezt 2010. 7.
5 Vö. Kürti 2011. 3.
6 Donin 2003. 122.
7 A 19. század folyamán a zsidó tanulás és tudomány megközelítése szempontjából két irányvonal jött létre a magyarországi zsidóságon belül. Egyrészt a vallásra, közösségre összpontosító, befelé forduló irányzat, másrészt pedig a teológiától elváló, szekularizáló irányvonal. (Gleszer – Zima 2011.)

Fehér Artur a szegedi zsidótemplomban kóruskísérettel szavalja Patai József „A Te kezedben" című zsoltárát.

Szavalóest a két világháború között a szegedi régi zsinagógában (Múlt és Jövő folyóirat illusztrációja)

A szegedi új zsinagóga szószéke (Fotó: Kollányi Irén)

jelenti, a közösség saját történelmére való emlékezés révén bizonyosodik meg saját identitása felől.[8] E korszak emlékei ma is jelentős szerephez jutnak a közösség identitásában és kulturális emlékezetében. Ma a közösség tagjainak egy jelentős része nem az egykori szegedi zsidó családok leszármazottja – a holokauszt okozta veszteségek és elvándorlások, illetve az egyre növekvő számú vegyes házasságok, valamint a betérések következtében – mégis saját történelemként interpretálják és építik be identitásukba a korszak emlékeit.

A konferenciák, tudományos és kulturális rendezvények mellett a hitközség reprezentációjára bukkanhatunk más, populárisabb eseményeken is. Ilyen például a Szegedi Borfesztivál[9] vagy Sörfesztivál,[10] ahol több ízben a hitközség főrabbijának – közelmúltig fennálló – együttese adott koncerteket. Jellemző példája ez a populáris kultúra és a vallás keveredésének, ami egyre gyakrabban tapasztalható a modern társadalmakban. A legtöbb nyugati típusú társadalomban megfigyelhető jelenség, hogy a populáris kultúra és a vallási hagyományok hatást gyakorolnak egymásra.[11] A populáris kultúra és a vallási élet keveredésének egy példája, hogy a különböző kulturális rendezvények alkalmával a zsinagóga, amely egy szakrális tér, a vallási funkciók mellett átadja helyét a világi elemeknek. Ez történik a Szegedi Őszi Zsidó Kulturális Fesztivál alkalmával a zsinagógában rendezett Ghymes vagy Zorán koncert esetében is.

A vallási közösségek életébe egyre mélyebben beépülnek a népszerű kultúra elemei, ami a kulturális rendezvények alkalmával a legszembetűnőbb, de a vallási ünnepek esetében is tapasztalható.

A vallási ünnepek esetében a vallási parancsolatok mellett a közösség kultúrájának a tömegkultúra keretei közé illeszkedő reprezentációja is egyre lényegesebb. A vallási ünnep fesztivalizációjának példájáról beszélhetünk a szegedi zsidó és keresztény felekezetek által hanuka és advent idején tartott közös gyertyagyújtás esetében. A közös gyertyagyújtás elsősorban egy szimbólum, mely azt jelképezi, hogy a szegedi felekezetek szoros együttműködésben élnek. A közös gyertyagyújtás által a felekezetek tagjai részt vesznek egymás vallási szertartásában, közösen végeznek el egy vallási rituális cselekedetet, mindezt nyilvánosan, nem a hagyományos szakrális keretek közé ágyazva. A Dóm téren ekkor karácsonyi vásárt tartanak, ami a keresztény ünnepek fesztivalizációjának jó példája. Ebbe a gyertyagyújtáson keresztül kapcsolódik be a zsidó közösség is. Egyre gyakoribb jelenség, tehát, hogy a vallási ünnepek elhagyják a templom és az egyház területét, s a város központi terein kerülnek megrendezésre, ezáltal lépve be a nyilvános szférába. Az ilyen eseményeken olyan elemek keverednek, melyek a rendszerváltás előtti évtizedekben élesen elkülönültek egymástól a világi és a vallási élet területén. [12]

Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a vallási közösségek kénytelenek a modern társadalom nyújtotta lehetőségekkel versenyre kelni, hiszen a 20. századtól kezdődően már egy egészen új környezethez kell igazodniuk. A múlt században megjelenő szórakozási lehetőségekkel versengve a felekezeteknek a vallást is vonzóvá kellett tenniük a közönség számára.[13]

A modern társadalmakban a privát és a nyilvános szféra elkülönülésének következménye, hogy az egyéni döntéshozatal folyamata a privát szférába került, melynek eredményeként a vallás gyakorlására vonatkozó elhatározás is a magánszférába tevődött át, s így az egyén önmaga dönthet a vallás gyakorlásának formájáról. Többé már nem társadalmi kényszer a templomba járás, felekezeti életben való részvétel.[14]

Ehhez a környezethez alkalmazkodnak a vallási közösségek, mikor a populáris kultúra elemeit használják fel a vallási

8 Assmann 1999. 53.
9 http://www.szegedkurir.hu/cikk/programok/571/xvi_szegedi_borfesztival_programja (letöltés ideje: 2011. október 20.)
10 http://www.szombat.org/szeged+hires+varos.html (letöltés ideje: 2011. november 2.)
11 Forbes 2005. 1.
12 Kürti 2011. 77.
13 Forbes 2005. 13.
14 Furseth – Repstad 2000. 54.

életben. A vallási közösségek tehát bizonyos értelemben versengenek a populáris kultúrával, mely tény a kulturális rendezvények esetében is megfigyelhető.

Ez tapasztalható a szegedi zsidó közösség esetében is. A kulturális rendezvények esetében például a hitközségnek komoly reklámtevékenységet kell folytatnia, s a meghívott vendégek és előadók szempontjából is igazodnia kell a közönség igényeihez. *„Az emberek számára rengeteg program ad lehetőséget, hogy kikapcsolódjanak. Úgyhogy azt gondolom, hogy egy-egy ilyen koncertnek a látogatottsága attól is függ, hogy ki az előadó… Attól függ, hogy kit hívsz meg, kire van pénzed. De azt gondolom, ezzel minden fesztiválszervező iroda így van."* – mondta a főrabbi.

A hitközség tehát alkalmazkodik az elvárásokhoz, melyek nem csak a közösség felől érkeznek, hanem a nem vallásos rétegek irányából is. Ehhez olyan eszközöket kénytelen használni, melyek eredetileg a világi kultúra elemeit képezték. Ilyenek például a weboldalak létrehozása, közösségi oldalak használata, vagy a marketingtevékenység. Annak ellenére tehát, hogy az elmúlt évtizedekben a vallási tradíció hanyatlása volt tapasztalható, mégis megfigyelhető, hogy a közösség megújítja, s a modern keretekhez igazítja neológ hagyományait.

Szintén a népszerű kultúra terjedésének vallásra gyakorolt hatásaként értelmezhető a közösség főrabbijának közelmúltban megszűnt együttese is. Az együttes magyar, héber és jiddis nyelvű dalokat adott elő, klezmer és tradicionális zsidó zenei stílusban, melyben összefonódtak a liturgikus szövegek és a modern zenei motívumok.

A főrabbi együttesének esetében látható, hogy a különböző stílusirányzatok keveredésén keresztül a modernitás is megjelenik az együttes zenéjében, mely egy újabb példája a populáris minták hagyományos kulturális elemekkel való vegyítésének. Azonban nemcsak jelenkorunk populáris mintái gyakorolnak hatást a tradicionális kultúra motívumaira, hanem a hagyományos elemek is rendszerint megjelennek a modern kultúrában. Ennek megnyilvánulásaként értelmezhető a Sheket nevű szegedi együttes zenei stílusa, mely modern elektronikus hangszerek bevonásával dolgoz fel különböző magyar népzenei és klezmer-zenei elemeket.

Elmondható tehát, hogy vallás kultúraként való átértelmezésének – a liturgikus események és a közösségi, kulturális élet több emberöltős ideológiai indíttatású állami szétválasztása után[15] – egyre jelentősebb szerepe van a vallási közösségekben. Ez a jelenség elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a felekezetek életében a vallási funkciók betöltése mellett egyre hangsúlyosabb szerep jut a különböző kulturális rendezvények, fesztiválok és konferenciák rendezésének, amelyeken vallási, teológiai megközelítéseken keresztül reflektálnak modern korunk társadalmi problémáira, s a rendezvényekbe a vallásos kultúra mellé beolvasztják a modern és a populáris kultúra bizonyos elemeit is.

Ebből egyrészt arra következtethetünk, hogy a modernitás jelentős hatást gyakorol a vallási életre. A modernitás következtében differenciálódott elemek közötti határvonalak elmosódnak, a kulturális és vallási élet egyre szervezetlenebbé válik. A különböző kategóriák közti határok összemosódnak,[16] így a vallásos és nem vallásos kultúra és világ közti választóvonalak is, melynek eredményeként a korábban homogén „vallásos" fogalma sokkal árnyaltabbá válik.

Másrészt megfigyelhető, hogy a vallási közösségek a modern világ nyújtotta keretekhez alkalmazkodva nem csak a tradíciók által meghatározott módon, hanem a populáris kultúra eszközeit felhasználva is igyekeznek versenyezni a modernitás adta lehetőségekkel, hiszen a kulturális rendezvények révén olyan rétegeket is sikerül elérniük, amelyek már a szekularizáció és a laicizálódás útjára léptek. A vallás ezen események révén fesztivalizálódik: nem a teológiai tartalom kerül előtérbe, hanem mindinkább azok a kulturális elemek, amelyek befogadása sokkal könnyebb a közönség számára.

Somodi Éva

15 Tomka 2006: 37.
16 Heelas 1998: 2-5.

Konferencia a hitközség dísztermében

Lélekké és szellemmé

RÉV LÍVIA SZEGEDI KONCERTJE ELÉ

Berényi Róbert pasztelje Rév líviáról

„Minden ember küldetéssel érkezik a földre.
Egyesek elcsüggednek, nem ismerik föl úticéljukat, vagy megfeledkeznek róla. Ők porrá és hamuvá lesznek végül.
Mások lélekké és szellemmé alakulnak az évek alatt.
Néhányan végül az angyalok közül érkeznek a földre. Ők, a kevesek, angyalalakban járnak-kelnek köztünk."

A fenti sorok Rév Lívia portrékötetének bevezetőjéből valók. Mivel a 2008-as kiadást a Művésznő rendre újabb meg újabb bejegyzésekkel egészíti ki, április 16-i szegedi koncertje alkalmából most közrebocsátjuk az évek során, vasárnap délelőtti telefonbeszélgetések és párizsi zongorázások alkalmával összegyűlt adalékokat. Kivált, hogy a Somogyi-könyvtár nem várt meglepetéseket tartogat Rév Lívia szegedi kapcsolatainak vonatkozásaiban...

- Előttünk Mozart 284-es, úgynevezett Dürnitz-szonátája. Voltaképpen a 311-es a-moll szonáta lassútétele miatt vettük elő a Mozart-szonátákat, de a váratlanul kezdődött muzsikálásnak sebogy sem akar vége szakadni: egyik csodaszép Mozart-tétel követi a másikat, egész kis zeneestet varázsolva körénk.

- Hallgasson ide! A maiak folyton azt hangoztatják, hogy mivel Mozart nem írt dinamikai utasításokat, dinamika nélkül kell játszani. (Szemléltetés hangzik föl, amely tökéletesen imitálja például Glenn Gould és némely régizenészek „sallangtalan" modorát.) – Azt mondják: nincs kiírt dinamikai utasítás, tehát ezeket a nyolcadokat egyformán kell játszani. Tessék: merő kalapálás az egész. Hát hogy lehet nem észrevenni, hogy ezek a hangok haladnak a kiteljesedés felé? Miért volna szükség rá, hogy Mozart ideírja: crescendo, amoda meg, hogy diminuendo? A hangsúlyok, mint a lélegzetvétel, helyükre teszik a dolgokat. Egyáltalán nincs benne semmi bonyolult: Mozart egyszerre csak elkezd énekelni! Néha az az érzésem, mi magyarok a nyelvünknek köszönhetjük, hogy érezzük a zene hangsúlyait, azokat a pilléreket, amelyek előre viszik a zenei folyamatot. Itt egy kérdés – és Mozart a következő periódusban meg is válaszolja. Ha egyhangúan játszom, arra hivatkozva, hogy nincs kiírt utasítás, elsikkad az egész mű jelentése. Borzalmas dolgokat hallani emiatt még sztárzongoristáktól is.
És persze Schubert is mindig énekel, és habár ő, tekintettel arra, hogy nem volt valami jó zongorista, mindent aprólékosan kiírt, sokan mégsem törődnek vele. Hogy hány zongoristától hallottam az Esz-dúr impromptut úgy játszani, mint valami ujjgyakorlatot! Minden fátyolos finomsága elvész, ha így játsszák, márpedig ez domborítja ki a mű mélységes fájdalmát. Schubertnél olykor a részletes utasításokkal is óvatosan kell bánni: a mi gazdag tónusú zongoráin eltúlzottnak hat, ha anélkül, hogy értelmeznénk a zene mondanivalóját, egyszerűen csak követjük az ő bejegyzéseit, amelyek a fortepiano adottságait veszik tekintetbe. Azt hiszem, ha egyetlen jelzés sem lenne egy Beethoven- vagy Chopin-műben, az embernek, ha elmélyülten értelmezi a darabot, akkor is egészen hasonló következtetésre kellene jutnia, mint a komponista maga.
Amikor tehát tanítok, arra törekszem: hogy a növendékeim megtanuljanak látni és érteni. Ha csak egy bizonyos darab egy bizonyos helyét javítom ki, attól nem lesznek jobb muzsikusok. Szerintem az emberek sokkal de sokkal boldogabbak lennének, ha valaki megtanította volna őket meglátni a részletek és az összefüggések szépségeit.
Egyébként a profizmus megtanulható, de a művészet nem. Az ember választhat magának mindenféle mesterséget, de a művészet az a hivatás, amely maga választja az embert! Mesterem, Varró Margit úgy szokta volt mondani: egy gramm tehetség annyit ér, mint egy kilogramm tanítás. Magam ezért nem hiszek a tanítási „módszerben" sem. Egy tanárnak átadnivalója, közlendője legyen, ne módszere – s hogy a tudását a lehető legjobban adhassa át, minden egyes tanítvány számára külön „módszert" kell kidolgoznia!
Jassinsky, a lengyelek nagy zongoraművésze azt mondta nekem egy kurzusom után: „Akármilyen lelkiismeretesen készítjük is fel őket, a Művésznő hatására mégis megváltozik a játékuk. Amikor pedig a Művésznő ül mellé, olyankor még a zongoránk is megváltozik!" Semmi különöset nem csináltam, de úgy látszik, a muzsika valahogy megérinti azokat, akikben van rá fogékonyság.
Hallgassa csak meg Schubert Gesz-dúr impromptujét! Mindenki ezt akarja játszani, de mindenki elsiklik afölött, micsoda könyörtelen dráma van itt a balkézben! Ez az impromptu maga Rigoletto tragédiája! Olyan érzésem támad, mintha az Erlkönig Schubertje szólna itt, az utolsó év Schubertje a négy impromptuben, csakhogy míg a dalok Schubertje nagy kötők verseit énekelte meg, az impromptuk Schubertje már a saját tragédiáját! Az pedig elgondolkodtató, hogy mely nemzeteknek van csodálatos folklórja? A németeknek és a franciáknak alig akad egypár szép népdaluk. A magyaroknak, oroszoknak, a lengyeleknek és a spanyoloknak pedig? Ők szenvedtek a legtöbbet Európa nemzetei közül, és számukra a zene valójában menedéket jelentett a szenvedések között. Soha nem felejtem el az első zenét, amit a háború után hallottam. Al Jolson énekelt egy gramofonlemezen. Nem lehetett könnyek nélkül hallgatnom. Abban a spirituálében minden, de minden emberi szenvedés benne volt, mindaz, amit mi is átéltünk.

- Sok tanítvány kérlelte már Lili Nénit, foglalja írásba a zenei elveit.

- Valóban mondták nekem többen, de mindig azzal térek ki: forgassák Varró Margit kitűnő könyvét. Olyat én sohasem tudnék írni, és minden, amit a tanítványaim tőlem hallhatnak, voltaképpen Varró Margitra vezethető vissza. Nem csak a pszichológiai és a zenei elvei voltak rendkívül helytállóak, de részletes anatómiai megalapozását adta például a zongorajáték során kifejtett mozgásoknak.
A legnehezebb az volt, amikor az ostrom alatt vagy egy évig jóformán nem is láttam zongorát. Volt azonban egy remek kéztornám, amely segített – ezt a mai napig tanítom a növendékeimnek. Miután Bécsből hazatértem, épp kötelezővé tették a tanárképzőt. Ott a magyar zongoristák legjava összeverődött, köztük egy Gát József nevezetű koncertzongorista, akit az orvosai egy súlyos ínhüvelygyulladás miatt két évre eltiltottak a zongorázástól. Ez a szegény ember teljesen nekikeseredett, és fölkutatta az összes pesti könyvtárat, hátha talál valami megoldást a betegségére. Talált is egy régesrégi könyvet, amely kártyatrükkökhöz meg illúziómutat-

ványokhoz szükséges kéztornákat mutatott be – az ember nem is gondolná, hogy ezek a bűvészek naponta hét meg nyolc órákat gyakorolnak. Készített ebből a könyvből egy kivonatot zongoristákra alkalmazva, az volt az én tornám, amikor nem volt zongora, ez segített a csuklótörésemet követően, és ma is ezzel tornáztatom az ujjaimat – meg persze a Chopin-etűdökkel: próbálja ki egyszer, hogy ha jócskán lassított tempóban játssza őket, mennyire zseniálisan mozgatják meg a kéz összes izmát és ízületét. Erre akkor jöttem rá, amikor a háború után közvetlenül koncertezni kezdtem Erdélyben. A sok kihagyás miatt úgy éreztem, megmerevedett a kezem. Elkezdtem az első, C-dúr Chopin-etűdöt a lehető leglassabban játszani. Tartott úgy harmincöt percig – és a nagy mozdulatok teljesen kilazították az ujjaimat. Sebők Gyuritól pedig a rugalmasság elérésére tanultam egy fogást: úgy kell megütni egy hangot, hogy kétszer szólaljon meg a hang. A triolás f-moll etűd nagyon alkalmas erre. Azt azonban nem győzöm eleget mondogatni: a zongorista nem a zongorán játszik, hanem a termen, nem a kezével, hanem a fülével.

- A kezek mégsem kevésbé fontosak a fülnél...

- De még mennyire nem! Liszt még Chopinnél is jobban megdolgoztatja a bal kezet. És vannak persze adottságok is, amelyekkel a zongoristának számolnia kell: nekem például a kezem méretei egyszerűen lehetetlenné teszik, hogy az összes Chopin-etűdöt játszhassam. Ted Perry, aki a Hyperion-lemezeim menedzsere volt, egyszer meg is sértődött, mert nemet mondtam rá, hogy a Prelűdök után a két etűdciklust is lemezre vegyük. Persze, nem akart tudatlannak látszani, és közölte, hogy biztosan a Gesz-dúr etűd tart vissza – csakhogy azt én éppenséggel rendszeresen játszom. Nem a darabok okoztak nehézséget, hanem a kezem mérete. Vagy vegyük Bach csodálatos d-moll chaconne-jának Brahms-féle átiratát. Sokáig műsoron tartottam, de mivel csak a balkézre íródott, végül minden virtuozitása ellenére le kellett róla mondanom, mert mialatt játszottam, a jobb kezem teljesen megmerevedett. Varró Margit arra tanított: az ember sose fárassza túl a kezét – de az ellenkező véglet sem jó a koncertezés szempontjából.

- Kissé különös, hogy Párizsban él egy zongoraművész, aki végigtanította a legjelesebb amerikai egyetemeket, és akit a kritika egyebek mellett a legjobb Debussy-interpretátorok között emleget, lemezeit Richter és Michelangeli Debussy-játékával együtt elemzik - és ezt a művészt sem kinevezett, sem vendégprofesszori címmel nem tisztelte meg a párizsi Conservatoire.

- Nem vagyok a „francia tradíció örököse". Úgy látszik, megfeledkeztek arról, hogy az ő nagyhírű Conservatoire-jukat egy magyar ember alapította. Egyszer volt szó egy tanári állásról, mégsem lett belőle semmi – állítólag körbe kellett volna látogatnom a tanári kart, és elbeszélgetni velük zenei kérdésekről. Nem tudom, ha megteszem ezt az udvariassági gesztust, mi lett volna a vége, mert a franciák zenei felfogása tökéletesen idegen a miénktől. Én személy szerint is kompetensnek mondhatom magam ez utóbbiban, hiszen mesterem, Varró Margit a Liszt-növendék Szendy Árpád tanítványa volt, berlini tanáromat, Robert Teichmüllert pedig Brahms tanította. Egyszer egy verseny zsűritagjaként megemlítettem egy tanárnak, hogy a növendékének nem jó a ritmusa. Tudja, mit felelt? „Az engem nem érdekel." Teljesen más szakmai elveket vallunk, így hát egyáltalán nem csoda, ha jóformán nem tartanak itt számon – a karrieremet is Angliában alapoztam meg, nem Párizsban.

- A maiak?

- Remekül és nagyon gyorsan tudnak zongorázni. De hol marad a muzsikálás? Olyan gyorsan játszanak, hogy azzal megölik a zenét. Én is tudok gyorsan zongorázni, de az még nem muzsikálás. Rendkívül szórakoztató például, ha az ember próbát tesz mondjuk az opus 10. második Chopin-etűdjével: igen tanulságos, ha az egyforma nyolcadokat gyakorlásként különféle ritmusképletekkel cseréljük fel: ha nyújtott ritmusokkal és éles ritmusokkal is el tudjuk játszani, az remekül kiegyensúlyozza az ember ritmusát. De ilyenkor gyakorlunk, és nem Chopint játszunk!
Michelangeli egyik, Párizsban megrendezett zongoraversenyén történt. Kötelező darabként Beethoven G-dúr Rondóját hirdették meg. Csakhogy Beethoven két G-dúr rondót komponált, így az egyik japán versenyző tévedésből nem a kötelező darabbal lépett fel. Fantasztikusan játszott, és ezt a zsűri is látta, a nemzetközi szabályzat értelmében Michelangeli mégis kénytelen volt kizárni őt a versenyből. Láttam a szegény emberen, hogy

Rév Lívia párizsi otthonában a zongoránál

KÖNYVTÁRI ADALÉKOK RÉV LÍVIA SZEGEDI ÚJRAKEZDÉSÉRŐL

Rév Lívia rövid szegedi tanárkodásának eseményei mindeddig föltáratlanok. A Városi Zeneiskola (ma SZTE Zeneművészeti Kar) korabeli évkönyvei lappanganak[1]. A szegedi működés időbeli meghatározására eddig rendelkezésünkre állt adatok értelmében Rév (akkor Rauchwerger) Lívia 1945. március 8-án indult Szolnokra Budapestről vasúton, majd Szolnokról gyalogszerrel érkezett Szegedre.[2] *„Összeismerkedtem két fiatalasszonnyal, akik szintén Szegedre tartottak. Szögediek voltak, úgyhogy az egyiknél laktam is, mikor megérkeztünk. Akkor harminckét vagy harminchárom kilót nyomtam – nem lehettem nagyon kövér –, de úgy fölbizlaltak, hogy tizenhét kilót híztam egypár hét alatt. Hogy ezt kibírtam, annak köszönhetem, hogy ennek a fiatalasszonynak, akinél laktam, a férje minden reggel fölébresztett engem hajnalban, s adott nekem egy egész kicsi kis pohár pálinkát. S az, úgy látszik, megvédett engem attól, hogy a sok ételtől beteg legyek. Mert reggeltől estig nem álltam meg enni! Nem tudja elképzelni, mi az, amikor az ember nem evett már régóta! Mindent meg kellett enni... Képes voltam zsírt meg melaszt evőkanállal enni... Ami a kezem ügyébe került, mindent ettem, de állandóan. Reggeltől estig. Közben hívtak, hogy tanítsak a zeneiskolában. Mindjárt ki is utaltak nekem egy Steinwayt! Szerencsém volt, mert a német tisztek annyira szerették a zenét, hogy odahozattak maguknak egy vadonatúj koncertzongorát Hamburgból. Azon kezdtem a tanítást. Növendékem ellenben nem volt, úgyhogy az egyik fiatalasszony, akivel együtt jöttünk Szolnokról, beiratkozott hozzám. Voltak viszont ismerőseim, úgyhogy még koncertet is adtam. És Édesanyámnak meg a húgomnak is sikerült lejönniük utánam. S aztán Szegeden meghallottam, hogy kedves jó kollégáim, Starker meg Sebők már Romániában koncerteznek. Hát – mondom – akkor én is megyek oda, Romániába! Persze semmiféle papírom nem volt. Az oroszoktól kellett volna kérni határátlépést, de arra hónapokig kellett várni... Úgyhogy engem aztán átsmugliztak a határon! Beleraktak egy román katonai vonatba. Azon vitték vissza a fel nem használt bombákat, nagy faládákban – oda dugtak be engem! Így kerültem át Romániába."*[3]

A szegedi tartózkodás tehát 1945. májusa és a romániai turné közé tehető. 2012. áprilisi szegedi koncertjére készültében Rév Lívia említést tett egy személyes jellegű eseményről illetve annak sajtómegjelenéséről. Szőkefalvi-Nagy Erzsébet főkönyvtáros – maga is Rév Lívia csodálója és híve - a Művésznő kérésének megfelelően nekilátott a valószínűsíthető időszak sajtójának alapos áttanulmányozásához. Kutatásai nem várt dokumentumokkal járulnak hozzá mind a szegedi zenetörténet, mind Rév Lívia pályaképének pontosításához.

A Délmagyarország korabeli lapszámaiban eddig három megjelenés tanúskodik Rév Lívia szegedi életszakaszáról. Az 1945. május 29-i lapszám (sz.) szignóval *Rauchwerger Lívia zongorahangversenye* címen hoz koncertbeszámolót. Két nappal utóbb, 1945. május 31-én lelünk rá az említett magánjellegű közleményre: *„Rauchwerger Livia (sic) a közismert zongoramüvésznő (sic) és Bleier György jegyesek. Minden külön értesítés helyett."* A most fellelt utolsó beszámoló az 1945. június 27-én látott napvilágot, Két hangverseny cím alatt, (-ász) szerzőséggel.[4]

A két beszámoló nem csupán Rév Lívia 1945-ben megtartott két szegedi hangversenyének műsora tekintetében ad útbaigazítást, de különösen izgalmasak a későbbi világsztárnak a nemzetközi sajtóban megjelent értékeléseivel összevetve. Az 1945. május 29-i beszámoló értelmében a zeneiskolában (ma SZTE Zeneművészeti Kar) Chopin-Liszt hangversenyre került sor a megelőző vasárnapon. A kritikus Rév Lívia játékának azóta nemzetközi színtéren is védjegyévé vált érdemeit emeli ki: *„értelmes, érzelemteli megformálás"*-ról ír. Csakúgy a június 27-i koncert kritikusa: *„a zongoratechnika gazdag tulajdonosának, sokhangu (sic) érzelmi skála megszólaltatójának"* minősíti a művészt. A repertoár tekintetében meglepetésként hat, hogy a májusi szegedi hangverseny műsorán már szerepel a hat Paganini-Liszt etűd, amelyeket a művésznő – eddigi beszámolói alapján – csupán a hatvanas években, egy lemezfelvétel kedvéért vett műsorára. A ciklus értékelésében ismét a Rév Lívia játékát méltányló nemzetközi vélemények adekvát előlegezését olvassuk: *„izzó drámaiság vegyült a lírai hangokhoz." A* júniusi – Csajtovics városparancsnok jelenlétében lezajlott – házihangverseny műsorán Beethoven „Patetikus" szonátája mellett Cserepnyin Árnyjátékai és Debussy Holdfény-e szerepelt. A Rév Lívia keze alatt felhangzó Beethoven-szonáta értékelése a nemzetközi sikerek újabb megjövendölése: *„játékának fő jellemzője az olvadó líraiság volt, amellyel még a Patétikus szonáta dübörgő éleit is lekerekítette, ez azonban nem csökkenti, sőt növeli, mert egyénivé teszi művészetét. De nemcsak a tiszta líraiság, bonyolult összetett hatások is képesek megszólalni zongoráján."*

A Somogyi-könyvár állományában most fellelt tanúbizonyságok nem csupán arra irányítják figyelmünket, hogy Szeged zeneéletének rangos névsorát újabb, világhírű magyar művész említésével illik gazdagítanunk, de a korabeli helyi zenekritika rangjára is rávilágítanak: a szegedi lapmegjelenések jelzői szinte szóról szóra megismétlődnek a legnagyobb zenei világlapok hasábjain, Rév Lívia nemzetközi karrierje során. Méltán sommáz az első szegedi Rév Lívia-hangverseny ítésze cikke végén: *„Rauchwerger Livia (sic) komoly nyeresége Szeged zenei életének."* Értékelését az egyik legfényesebb nemzetközi muzsikuspálya igazolja

M. Á.

1 Kerekné Fekete Éva szíves közlése
2 MARTON Árpád: „Ő muzsikál rajtam keresztül." Kairosz Bp. 2007, 48-49.
3 i.m. 50-52.
4 Mindkét cikk szerzőjeként Szász Ferenc azonosítható

rettentően megviselte az, ami történt. Odamentem hát hozzá, és azzal vigasztaltam: ne bánkódjon az elszalasztott díj miatt, inkább higgyen a tehetségében, mert ő az, aki a versenyzők közül karriert fog csinálni. Ma talán már igazat ad nekem: Mitsuko Uchidának hívják. Ha olyan emberek kapnak lehetőségeket, mint amilyeneknek a lemezeivel találkozik az ember, ötven év múlva senki sem fogja tudni, ki volt Bach, ki volt Mozart! Ezért mindig azt kötöm elsőként lelkére a tanítványaimnak: „Ne engedjétek, hogy az emberektől elvegyék a zenét!" Zene nélkül ugyanis nincs emberhez méltó létezés! Az embert a művészet teszi emberré!

Így hát a versenyekre koncentráló zenei képzésben nem hiszek. A zene lényege mérhetetlen. Mozart d-moll koncertjét játszottam egyszer Josef Krips dirigálásával Londonban. Akármekkora Mozart-specialistának számított, kértem, hogy ne hajszoljon végig a harmadik tételen. Persze a koncerten rámkényszerítette a saját elképzelését. Tudja, mit írt a kritika? „Remek előadás volt, csak a harmadik tételt nem lett volna szabad így végigszáguldani." Tulajdonképpen nem is értem, egy karmester, aki a szólót soha életében nem játszotta el, miért érzi úgy, hogy jobban érzi a zenét annál, aki a zongoránál ül.

Miért írt Chopin ennyi hangot, ha egyszerűen nincs idő, hogy megszólaljanak? Nézze csak meg a Chopin op. 10. harmadik, Gisz-dúr etűdjét. A kotta Lento utasítást ad, és a kiadók - állítólag Chopinre hivatkozva – 100-as metrumot írnak elő. Nem hiszem el, hogy Chopin így játszotta volna! Hallottam egyszer Richterrel: tartotta magát az előírt tempóhoz, és én bizony majdnem leestem a székről. Ha 80-as tempó körül játsszuk, előbukkannak a darab csodálatos szépségei, és én így is játszom, bárki bármit

mond Chopinre hivatkozva, mert Chopin muzsikája számomra többet mond el az ő szándékairól. Minthogy Chopin tanár is volt, az etűdjeiben fölfedezhetjük, hogy rávezeti a muzsikust, mit miért és hogyan akart és mit másként. Minden darabnak megvan a saját kulcsa, amitől minden a helyére kerül. Az első prelüd például mindjárt egy szünettel késleltetett triolával indul. Ezt legtöbbször nagyvonalúan egyszerre játsszák a balkéz indításával. Csakhogy pár ütemmel később maga Chopin hozza ezt a változatot, majd újra az eredeti kerül elő. Lehet ez merő véletlen? Vagy nézze az opus 25. második, f-moll etűdjét. Miért írt Chopin triolákat a jobbkéznek, és miért nem írta 6/8-ban? Ami a legérdekesebb az egészben: a lüktetése teljesen elvész, ha nem helyesen olvassuk és játsszuk! Csak épp el kell olvasni, mit is akart a komponista.

Nagy izgalommal vártam, amikor lengyelek előtt kellett először Chopint játszanom. A szülőházában rendezett fesztiválon az van szokásban, hogy a közönség a kertben hallgatja a koncertet, és nem is látják a művészt, aki a nyitott ablakokon túl játszik. Nagynagy öröm volt, hogy a koncert után azt mondták: olyan érzésük támadt, mintha maga Chopin játszott volna odabent... Nem lehet megmagyarázni, mi teszi képessé az embert, hogy valóban a komponista zenei szándékait szólaltassa meg, de úgy látszik, lehetséges. Valaki egyszer azt mondta: a helyes interpretáció nem más, mint hogy minden hang a kellő időben szólal meg. Holott a zene leginkább a színházhoz hasonlít, ahol nincs két egyforma előadás, hanem ezerféle inspiráció. Ettől van, hogy a muzsikálás kicsit mindig improvizáció. Növendékkoromban Dohnányi előtt játszottam egyszer a „Feketebillentyűs" etűdöt. Odajött hozzám, vállamra tette a kezét, és azt kérdezte: „Azt a rubatót miért csinálta?" Megszeppenve feleltem: „Nem tudom." Erre Dohnányi megveregette a vállamat, és azt mondta: „Akkor bravó!"

Egyszer egy zongorista eljött, hogy koncert előtt megmutassa nekem Beethoven harmadik zongoraversenyét. Volt ott egy rubato, ami nekem nagyon nem tetszett. Amikor rákérdeztem, sértődötten közölte, hogy az márpedig Barenboim rubatója. Mit válaszolhat erre az ember? Lehet, hogy Barenboimnak jól áll ott az a rubato, de annak a művésznek nagyon nem állt jól.

Weinertől kaptam életem egyik legnagyobb elismerését. Zenei dolgokban rettenő szigorú ember volt. Egyszer odahajolt hozzám, és azt mondta: „Szépen muzsikált." Ennél nagyobb dicséretet elképzelni sem lehet. Weiner fantasztikus muzsikus volt. Senki sem tudta, milyen hangszeren játszik, ha játszik egyáltalán valamelyiken, de mindegyiket úgy ismerte, hogy világhírű karmesterek jártak hozzá átiratokat készíttetni. És semmi mással nem törődött, csak a muzsikálással. Tanárképzős koromban láttam, hogy két vonósnégyessel éjt nappallá téve dolgozott egy szereplés előtt. Soha senkinek nem jutott volna eszébe, hogy megkérdezze: mivel tartozunk? Néha elgondolkodom: nem csodálatos, hogy a magyar föld ilyen nagyságokat termett? Miért nem született ennyi nagyszerű muzsikus más, nagyobb nemzetek körében is? Senki sem tudja a választ. Magyarország túl kicsinek is bizonyult ahhoz, hogy ennyi tehetséget eltartson, így aztán mi láttuk el a világot muzsikusokkal. A bloomingtoni egyetemet magyarok alapították. A legnagyobb amerikai zenekarok élén magyarok álltak: Reiner, Széll, Ormándy, Doráti, Solti. Varró Margitot egy amerikai előadássorozat közben érte a háború kitörése: Chicagóban Messze földön híres tanszéket alapított a Roosevelt Egyetemen. Amikor ott adtam mesterkurzust, Margit néni egykori szobáját kaptam gyakorláshoz. Torokszorító élmény volt.

Annak, hogy akadémista korunkban annyit játszottunk lapról, nagy hasznát vettem egy alkalommal. Fenyves Lóránt keresett meg, hogy játsszuk lemezre a Bartók-Kontrasztokat. Soha nem játszottam, még csak nem is ismertem azelőtt a darabot. Teltmúlt az idő, Fenyves egyre csak ígérgette, de kottát csak nem kaptam. A vége az lett, hogy a stúdióban láttam először! Akkor igazán szükség volt a rutinomra, de nemet nem mondhattam, mert az volt az egyik első lemezem. Előtte Bartók maga játszotta lemezre Szigetivel és Benny Godmannel. Tudja, milyen kritikát kaptunk? Hogy a mi felvételünk jobban megfelel a szerző szándékának...

- Aggodalommal szemléli mindazt, ami a világban zajlik?

- Elmondok erre egy konkrét dolgot. Antibes-ban, a házunk előtt áll egy csodálatos narancsfa. Az a narancsfa valamikor úgy zúgott, mint valami motor, annyi méhecske dolgozott a lombjai között. Ma már hiába is várom a reggeli zümmögést: a mérgekkel megölték a méhecskéket. Franciaországban állítólag méhecskék behozatalát tervezik. Nem borzasztó? Ha ez így folytatódik, aggódom a gyerekeim és az unokáim jövője miatt.

Az én dolgom, hogy szeretetet osszak. A zene szeretet. Egy alkalommal egy fiatalember dolgozott nálam a szobák festésén. Én, mint rendesen, zongoráztam a nappaliban: Mozartot, Beethovent. Egyszer kidugja a fejét az ajtón a fiatalember, és látom, hogy egészen elképedt. Azt hitte, lemez szól. Attól kezdve mindig külön kérte, hogy zongorázzak, mialatt fest, mert a zenétől jobban megy a munka. Lehet, hogy ha ez a fiatalember nem vetődik el hozzám, sosem ismeri meg, micsoda kincs a muzsika? Úgy is fogalmazhatnék: a zene szükségtelen, mégis nélkülözhetetlen! Gondoljunk csak bele: honnan ered a művészet? Az ember észrevette a szépséget, és szerette volna megörökíteni. A művészet mindig a szépség igézetében született! És hol a szépség abban, amit manapság művészetnek szeretnek nevezni? Dekadens korban élünk, és attól tartok, hogy mint korábban annyi más kultúra, a miénk is el fog tűnni.

A muzsikálás szerencsére sok mindenért kárpótol. Nagy örömmel készülök Szegedre, nemcsak, mert a legszebb nevű város a világon, de nekem 45-ben Szeged adta vissza a reményt. Tanítottam és – ha jól emlékszem – koncertet is adtam. Sokáig gondolkodtam, mit vigyek, de a végén Mozart és Chopin maradtak. Mellettük minden más zeneszerző üres és bőbeszédű. Egyik este az f-moll-ballada alatt valahogy az az érzésem támadt, nem is én játszom, hanem Chopin. Van ilyen, és remélem, Szegeden is velem lesz. Tudja, a kezem már nem a régi, de a szívem, az igen.

Egy hete élvezhetem a La Celle Saint-Cloud-i ház vendégszeretetét. A kedves nappaliban szólnak, szólnak a Chopin-etűdök és a Schubert- meg Chopin-impromptük. Kiérdemelhetetlen csoda: Rév Lívia egy hete muzsikál nekem. A játékát kiegészítő zenei meglátások hallatán gyakran fordult meg a fejemben, micsoda kiváltság volna hallaniuk zenész barátaimnak. Ami azt illeti: a beígért folytatás helyett akár elölről is kezdhetnénk a könyvet. Régesrég elfeledett bakelitlemezek forognak a harmadik szintről szobámba telepített lemezjátszón esténként: a Paganini-etűdök, a tizenhét Chopin-keringő – kincsek a hangrögzítés történetéből, és –mi tagadás- felülmúlhatatlan etalonok minden mostani zongoristának... Akinek ujjai alatt ilyen ezerféle csilingeléssel csendülnek meg a La Campanella harangocskái – nem, jobb, ha nem hívunk versenyre senkit. És a megfelelő tempó, amelyről oly sok szó esett a zongora mellett töltött estéken – egy részüket igyekeztem rögzíteni e lapokon. Hány nagyszerű zongorista keze alatt tördelnek darabokra a noktürnök fátyolosan úszó, sejtelmes dallam-talányai! Mennyire nehéz lehet eljutni ahhoz a keresetlenséghez, amely költőivé teszi Rév Lívia minden egyes hangját... „Írjon olyan egyszerűen, ahogy játszom" – kérte Tamásiban, amikor végre ráállt, hogy könyvben gyűjtsem össze emlékeit. Azóta tudom: lehetetlen, amire vállalkozom.

Fáradhatatlanul követik egymást a zongorairodalom legszebb remekművei, elkeveredve az egyik legcsodálatraméltóbb muzsikusi életút emlékképeivel. Lili néni zongoráját körbejárja a nap. Ha bealkonyodik, csak a fehér billentyűk és zöldeskék tekintete világítanak az estében. Hangok az estben. Felzengő, egyszerű harmóniamenetek. Egy élet, amely teljességgel a zenébe oldódott. Míg itt ül az ablak melletti hangszere mellett, sohasem hallgat el a muzsika a Földön.

Marton Árpád

"Nincs ars poeticám - kérdéseim vannak"

TALÁLKOZÁS TURI TÍMEÁVAL

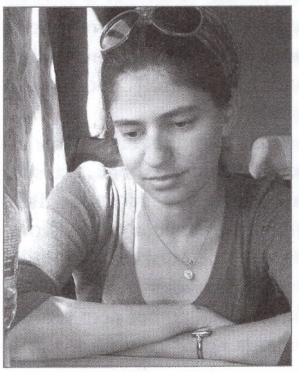

Turi Tímea író, költő, újságíró, a Magvető Kiadó szerkesztője egyike azon SZTE Tehetségpont-tagoknak, akikre méltán lehet a büszke az egyetemi szervezet, hiszen végzése után is ígéretes tehetségnek bizonyul. A fiatal író képességei már korán megmutatkoztak, egyetemi évei alatt számos versenyeredmény, valamint a Tehetségpont keretében működő Sófi József a Szegedi Tehetségekért Alapítvány ösztöndíja is igazolta kiválóságát. Turi Tímeával a költészet napja alkalmából írásról, irodalomról és kilátásokról beszélgettünk.

– Mit tartasz a költővé, íróvá válásod kezdetének?

– Ez egy látszólag egyszerű kérdés, de nagyon nehezen tudok rá válaszolni. Még gyerekkoromban megjelent két könyvem, az első, a „...gyereknek lenni..." 1997-ben, 13 éves voltam akkor, és az addig kényszeresen magnóra mondott, később már leírt szövegeimből állt össze a kötet. 2000-ben jelent meg a Kiskamaszkönyv – ez az elsőhöz képest kevésbé izgalmas lett szerintem –, és mindeközben nem, nem akartam író lenni, más dolgok érdekeltek, a zene, a képzőművészet, a színház. Aztán a gimnázium vége felé becsípődött, hogy mégiscsak a nyelv a legjobb eszköz, mert a legközvetlenebbül tudom kifejezni magam rajta – persze ez nagy tévedés, de sokmindent eldöntött, a bölcsészkari jelentkezést is, és azt a fixa ideát, hogy prózaíró akarok lenni. Ez a prózaírás-mánia sokáig megmaradt, miközben pár éve azon kaptam magam, hogy mindaz, amit írok, jobban működik versként, mint prózaként. Ezt viszonylag nehéz volt feldolgozni, mert a költő szó sokkal nehezebben használható ma önmeghatározásként, mint az író, mégis most ezek a versek azok a szövegek, amiket az eddigi szépirodalmi dolgaim közül a leginkább vállalhatónak tartok. A Kalligramnál áll most egy verseskötetem megjelenés előtt.

– Milyen világlátás, hozzáállás kell ahhoz, hogy valaki értő szemmel tudja nézni az irodalmat?

– Miközben persze értem, mit értesz az „értő szem" alatt, annyira nem egyszerű a megkülönböztetés. Az irodalommal való foglalkozás elsősorban, azt hiszem, kíván valamiféle elfogulatlanságot, a tárgyhoz való közelség és a tárgytól való távolság furcsa egyensúlyát, ahol a személyes elfogultságok hirtelen értelmet kapnak. Én, azt hiszem, akkor tudom jól csinálni az irodalommal való foglalkozást, ha nem felejtem el a személyes tételeket, miközben ezt a személyességet csak nagy kíméletlenséggel lehet elérni – akár ha szépirodalmat, akár ha szépirodalomról ír az ember.

– Van „ars poeticád"?

– Nincs, kérdéseim vannak. Meg fontos mondatok. Egyébként a számomra legfontosabbak egyike Szép Ernőé, a Lila ákác drámaváltozatának a vége: „Boldog voltam, csak nem vettem észre". Ez a mondat mindent tud az időről.

– Hogyan „rendezted be" az írói világod az írói és újságírói lét között? Milyen tapasztalatokat szereztél a Bartók Rádiónál?

– Az egyetemen kommunikáció és magyar szakra jártam, folyamatos volt a balanszírozás. Kommunikáció szakon azzal foglalkoztam, hogyan jelenik meg az irodalom a médiában, a magyaron pedig azzal, hogyan a média az irodalomban, vagyis a tárcairodalommal. Később rájöttem, ami engem igazán érdekel, az a zsurnalizmus mint nyelvhasználat, vagy még inkább, mint világlátás, és az, hogy a zsurnalizmus miért olyan fontos és mégis sokszor lesajnált hagyománya a magyar irodalomnak. Közben folyamatosan dolgoztam újságíróként is a Szegedi Egyetemnél, és a PhD mellett, immár Budapestre költözve lettem a Bartók Rádió kulturális műsorainak külső munkatársa. Kritikákat, riportokat készítettem, később szerkesztettem is. Rengeteget lehet tanulni: a szerkesztéssel figyelmet, arányérzéket, az interjúkészítés meg különösen jó iskola a magamfajta lila bölcsésznek – ezáltal lehet megtanulni az irodalomról nem hermetikus módon beszélni. A rádiónak hagyománya, hogy iskolaként is működik, és én még nagyon jó időben kerültem a Bartókhoz, és az Irodalmi Újság máig nagyon fontos nekem.

– Kurrens irodalmi folyóiratok hozzák a szövegeidet, jelentek meg köteteid – ismert írónak, illetve költőnek érzed magad? Egyáltalán, mit jelent az ismertség ma Magyarországon, mennyire belterjes, mennyire szakmára és a szakma iránt érdeklődőkre korlátozódik egy szerző, vagy akár egy irodalmár hírneve?

– Irodalmárként nagy ismeretségre szert tenni elég esélytelen ma, noha azt gondolom, egy ideális országban például Szilasi László kapna egy helyes kis tévéműsort a péntek esti főműsoridőben, ahol éles kis esszékben megmondaná, mit érdemes olvasni és mit nem. Szerzőként már könnyebb ismertnek lenni, de itt is elég erős – a közönség részéről is! – a regény- és a történetkényszer. Engem nagyon érdekelnek a történetek, a történetek elbeszélhetőségének módjai, de az, amit jelenleg csinálok, széles tömegeket mostanában nem szokott megszólítani (a tanulmányokról nem is beszélve). De nem vagyok csalódott, a vélemények minősége jobban érdekel, mint a mennyisége.

– A mai magyar irodalomról erősen megoszlik nemcsak a laikusok, hanem a szakmabeliek véleménye is: az olvashatatlan, élvezhetetlentől egészen a nyelvi bravúrokig találunk jelzőket, azzal együtt, hogy talán eleve rossz a kérdés, hiszen mondjuk Krasznahorkait Grecsóval nehéz összehasonlítani. Te milyen támpontokat adnál, ha a magyar irodalmat néhány mondatban kellene jellemezned?

– Rengeteg hagyomány, írásmód keresztezi egymást, mert hát mi a közös – csakhogy a legnagyobbakat említsük – Kertészben, Nádasban és Esterházyban? Egyébként ha van a nemzetnek karakterológiája, akkor úgy vélem, egy nemzet irodalmának karakterológiáját nem csak az határozza meg, hanem az, hogy az adott nyelv mit enged meg. A magyar nyelv néhol meglepő tömörségre képes, másrészt a hosszú mondatai miatt olyan körülményes tud lenni. Akárhogy is, nem érzem klausztrofóbnak a helyzetet, hogy leginkább magyar irodalommal foglalkozom.

– A magyar költészet napjához közeledve adódik a kérdés, hogy hol van ebben a versek helye (ma, amikor a többség a regény mellett teszi le a voksot)?

– Persze, a regényhez haza lehet menni, világ, de igazán sűrű csak a vers tud lenni. A vers nem csak azért nagyszerű műfaj, mert nincs benne felesleg, de valóban beszédessé tudja tenni a hiányt. Nekem az olyan versek fontosak igazán, amelyek a bőröm alá tudnak költözni, a maiak közül Borbély Szilárd versei, például. A vers párhuzamos egysége a dal, a klip, és ma inkább dalokat hallgatunk, klipeket nézünk, mint albumokat. A vershez pedig úgy lehet visszatérni, mint a kedvenc dalunkhoz.

– Vannak példaképeid, s ha igen, kik?

– „Nem olyan akarok lenni, mint ő, hanem úgy akarok lenni én." Ha úgy kérdezed, ahogy ezt az Esterházy-mondat érti, akkor Sándor Iván, a magyar irodalom lenyűgöző hosszútávfutója. Fiatalon a Film, Színház, Muzsika újságírója, színikritikus, közben regényeket ír, esszéket, színdarabokat, minőségi módon, de az igazán nagy műveket hatvan fölött kezdi papírra vetni. Most túl van a nyolcvanon, és folyamatosan dolgozik, figyeli a fiatalokat, tanul és tanácsol. Ha a soros nagyobb munkáimat lezárom, szeretnék róla monográfiát írni.

– Utolsó éves egyetemistaként nyerted el az immár az SZTE Tehetségpont keretében működő Sófi-alapítvány ösztöndíját. Mit gondoltál akkor erről a fajta tehetséggondozó tevékenységről?

– Nagyon sokat jelentett a díj, és nem csak az anyagi támogatás miatt, hanem mert az első perctől – értsd szó szerint, már a jelentkezés leadásától – lehetett érezni, hogy itt egy szellemi közösség megalkotása is a cél, ahol a díjazás után is folyamatos az érdemi figyelem, a visszacsatolás igénye.

– Hogyan látod a fiatal írótehetségek helyzetét? Közhely, hogy borzasztóan nehéz az indulás...

– Egyrészt borzasztóan nehéz, másrészt szerencsére van egy viszonylag működő intézményrendszer, amibe igenis be lehet kerülni. Ez az intézményrendszer pedig a magyar folyóirat-kultúra. Lehet, hogy nem olvassák annyian, mint a magazinokat, de a „szakma" igenis innen és ide figyel, és ezen a ponton a legegyszerűbb ma bekerülni a vérkeringésbe.

– Halljuk, látjuk, éljük a bölcsésztudományok válságát, és nem szeretünk jósolni, de mi lehet a kiút szerinted?

– Én látok egy másik tendenciát is: azok számára, akiknek fontosak a humániórák, egyre fontosabbak. És a mostanában születő irodalmi szövegeket olvasva is egyre kevésbé kérdéses, hogy mi közünk is lehet egy-egy műhöz, miért lehet az fontos az életünkben.

– Nemrég a Magvetőnél szerkesztői pozíciót kaptál. Mesélj erről egy kicsit, hogy kerültél ide, mi lesz várhatóan a dolgod, milyen könyvekkel dolgozol?

– Január közepén kaptam a felkérést, február elején kezdtem a Magvetőnél. Olyan érdeklődéssel és előzetes tapasztalatokkal, amik nekem vannak, ez igazi álomállás, mert akármilyenek is a változó piaci helyzetek, a Magvető neve még mindig igazi garancia a minőségi irodalomra, és azt alakítani, hogy mi és mi hogyan jelenik meg, különösen izgalmas. Az áprilisi könyvfesztiválra főleg gyerekkönyveket gondoztam, a könyvheti kínálatból pedig Darvasi László új novelláskötetét emelném ki, amit szerkeszteni – hajdani szegedi bölcsészként, aki belőle szakdolgozott – különösen nagy öröm.

– Mit olvasol, miről írsz most? Mennyire sűrű az időbeosztása annak, akinek mestersége a „szövegtudomány"?

– A legnehezebb a saját idő beosztása. Ez volt nehéz szabadúszóként is, de valamennyire így van ez minden szövegközeli munkával. A szerkesztéssel sok alázatot is tanul az ember: a munka visszacsatolása sokkal lassabban érkezik meg, mint például újságíróként. De akárhogy is, a szövegekkel való foglalkozás sokkal intenzívebb együttélést követel, úgy hiszem, mint más munkák – például folyamatosan kell olvasni, ami másnak szórakozás, nekünk nem csak, vagy nem úgy az. És az írás is folyamatos figyelmet igényel: ha szakszöveget írsz, figyelmet más szövegekre, ha pedig szépirodalmat, gyakorlatilag mindenre.

Fotó: Csősz Géza

NÉVJEGY

Turi Timea (1984) Makón született, és a makói József Attila Gimnáziumban érettségizett 2003-ban. 2008-ban diplomázott a Szegedi Tudományegyetemen, ahol magyar szakos bölcsész és tanár, irodalomtudomány speciális képzéssel és kommunikáció szakos bölcsész végzettséget szerzett. 2008-tól 2011-ig PhD-hallgató a szegedi Bölcsészettudományi Kar Irodalomtudományi Doktori Iskola Modern Magyar Irodalom Alprogramjában. 2003-tól kulturális újságírói tevékenységet végzett a Szegedi Egyetem című lapnál és a Litera irodalmi portálon, 2010-től a Bartók Rádió külső munkatársa. Tanulmányait, kritikáit, esszéit és szépirodalmi munkáit rendszeresen közli például a Tiszatáj, a Forrás, a Litera, a Jelenkor, a Műút, a Kalligram, illetve A Hét. Háromszor részesült Köztársasági Ösztöndíjban, 2008-ban elnyerte a Sófi József a Szegedi Tehetségekért Alapítvány ösztöndíját. 2008-ban III. helyezést ért el az Országos Anyanyelv-tanítási Versenyen, 2007-ben II. helyezett lett az Országos Tudományos Diákköri Konferencia (OTDK) Humán Tudományi Szekciójában, a 20. századi magyar próza tagozatban, illetve III. helyezett aTársadalomtudományi Szekció Kommunikáció- és médiatudomány tagozatban. 1998-tól a Szegedtől Szegedig Antológia is közli szépirodalmi munkáit, két önálló kötete jelent meg, a „...gyereknek lenni..." (1997) és a Kiskamaszkönyv (2000). 2012-től a Magvető Kiadó szerkesztője.

– Jövőbeli célok, avagy szeretnél-e, s ha nem, miért nem, bestseller írónő lenni?

– Ami a szerkesztést illeti, szeretném, ha hozzá is tudnék adni ahhoz az értékhez, amit a Magvető képvisel. Ami pedig az írást: szeretném megírni mindazt, amire képes vagyok. A saját szépirodalmi dolgaimmal kapcsolatban egyébként nincsenek illúzióim, valószínűleg sohasem leszek bestseller-szerző, de azért merem remélni, hogy egy kávéházi különteremnél több embert tudok megszólítani. Egyébként a helyemen érzem magam, nincsenek kisebbségi komplexusaim, vagy ha vannak, akkor más okokból. Az utóbbi időben egy másik furcsa kategóriába is belekerültem, ez pedig a nőíró szerep. Amíg nem írtam olyan verseket, amelyekben hallható volt, hogy egy nő beszél, ez nem volt probléma, most viszont azt vettem észre, hogy valamiért ez nagyon tud hatni, pontosabban egy kis könnyű zavart kelteni. Hallani, hol lesz ideges a nevetés a felolvasóesten. Valami nagyon nincsen megoldva, kibeszélve, tisztázva, ha még mindig meglepődünk azon, hogy egy női hang beszél egy férfiról. Ez nagyon érdekel mostanában, a legszemélyesebb dolgokról beszélni úgy, hogy ne legyek partikuláris.

Arany Mihály

Dobbantódeszka

AZ SZTE TEHETSÉGPONT IFJÚ MŰVÉSZEI A SOMOGYI KÖNYVTÁRBAN

Szakács Nóra

2012. május 3. és 31. között az SZTE Tehetségpont fiatal művészpalántái négy képzőművészeti kiállítás keretében mutatkoznak be a Somogyi-könyvtárban. 2012. május 3-tól -9-ig Szakács Nóra fotóművész (SZTE Természettudományi Kar, matematikus Msc II. évfolyamos hallgató) kiállítása látható A szenvedés misztériuma címmel. A tárlatot Rigó Jenő, jezsuita szerzetes nyitja meg.

Szakács Nóra 1988-ban született Erdélyben, 1990 óta él Magyarországon. Érdeklődési köre mindig is szerteágazó volt, gyerekkora óta szívesen rajzolt, középiskolában kiemelkedő eredményeket ért el filozófiából, jelenleg végzős matematikushallgató a Szegedi Tudományegyetemen, jövő évtől PhD-hallgatóként tervezi folytatni tanulmányait.

A fotózással középiskolás korában került kapcsoltba édesapja révén, aki bár nem hivatásos, de lelkes fotós. Komolyabban első egyetemi évében kezdett foglalkozni vele. Az első képeit még filmre rögzítette, majd rövid időn belül digitális vázra váltott. A fényképein, ahogy a matematikában, filozófiában is, nem közvetlenül a környezetéből, hanem saját gondolataiból építkezik. A megszokottól eltérően nem a pillanatot örökíti meg, hanem a saját érzéseit fejezi ki. Fotói jellemzően hétköznapi helyszíneket, tárgyakat, embereket mutatnak abszurd összefüggésekben, amely által meghökkentő és erőteljes szimbólumává válnak annak az érzésnek, szónak, gondolatnak, amit az alkotó megjeleníteni kíván. Jelen kiállítási anyaga valósághű ábrázolástól távol álló digitális fotómontázs, kézzel rajzolt motívumokkal ötvözve.

Művészetének fő témája az ember és küzdelmei, félelmei, fájdalmai; együtt ábrázolva az életbe vetett bizalommal és a hittel. Az évek során a hangsúly a félelmekről egyre inkább a hitre tevődik, ebben a fiatal művész személyiségfejlődése is tükröződik. Első önálló kiállítása 2010 tavaszán nyílt „Vallomások" címmel, előbb a szegedi SZTEage-ben, majd a József Attila Tanulmányi és Információs Központban. A sorozat néhány képét 2010 augusztusában kiállította egy cambridge-i galéria is.

Kiállítások:

2011 József Attila Tanulmányi és Információs Központ, Szeged
2010 SZTE Bolyai Intézet, Szeged
Williams Art Gallery, Cambridge
József Attila Tanulmányi és Információs Központ, Szeged
SZTEage, Szeged
2009 Szentesi Művelődési Központ (XV. Alföldi Fotószalon fotópályázat)
Megyeháza, Szeged (Csongrád Megye Kortárs Fotóművészete fotópályázat)
Budai Vigadó, Budapest (Tchibo fotópályázat)
2008 Szentesi Művelődési Központ (XIV. Alföldi Fotószalon fotópályázat)

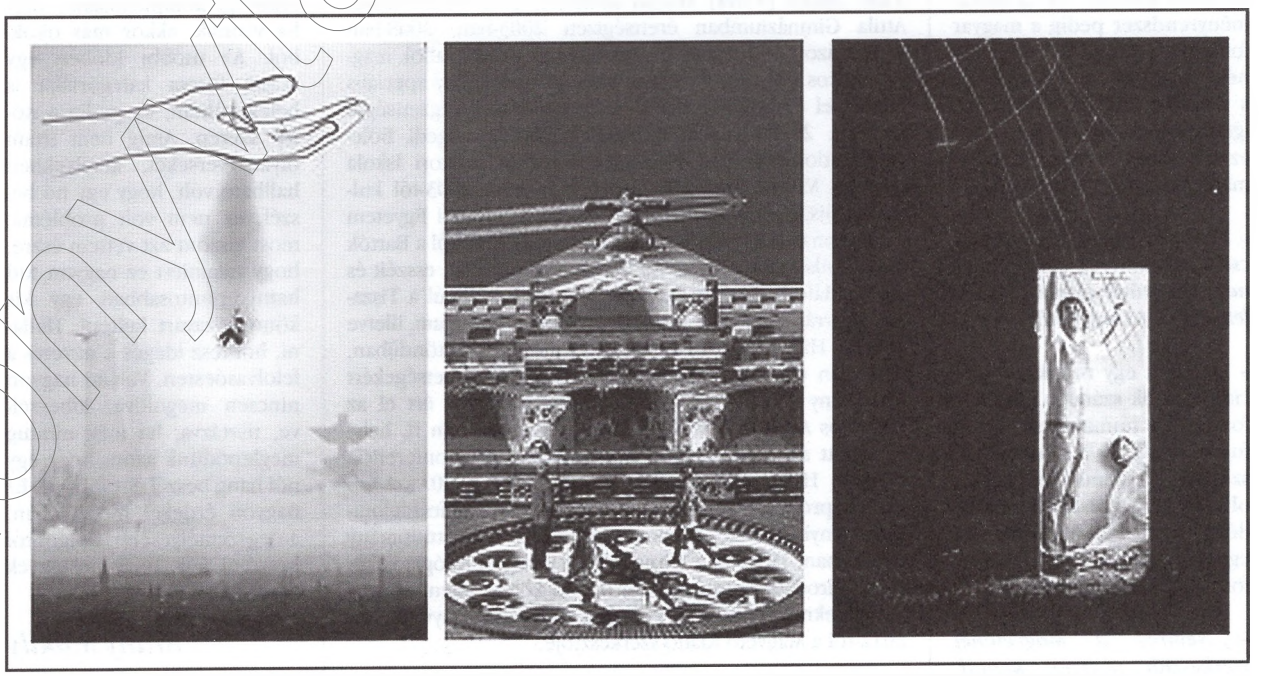

ekonyvtar.szeged.hu

Egeresi Nóra Ilona

2012. május 10. és 16. között látható a Somogyi-könyvtárban a szintén SZTE Tehetségpont-tag Egeresi Nóra Ilona szobrászművész kiállítása (SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Rajz-művészettörténeti Tanszékének negyedéves hallgatója). A Szabad asszociációk című tárlatot Szekeres Ferenc tervezőgrafikus nyitja meg.

„Születtem 1989-ben. Kiskoromban festettem, rajzoltam, építettem, illetve fára másztam (ez mára falmászássá nőtte ki magát). Ilyesfajta tehetségem mondhatni korán megmutatkozott – általános iskolában sikerült valamennyi díjat bezsebelnem. A középiskolát a békéscsabai Andrássy Gyula Gimnáziumban végeztem, mellette képzőművészeti órákra jártam. Jelenleg az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Karának képi ábrázolás szakos hallgatója vagyok, jövőre diplomázom, és építészet/szobrászat/formatervezés vonalon viszem tovább tanulmányaimat. Tagja vagyok a Lajtorja egyesületnek (http://lajtorja.blog.com/), illetve a Random csoport egyik alapítója, vezetője vagyok (jelenleg megtekinthető a facebookos Random oldalunk, illetve készül a weboldal is).

Számomra az alkotás immár eszközzé nőtte ki magát, melyet használva értem meg magamat, haladok mindinkább befelé, saját valóságom rétegeiben. Lassacskán ráébredek, mennyire fontos nekem ez az önkifejezés, illetve a kommunikáció. Kommunikálni a külvilággal, és ezáltal önmagammal – hogy minél több érzelmet, információt fordítsak le saját alkotói nyelvezetemre. Szerintem alkotni nem csak gyönyörű, hanem félelmetes tevékenység is egyben. Megmutatni magamból egy keveset, és hatással lenni a környezetemre: nekem ezt jelenti a művészet.

Munkáimmal igyekszem gondolataimat is, de inkább érzéseimet tükrözni. Gondolatokat, hogy a tér, amelyben létezünk, körülbelül végtelen számú formát hordoz magában, és ez mindig ott van, csak ki kell hozni belőle a nekünk tetsző módon. Az alkotást én inkább élem, mint beszélem. Fejlődni a saját formai világomban nem annyira könnyű, hiszen elég költséges és aprólékos műfajt választottam magamnak – fából, bronzból, ólomból igyekszem alkotni. A festészet sem kizárt dolog, lassacskán az is kibuggyan belőlem, csak ez picit később ért talajt, mint a három dimenzió. A sport nagymértékben generál az alkotásra, értem itt a falmászást, amely nemcsak felszabadít, hanem kitisztítja a szellemet és lelket is, így alkotás és sport egészen jól kiegészítik egymást.

Végszóra is: kitartok, és nem csak lelkesen, hanem alázattal csinálom ezeket a dolgaimat, hiszen ehhez értek a legjobban."

Díjak:

2007 Országos Gyermek képző-és iparművészeti pályázat: Arany Diploma
2009 SZTE: IMDK /Intézményi Művészeti Diákköri Konferencia/: Plasztika kategória - II. hely
2010 SZTE: IMDK /Intézményi Művészeti Diákköri Konferencia/: Plasztika kategória - I. hely, illetve külön dicséret két bronzplasztikáért
2010 Ösztöndíj a Csongrádi Bronzöntészeti művésztelepre /itt készültek a bronzok/
2011 OMDK /Országos Művészeti Diákköri Konferencia, Sopron/: Plasztika kategória - II. hely
2011 Kiemelt Kuratóriumi Dicséret a Sófi Ösztöndíj keretében
2011 SZTE: IMDK /Intézményi Művészeti Diákköri Konferencia/: Plasztika kategória - I. hely, illetve munkám indul majd a 2013-as OMDK-n /Országos Művészeti Diákköri Konferencia, Eger/

Kiállítások:

2008 Művészeti Diákkörök Kiállítása – tűzzománc kategória
2009 Művészeti Diákkörök Kiállítása – plasztika szekció
2010 Művészeti Diákkörök Kiállítása – plasztika szekció
2011 Művészeti Diákkörök Kiállítása – plasztika szekció
2011 a XXX. OTDT/V. OMDK-n Díjazott Hallgatóink Kiállítása
2011 Finnország, Turku : Kiállítás a Lajtorjával
2011 augusztus: Önálló kiállítás kis falumban, Kétegyházán
2011 szeptember: Kiállítás Hulladékból a Stefánia parkban a Random csoporttal
2011 október: Kiállítás a TIK-ben a Random csoporttal

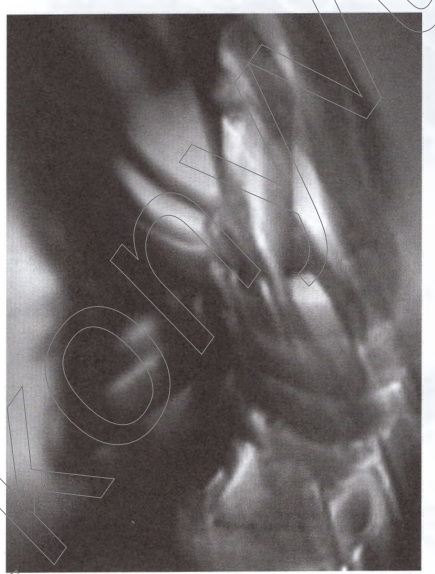

Fehér Mária

2012. május 17. és 23. között Fehér Mária grafikusművész, SZTE Tehetségpont-tag kiállítását láthatják az érdeklődők (SZTE Természettudományi Kar, II. Ph.D. biológus). A kiállítást megnyitja Posta Piroska, a csongrádi Stéblik Lajos Képzőművészeti Kör vezetője, a Múzsa Alapfokú Művészeti Iskola tanára.

„ami mondható
rajz írás a papíron
fekete fehér"
(Sajó László: 222 haiku, részlet)

„1985-ben születtem Szentesen. A Szegedi Tudományegyetemen végeztem biológia szakon az Ökológiai Tanszéken. Jelenleg ugyanitt, valamint a Mikrobiológiai Tanszéken vagyok PhD-hallgató, a parlagfűvel foglalkozom.

Az egyetemi éveim alatt is volt már két kiállításom Szegeden, az akkori Juhász Gyula Főiskolai Karon. Az első kiállítás néhány korai grafikámból készült, míg a másodikon, melyet Mozaikok címmel Varga Anett évfolyamtársammal közösen rendeztünk, Anett festményei és a grafikáim szerepeltek. Sok közülük a Somogyi-könyvtárban is látható lesz.

Készítettem illusztrációkat egyetemi és főiskolai lapoknak, A TŰ főiskolai folyóiratnak és a Szabad Ötletek bölcsészlapnak is, hallgatótársaim versei, cikkei mellé.

Kiskorom óta rajzolok, egyik kedves hobbim a drótékszer-készítés mellett. Eleinte nagyon sok mesefigurát rajzoltam kép alapján, így gyakoroltam. Később magamtól is rajzoltam, próbáltam új ábrázolásmódot találni. Nagyon szeretem a festészetet, grafikákat, kedvenc művészeim között van John William Waterhouse, Munkácsy Mihály festők és Kass János grafikus. Kedvenc stílusom a grafika, ahol színek nélkül is ki lehet fejezni nagyon sok mindent. A rajzolás nagyon jól ki tud kapcsolni, minden pontnak és vonalnak helye van. Nagyon sokszor segít a zene, egy érzés a képek készítésénél. Ha szomorú vagyok, gyakran jót tesz, ha kirajzolom magamból. Alkotásaim eleinte fekete-fehérek voltak, de ma már egyre több színes képet is készítek. A növények, a Föld védelme sok helyen megjelenik a képeimen, kedvelt motívumaim az indák és a levelek. A zene mellett a versek inspirálnak még. Próbálom visszaadni a versek tartalmát, azokat az érzéseket, amik olvasás közben hatnak rám. Már az első olvasás közben kialakul bennem egy kép arról, amit majd megpróbálok papíron is visszaadni. A képeknek csupán egy benyomása van meg bennem, folyamatosan változnak a készülés alatt, általában nem tudom, milyen lesz a végső, részletgazdag kép. Van, hogy órákig rajzolok, máskor szinte egy pillanat alatt kész van egy-egy grafika. Kedvenc költőim között van József Attila, Radnóti Miklós, Edgar Allen Poe és szívesen olvasom egyik kedves ismerősöm, Torma Judit verseit is. Egy-egy kép alapjának sokszor használok már meglévő fotót, hogy ellessek néhány körvonalat, a növények rajzolásánál pedig élő növényt, könyveket, határozókat hívok segítségül.

Célom amellett, hogy valami szépet és maradandót alkossak, az, hogy a képekkel felhívjam a figyelmet olyan dolgokra, amelyek mellett akár naponta is elmegyünk, vagy a nagy sietség közepette nem veszünk észre. A munkám mellett fontosnak tartom, hogy olyan hobbim legyen, ami megnyugtat, képes akár teljesen is kikapcsolni és ezt az érzést szeretném tovább adni azoknak, akik megnézik a képeimet.

Jövőbeli terveim között szerepel a Ph.D.-fokozat megszerzése, és egy olyan, hatékony biokontroll technika kidolgozása, amellyel a parlagfű terjedése visszaszorítható."

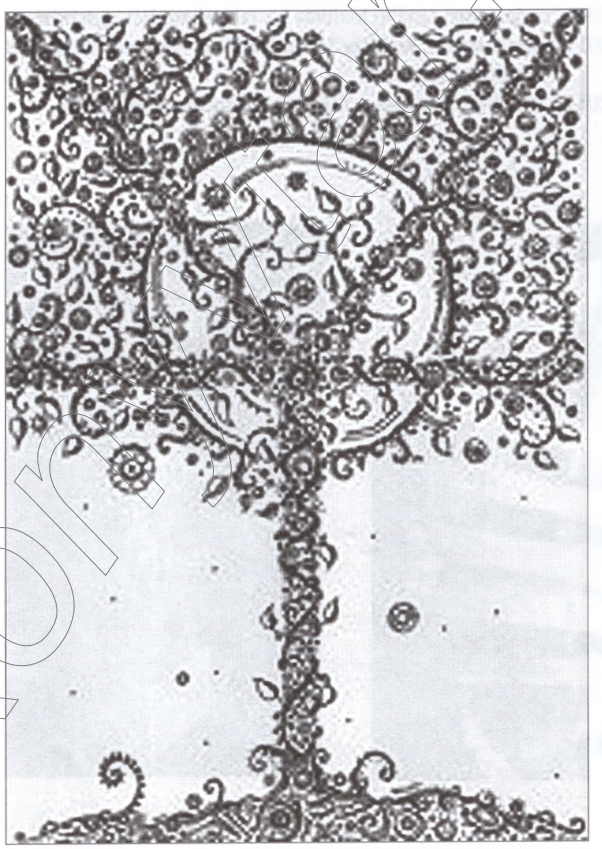

ekonyvtar.hu

Vinkó Leó

2012. május 24. és 30. között lesz látható Vinkó Leó festőművész, SZTE Tehetségpont-tag kiállítása (SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Rajz-művészettörténeti Tanszék). A Gyerekkor című tárlatot Molnár Sándor, az SZTE JGYPK Rajz-művészettörténeti Tanszékének adjunktusa nyitja meg.

„A festészettel hatéves koromban kezdtem ismerkedni. Az általános iskolai rajztanárom fedezte fel a művészetek, a festészet iránti komoly érdeklődésemet, tehetségemet. Több iskolai valamint területi rajz- és festőversenyen szerepeltem eredményesen. Az általános iskola elvégzése után sikeresen felvételiztem a Jelky András Művészeti Szakközépiskola keramikus tagozatára, ahol megismerkedtem a művészeti elvárások követelményrendszerével, és nem utolsósorban keramikus szakképzettséget szereztem. 2012-ben a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán rajz szakos tanári diplomát szereztem, szeptembertől a mesterképzés keretében folytatom ismereteim, tudásom bővítését. Úgy érzem, a képzőművészeti ágak közül a festészet áll a hozzám a legközelebb. A képeim saját világomat tükrözik, ösztönből festek, célom, hogy egy senki máséval össze nem téveszthető, egyéni stílust alakítsak ki. Képeimen az egyszerű hétköznapi jelenetek, a természeti motívumok mellett elvontabb, filozofikusabb gondolatok is megjelennek. Rajzaimmal, festményeimmel, első alkalommal alsó tagozatos koromban Bácsborsódon, a Moholy Nagy László emlékére rendezett kiállításon szerepeltem eredményesen. Később Jánoshalmán, Tataházán, Madarason, Báján és Szegeden állították ki több alkalommal is a rajzaimat, képeimet. 2011-ben abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy Aranyi Sándor tanár úr, a SZTE JGYPK Rajz-művészettörténeti Tanszékének vezetője engem választott a „Mester és tanítványa" programba, így én vettem részt vele a Nemzetközi Művésztelep munkájában, amelynek a csongrádi alkotótábor adott otthont. Ugyancsak ebben az évben egyik képemet beválogatták a XXXVI. Szegedi Nyári Tárlatra, a Reök-palotába. Az V. OMDK (Országos Művészeti Diákköri Konferencia) kari, majd országos fordulóján első helyezést értem el festészet kategóriában. Tagja lettem a szegedi Feketesas Művészeti Galériának, mint az egyik első kiállító, és csatlakoztam a Lajtorja művészeti csoporthoz."

Díjak:

2009 – a JGYPK Rajz-művészettörténeti tanszék félévi festőversenyén I. helyezés
2010 – a SZTE Füvészkertje által kiírt festészeti pályázaton I. díj
2011 – az OMDK (tanszéki festőverseny) kari fordulójában, festészet kategóriájában I. díj
2011 – az V. OMDK (országos festőverseny kategóriában) döntőjében, festészet kategóriában I. díj
2011– a Szegedi Akadémiai Bizottság által Liszt Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából meghirdetett képzőművészeti pályázaton I. díj

Kiállítások:

2005 Baja város kultúra központ
2009 Tataháza kultúrház
2009 Madaras kulturális központ
2010 SZTE Füvészkert, festőpályázat
2010 Feketesas Szalon
2010-2011 SZTE JGYPK Rajz-művészettörténeti Tanszék OMDK kari fordulójának kiállításai
2011 Reök-palota, XXXVI. Szegedi Nyári Tárlat
2011 SZAB-székház, Liszt Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás
2011 Szeged Megyeháza
2011 az V.OMDK döntője alkalmából rendezett kiállítás, Artner Galéria, Sopron
2011 Szeged rajztanszék csoportos kiállítás, mint OMDK-díjazott
2011 FUGA Budapesti Építészeti Központ (mint OMDK I. helyezett)
2011 SZTE Rektori Hivatal, Szeged

Fókuszban a Vasari-kép

MEGJEGYZÉS ÉS REAGÁLÁS

MÉG MINDIG VASARI...

A SZEGED folyóirat 2012. februári számában a Móra Ferenc Múzeum igazgatójával, Fogas Ottóval készített interjúban az elmaradt Vasari-műtárgykölcsönzés okán elhangzottakhoz az alábbi rövid megjegyzést szeretném fűzni:

A folyóirat decemberi számában röviden és tényszerűen már utaltam a Szegedi Angyali üdvözlet kálváriájára, ám részletekbe nem bocsátkoztam. Most sem ez a szándékom, csupán a tisztánlátás végett jelezni szeretném, hogy a hagyományosan jó olasz-magyar kulturális kapcsolatokban e kultúrdiplomáciai csődért egyedül a Múzeum új vezetése és akkori felsőbb szerve okolható, mivel minden eszközzel megakadályoztak egy költségterhet nem, ám városunkra nézve annál nagyobb pozitív hírverést jelentő eseményen való részvételt. Az arezzói nemzetközi Vasari-kiállítás kurátorai azért fordultak a Római Magyar Akadémiához (és hozzám, az akkori tudományos igazgatóhoz), mert a korábbi hónapokban a tárlat szervezése, a katalógus előkészítése kapcsán már együttműködtünk, és így joggal remélték, hogy diplomáciai közvetítéssel a Múzeum megváltozott, érthetetlen és zavaros hozzáállásán lehet változtatni a közös siker érdekében. Az olasz szervezők megküldték nekem a Múzeummal folytatott levélváltás teljes anyagát a háromnyelvű szerződés-tervezettel együtt, s ebből is nyilvánvaló, időrendileg követhető, mi történt, milyen ellentmondásos ürügyekkel halogatta 2011 nyarán a szegedi Múzeum a szerződés kölcsönzési adatlapjának aláírását, végül a kép kiküldését. Az olaszok, a kép értékének tudatában, elfogadták a korábbi biztosítási díj megduplázására (4 000 000 euróra!), valamint a fegyveres kíséretre vonatkozó legutolsó szegedi kérést is, amely – nyilván a visszautasítás reményében – már alig egy hónappal a kiállítás megnyitása előtt érkezett a Múzeumtól. Következésképpen nem az olasz félen múlt, hogy a 2010 decembere óta napirenden lévő, többek között a Vatikáni Múzeumok igazgatójának támogatását is élvező, 2011 márciusa illetve májusa után több hivatalos levélváltást és szerződéstervezetet is magában foglaló (tehát „ötletszerű"-nek nem nevezhető) kezdeményezés a végére ilyen fordulatot vett. Még akkor is, ha magyarázkodni kényszerül Fogas Ottó, az olaszok „latinos nagyvonalúságára" hivatkozni nem más, mint a tények teljes elferdítése és e nemzetközileg példátlan eljárásért a Római Magyar Akadémia „ártalmas közvetítését" okolni igaztalan vádaskodás.

Vígh Éva

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

A Vigh Éva megjegyzésére ezt válaszolom:

Vasari csodálatos alkotása, a Szegedi Angyali Üdvözlet a Móra Ferenc Múzeum egyik legértékesebb kincse. A múzeum igazgatójaként munkatársaimmal azért dolgozom, hogy méltó őrzői legyünk ennek az egyedülálló reneszánsz műremeknek. Éppen ezért az Arezzoi kiállítás ügyben nem kívánok további vitákat folytatni.

Üdvözlettel és barátsággal: *Fogas Ottó* megbízott múzeum igzgató

(A szerkesztőség ezúttal a vitát lezártnak tekinti.)

Februári számunkban Rakonczai János halála kapcsán, munkásságára emlékezve közöltük Hamvas Béláról készült dolgozatát. A szerkesztés folyamán sajnálatos technikai hibát vétettünk, Hamvas Béla fényképe helyett Király István irodalomtörténész professzor portréját közöltük. A mellékelt képen a kiváló humanista gondolkodó fotóját adjuk közre. Az érintettektől elnézést kér a szerkesztő.

ekonyvtar.szeged.hu

HETVENÖT ÉVE, 1937. ÁPRILIS 6-ÁN HUNYT EL A SZEGEDI
KÖLTÉSZET LEGNAGYOBB ALAKJA JUHÁSZ GYULA
A BELVÁROSI TEMETŐBEN LÉVŐ SÍRJÁHOZ ELVITTÉK KOSZORÚIKAT
SZEGED MŰVÉSZETSZERETŐ POLGÁRAI
(FENT: TÓTH SÁNDOR DOMBORMŰVE)

ekonyvtar.szeged.hu

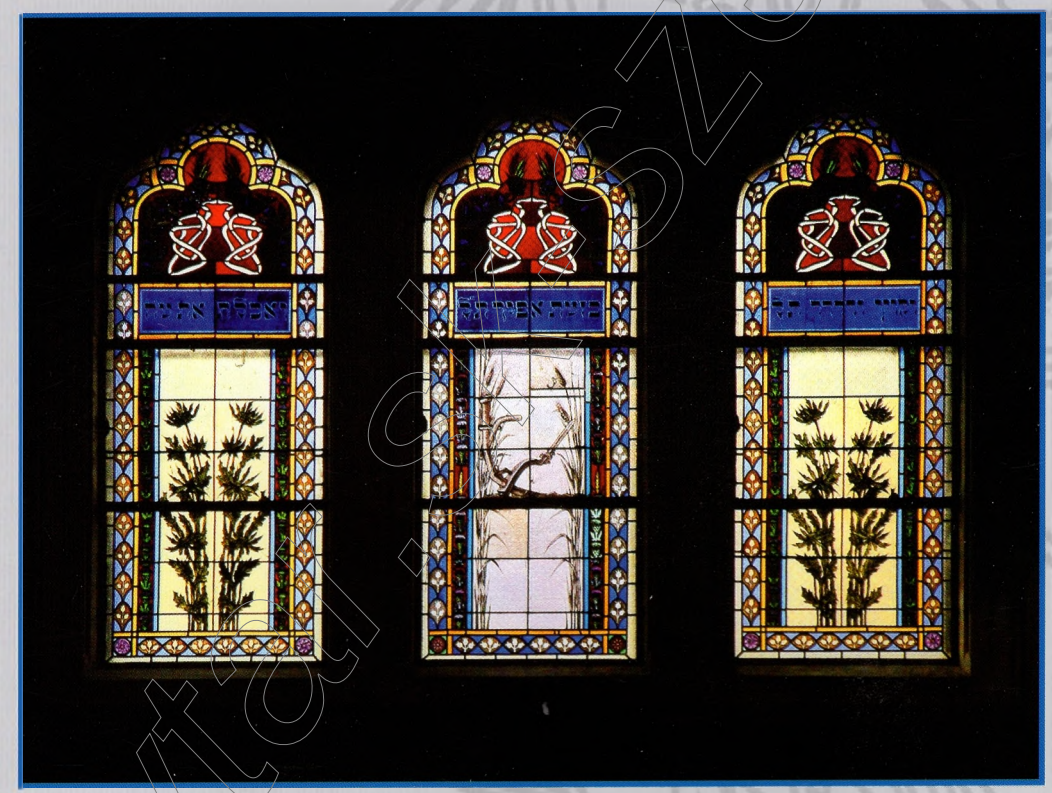

A SZEGEDI ÚJ ZSINAGÓGA ÜVEGABLAKAI

12004
9 770239 138003

ekonyvtar.szeged.hu